

MARUF VAKFI

İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

1878 / 192 945 / 1994

1997 / 200 2008 / 2018

64.4954

**KAPİTALİZM
KRİZLERİ VE
YENİ ARAYIŞLAR**

BÜLTEN
2022
KIŞ

f | t marufvakf
marufvakfi.org

MARUF VAKFI

İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

VİZYON

İSLÂM EKONOMİSİ TEZİNİ
ÇAĞIMIZ İNSANINA SUNMAK

MİSYON

İSLAM EKONOMİSİNİN
İNSANLIK İÇİN GEREKLİLİĞİNİ
ORTAYA KOYACAK
AKADEMİK ÇALIŞMALAR
YAPMAK

İSLÂM EKONOMİSİNİN AMACI

İNSANLAR ARASI
EKONOMİK HAKKANİYETİN
TESİS EDİLMESİDİR

HAK BELİRLEME YETKİSİ

MUTLAK ANLAMDA
SADECE
HAKK'A AİTTİR.

2022 • KIŞ • YIL: 06 • SAYI: 07

Sahibi

Maruf Eğitim Araştırma
ve Dayanışma Vakfı

Editör

Abdullah KULUÇ

Editör Yardımcıları

Fatma Nur Şahin
Esma Vatandaş

Yayın Kurulu

Sıtkı Abdullahoğlu
Doç. Dr. Hakan Kalkavan
Doç. Dr. Zeyneb Hafsa Orhan
Fatma Nur Şahin
Esma Vatandaş
Hasan Atik
Abdullah Kuluç

Tasarım

Yılmaz Mermer

Baskı

Yener Matbaa Davutpaşa Caddesi
Emintaş Davutpaşa San.Sit.
No:103/584 Topkapı - İstanbul
Tel: 0 212 674 74 90

Maruf Eğitim Araştırma ve Dayanışma Vakfı

Mevlana Caddesi No: 77 Kat: 8
Necmettin Aytek Plaza
Zeytinburnu - İstanbul

Telefon

0212 510 11 25
www.marufvakfi.org
maruf@marufvakfi.org

f | t marufvakfi

İÇİNDEKİLER

MARUF'TAN

Kapitalizm Krizleri ve Yeni Arayışlar - Yusuf KALYONCUOĞLU02

EDİTÖRDEN - Abdullah KULUÇ03

PERSPEKTİF

İslam İktisadi Perspektifinden Bir Okuma - Fatma Nur ŞAHİN04

TEMEL KAYNAKLARDA EKONOMİK ANLAYIŞ

Ayetle Gelenler - İnfak, Aslında Yapan İçindir - Sıtkı ABDULLAHOĞLU06

Sünnetle Gelenler - Alışverişte Kabz Meselesi - Sıtkı ABDULLAHOĞLU08

RÖPORTAJ

Prof. Dr. Servet Bayındır ile İslam Ekonomisi - E. Nur Atasoy, F. Nur ŞAHİN10

Kadir Tan ile Piyasalar, İş Dünyası ve Rekabet - Esma VATANDAŞ18

MARUF'TAN HABERLER - Yakup YAKAR22

İEE SEMİNERLER

Kur'anda İnsan Tasavvuru - Esma VATANDAŞ25

İslam Düşüncesinde İnsan Tasavvuru - Hasan ATİK28

KAVRAMLARLA İSLAM EKONOMİSİ

Sermaye Kavramı - Abdullah KULUÇ32

Karışık Hisse Senetlerinin Yatırıma Konu Edilmesi - Adem KARTAL35

İEE DERS DEĞERLENDİRMELERİ

Ekonomi ve Ahlak - Fatma Nur ŞAHİN38

Dağılım Ekonomisi Üzerine - Hasan ATİK39

İktisat Tarihi - Ahmed Taha ERCAN43

İslami İlimlere Giriş - Mustafa CEYLAN44

Araştırma Yöntemleri - Esma Nur ATASOY45

İEE'NİN GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

Türkiye'de Çalışma Hayatının Serüveni - Ahmed Taha ERCAN46

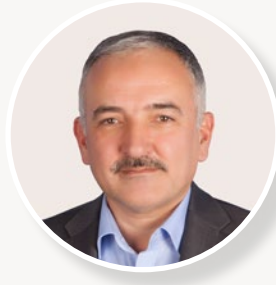
Ekonomide Temel Çözüm: Üretim - Beytullah DALAY50

Finansallaşma, Eşitsizlik ve Sürdürülebilirlik - Mustafa CEYLAN52

KİTAP TANITIMI - Fıkhi ve İktisadi Açından İslami Finans

(Para ve Sermaye Piyasaları) II - Adem KARTAL54

İEE YAYINLARI56

KAPİTALİZM KRİZLERİ VE YENİ ARAYIŞLAR

Küreselleşme, dijital devrim, hız ve giderek sanal dünya kavramları, insanoğlunun son dönemlerde içinden geçmekte olduğu tüneline yoldaki işaretleri gibi durmaktadır. Ancak bazı somut gerçekler var ki insanların bir kısmı ne kadar havalarda uça da, sanal dünyada cennetlerde gezinse de ayakları yerde olduğu sürece dramatik krizlerle boğuşmak zorunda kalmaktadır.

Kapitalist hayat telakkisinin belki de en talihsiz yönü, insanlara gerçek ötesi bir algı sunulmasına, anlamsız, erişilemeyecek umutlarla yaşamak zorunda bırakılmasına imkan vermesidir. Zihinleri derinden etkileyip yönlendirmeyi başardığı halde o insanlara özgürmüş gibi bir algı oluşturmaya başarmasıdır.

Yerkürede yaşayan insanların çok önemli bir kısmı bu sanal özgürlük ortamında dilediği kadar borçlanmakta ve sonsuz tüketim merakıyla tüm çevreyi ve ardından da kendisini yiyip tüketmeye devam etmektedir. Üstelik bu umut dünyası birilerinin diğerlerini fevkalade etkili bir şekilde kullanmasına, sömürmesine ve onlar üzerinden geçinmesine de sebebiyet vermektedir.

Kapitalizm gerçek anlamıyla krizler rejimidir. Her bir krizden birilerinin ciddi anlamda kazançlı çıkarak geçmesi akla bu işlerin organize bir şekilde yapıldığı hissini vermektedir. Ayrıca yapısal olarak kapitalizm birileri için derin fırsatlar oluşturma kabiliyetine sahip olduğu için özellikle asimetrik bilgi imkanını kontrol edenler erişilemez bir haksız rekabetle diğer tüm insanları manipüle etmektedirler.

Son yıllarda yaşanan krizlere bakıldığında bunların, adeta küreselleşme fırsatını aleyhe çevirecek kadar manipülatif olduğu endişesini pekiştirmektedir. Yaklaşık iki yıl süren pandemi, insani kriz yanında benzersiz bir ekonomik küresel kriz getirmiştir. Halen yansımaları, deprem artçıları gibi etkili olmaya devam etmektedir.

Bu artçıların en kritik olanları, hammadde kıtlığı, navlun ücretlerinin yükselişi ve finansal zaaflar şeklinde kendisini göstermiştir. Hiç şüphesiz bütün bunların olumsuz sonuçları, satın alma güçlerini düşürmek ve hayat pahalılığı oluşturmakla yoksul kesimleri vurmaya devam etmektedir.

Ardından gelen Rusya-Ukrayna krizi, tam bir felaket olmakla birlikte artçısı gıda krizi şeklinde tezahür etmektedir. Pandemiye benzer etkileri de, yoksul kesimleri vurmaya devam etmektedir. Ne kadar süreceği ve sonuçlarının neler olabileceği tahminlere sığmamaktadır.

Bu ve benzer gelişmeler, insanlığa artık hayatı bir başka pencereden değerlendirmek gerektiği fikrini icbar etmektedir. Ancak derin bir egemenlik sorunu yaşandığından dolayı başka fikirlerin tezahür etmesi ve vücut bulması bir hayli zor gözükmektedir. Bu yüzden ki kapitalist telakkinin yeni versiyonları ile insanlık avutulmakta ve adeta yeni krizlere hazırlanmaktadır.

Aslında vahyin öğretisinin sunduğu hayat anlayışı, insanlık için tabiat kadar dengeli, huzur ve mutluluk veren bir özellikte olduğu tartışmadan varestedir. Buradaki kritik görev, Müslümanların bu hazineyi güncel dile aktarma konusunda yeterli emeği ortaya koyma görevidir. Öğretinin tam olarak deşifre edilmesi, önerilerin günümüz insanının idrakine hitap edecek şekle indirgenmesi ve pratiği yönetecek formülasyonlara akışkanlık kazandırılması hiç şüphesiz özel çabaları gerektirmektedir.

Maruf Vakfı kendi takatince böyle bir emeğin talibi olarak özellikle ekonomi alanında bir çabanın içerisinde mesafe almaya çalışmaktadır. Rabbim hayırlı işlerimizde yardımcımız olsun. Muhabbetlerimizle.

MARUF BÜLTEN

Yeni bir bültenle yeniden karşınızdayız. Çok kısa zaman önce de büyük emek mahsulü olan Maruf İktisat İslam İktisadi Araştırmaları dergisinin yeni sayısını okurlarıyla buluşturmıştık. Rabbimize şükrediyoruz. Öncelikle emeği geçen ve katkıda bulunan tüm herkese teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Bu sayımızda hem iş dünyasından hem de akademiden birer isimle röportaj gerçekleştirdik. Akademi ve iş dünyasının birbirini anlama ve yakınlaşma ile bunun sonucunda uygulanabilir bir teori ortaya koya-bilmeleri daima arzulanan bir durumdur. Biz de bu bültende bu duruma matuf olarak kıymetli Hocamız Prof. Dr. Servet Bayındır ve değerli iş adamımız Kadir Tan ile röportaj yaparak bunu gerçekleştirmeye çalıştık. Röportajlar sayesinde tarafları birbirine bir nebze olsun yaklaştırabilirsek kendimizi bahtiyar addedeceğiz. Daha da önemlisi akademi ve iş dünyası yakınlaşmasının, çağımıza uygun bir İslam iktisadi teorisi ortaya koyabilmek için önemli bir husus olduğu kanaatindeyiz.

Allah, evren, insan, iktisat tasavvurunun doğru bir şekilde oluşturulabilmesi için gerçekleştirdiğimiz se-minerler dizimizde bu dönem Halis Aydemir, Ömer Türker, Kübra Bilgin Tiryaki ve Enis Doko hocalarımızı dinledik. Bülten içerisinde Halis aydemir ile Ömer Türker hocalarımızın seminer özetlerini ve İEE Araştır-macılarımız tarafından yapılan seminer değerlendirmelerini bulabileceksiniz.

En kıymet verdiğimiz bölüm olarak, araştırmacılarımızın kaleme aldıkları denemelerin okuyucuların dü-şünce ufkunu genişletmede ve İslam iktisadına dair bir düşünce oluşturmada kanaatindeyiz. Bu dene-melerde İslam iktisadi perspektifinin insana kazandıracağı şuur ve hatırlatacağı halifelik misyonundan, krizlerden nasıl çıkılabileceğinin cevabına kadar çok geniş konularda yazılmış denemeleri görebilecek-siniz.

Diğer yandan 2021-2022 akademik takviminin sonuna geldiğimiz şu günlerde dönem içerisinde işlenen derslerin çok kısa birer özetlerini sizlere sunduk. Akademik takvimin planlandığı şekilde işlediğini gör-mek hepimizi ziyadesiyle mutlu etti. Hem ekonomiyi hem de İslam'ın öngördüğü sistemin ilkelerini bilen İslam ekonomisi araştırmacılarının yetişebilmesi için uygulanan programın son derece yerinde olduğu kanaatindeyiz.

Bütün burada yapılan çalışmaların ve verilen emeklerin, gittikçe zorlaşan, endişeler doğuran ve gele-cak tahayyülünü imkansızlaştıran dünya hayatını daha adil ve yaşanılabilir bir hale getireceği ümidi ve heyecanıyla çok daha iyi günlere Rabbimizin bizleri ulaştırması duasıyla sizleri bültenimizle baş başa bırakıyorum.

Fatma Nur ŞAHİN

İstanbul Üniversitesi, İktisat Bölümü Doktora Öğrencisi,
Maruf Vakfı İEE Araştırmacısı

İSLAM İKTİSADI PERSPEKTİFİNDEN BİR OKUMA

Fenomenler ve nomenler olarak ayrılmış ve yalnızca fenomenlere odaklanan günümüz düalist bilim anlayışı, hayatın her alanında olduğu gibi, Allah'la bağın kopararak üretim yapılması gayretine girişmiştir. Pratik hayatta da aynı yansımayı görmek mümkündür. Ekonomiden bir örnek vererek üretimin amaç haline gelmesi ve metalaşan insanın 'her arzin kendi talebini oluşturacağı' varsayımına hizmet etmesi, üretilenin sınırlarının bulanıklaşmasına yol açmaktadır. Din ise ekonomik hayatta faal bir zihni inşa etmekten uzak kalmış; kul ile Allah arasına sıkışmış ve ibadetler reel hayattan kopma eğilimine girerek belirli kalıplara yönelmiştir. Oysaki İslam düşüncesinde ürettiğimiz, tükettiğimiz, çalıştığımız-ış kurduğumuz her alan bizler için 'sosyal ibadet' olma zorunluluğu taşımaktadır.

Böylelikle, ilhamını Rab'den alan, akleden kalp ile anlamı arayan özneler olma bilinci ekonomiye bakış

açımızı da genişletecektir. Umudumuzu yalnızca ahirete hasretmemek de ekonomiyi neden düşünmemiz gerektiğini anlamamıza olanak tanıyacaktır. Halife olan insanın içine kapanmış bir mistisizm ile ahirete odaklanması (diğer aşırı uç olan yalnızca dünyaya odaklanması da) kabul edilemez. Halife, dünyayı inşa için seçilmiştir. Peki kendimize şunu soralım: "Halife olanın tasavvur etmesi gereken dünya içinde yaşamakta olduğumuz dünya mıdır?"

Hakkın kaynağı Allah, ekonomide de haklar tayin etmiştir. Bu noktada öncelikle ahlakın kuşanılmışlığı ve hayatın her alanında benliğimizden olması gerektiğini vurgulamalıyız. Ekonomik hayatın her alanına sirayet eden ahlak, insan olmanın bir gereğidir ve bizler için yalnızca Allah'ın rızası içindir. Farklı amaçlarla ahlaki davranış sergileme durumu her ne kadar matematiksel olarak aynı noktaya varsa da

Allah'la bağını kopardığından Müslümanlar için istenilen bir durum değildir. Öte yandan evrensel sistem önerisi (İslam Ekonomisi) içerisinde yalnızca Müslümanları barındırmayacak, dolayısı ile bu önermelerimiz onlar için yerinde olmayacaktır. Fakat her insan için adil sistem önerisi gerçeğe dönüştüğü takdirde her anlayıştan insan için cezbedici olacaktır.

Her insan için adalet hakkın doğru anlaşılması ile mümkündür. Mülkiyet hakkının insan için mutlak olmayışının kabulü aslında yaratıcının tayin ettiği hakları kabuldür. Mağdurun hakkını verebilmektir. Mülkü tabiri caizse yakıp yıkmamaktır. Mirası bir kişiye devredememektir. Mehri vermektir. Kimseyi seva'dan müstesna kılmamaktır ve bu yolda sarf edilen çabadır. Sarp yokuştan Allah'ın rızası ile geçebilmektir. Mutlak olmayan mülkiyetin karşısında kişilerin hiçbir şeye sahip olamadığı yani toplumsal mülkiyet

Halife olan insanın içine kapanmış bir mistisizm ile ahirete odaklanması (diğer aşırı uç olan yalnızca dünyaya odaklanması da) kabul edilemez.

veya mülkiyetin tamamının devlete ait olduğu gibi bir anlayış da kabul edilemez. Kimimiz kimimizden daha üstün özelliklere sahipken mülkiyet edinilmesinin önüne geçmek, cevherin körelmesi anlamına gelir. Görüyoruz ki İslam nizamının temeli denge burada da söz konusudur. Toplum geneline yayılmış bir zenginlik burada temel hedef olarak görülebilir. Günümüzde devasalaşan işletmelerin performanslarında ortaya çıkan bozulmalar, birçok kişinin işlerinden ayrılmasına, maddi ve manevi kayıplar yaşamasına sebep olmaktadır. İşsizliğin artması, üretimin ve alım gücünün düşmesi, tüketimin azalması gibi art arda oluşan sonuçlar, piyasada durgunluklar oluşturabilmekte hatta krizleri başlatabilmektedir. Böylece

önde gelen işletmelerin yaşadığı problemler, küreselleşen ekonomide yalnızca ülke vatandaşlarını ilgilendiren bir durum olmaktan çıkmakta ve herkes için tehdit arz eden bir konuma gelmektedir. Dolayısıyla bu denli devasalaşmaların mümkün olmadığı sistem önerimiz olan İslam İktisadı bu kadar kırılgan bir yapı imkanı vermemektedir. Ayrıca toplum geneline yayılmış zenginlik yalnızca bugünü içermemektedir. Gelecek nesilleri de bünyesinde barındırmakta, dolayısı ile israfa yer vermeyen niteliktedir. Günümüzde sürdürülebilirlik, yeşil ekonomi, gelecek nesiller için mülkiyet, gelir dağılımında adalet gibi birçok konuda çalışmalar yapılmaktadır. Doğal kaynakları tahrip etmek,

insanları sömürmek, çevreyi kirliletmek, gelir dağılımını sermayenin toplanması amacıyla belirli ellerde yığıp tabiri caizse yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak ve sonra bu çalışmalara yönelmekten daha kıymetli bir ekonomik perspektif bulunmalıdır hayatlarımızda: mevcut olanı bozmadan daha iyisini yapabilmek. Geleceği inşa edebilme, bugünü anlama ve değiştirme gayreti ile mümkündür. Burada Mehmet Asutay'ın İslami anlayışta mevcut olan rububiyet ve tezkiye ile ihsana ulaşılması, ihsan ile toplumsal dengenin sağlanacağı ve sonucunda felaha ulaşılacağına dair düşüncesi bizler için bir öğreti konumdadır.

Sıtkı ABDULLAHOĞLU
İEE Başkanı

AYETLE GELENLER

İNFAK, ASLINDA YAPAN KİMSE İÇİNDİR

BAKARA 272-274

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(Bakara 2/272)

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنْفُسِكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُؤَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَظْلَمُونَ

“Senin görevin, onları yola getirmek değildir ama gerekeni yapanı doğru yola getiren Allah’tır. Hayra yapacağınız her harcama kendiniz içindir. Harcamayı, sırf Allah yüzünüze baksın diye yapmalısınız. Harcadığınız her malın karşılığı size tam olarak verilir ve haksızlık görmezsiniz.”

(Bakara 2/273)

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

“Harcamayı, bütün vaktini Allah yolunda hizmetle geçiren ihtiyaç sahiplerine özellikle yapın. Onlar dışarıda dolaşıp çalışamazlar. Onurlu oldukları için de durumlarını bilmeyen onları zengin sanır. Onları yüzlerinden tanır. Kimseyden yalvar yakar bir şey istemezler. Hayra yaptığınız her harcamayı bilen Allah’tır.”

(Bakara 2/274)

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Mallarını gece gündüz, gizli ve açık hayra harcayanların ödülü, Sahipleri(Rableri) katındadır. Onların üzerinde bir korku olmaz, üzüntü de çekmezler.”

Allah Teala bu ayetlerde infak konusunun daha ziyade infak yapanla ilgili yönlerine vurgu yapmaktadır. Nitekim daha başlangıçta, **“Kim hayır adına ne infak ederse, o kendisi içindir. Ama o infakın sadece ve sadece Allah rızasını talep etmek maksadıyla olması gerekir. Kim hayır adına herhangi bir şey infak ederse, (harcama yaparsa) kesinlikle o kendisine tam olarak ödenir. Asla haksızlığa da uğratılmazsınız.”**Bu ifadelerde dikkat çeken boyut, infakı yapana dönük yapılan vurgulardaki hassasiyetlerdir. Zira, Allah rızası düşüncesiyle yapılan harcamanın asıl faydasının infakı yapan kişiye ait olacağı vurgulanmaktadır. Yine ayetin devamında, yapılan infakın karşılığının tam olarak geriye ödeneceği ifade edilmekte ve Allah Teala'nın, ödemenin garantisi olarak kendisini ortaya koyduğu görülmektedir. Üstelik pekiştirme ifadesiyle herhangi bir haksızlığa da uğramanın söz konusu olmayacağı beyan edilmektedir.

İnfakla dengelenmesi istenen dağılım düzenine vereceği katkı göz önünde bulundurularak infak edene adeta geri ödeme garantisi verilmektedir. Konuya inançla yaklaşan herkes bu geriye ödemenin tecrübesini önemli oranda bu dünyada da görmektedir. Yine ayrıca öte dünyada büyük bir karşılığı olacağı başka ayetlerde ortaya konmaktadır. Böylece baştan eşit dağıtılmamış olan imkanlar, hem dengelenecek hem de infakla bu kutlu düzene destek verenler ayrıca yapmış oldukları bu güzel davranışın karşılığını almış olacaklardır.

İkinci sırada bulunan ayette, infakı yapacak olanların çevrelerinde yaşayan insanlara karşı nasıl dikkatli olmaları gerektiği öğretilmektedir. Kendilerini Allah yoluna hasretmiş olmaları dolayısıyla yeryüzünde herhangi bir ticari faaliyet, tarım ya

da sanayi faaliyeti yapmaya imkan bulamayıp iffetleri dolayısıyla da tavırlarından bir şey eksiltmeyenlerin, yani isteme durumuna düşmeyenlerin fark edilmeleri beklenmektedir. Bu fark etme görevi infak yapma konumunda bulunanlara ya da kamu yöneticilerine ait bir görev ve sorumluluktur. Ayette Hz. Peygambere hitaben, **“sen onları yüzlerinden tanırsın!..”** şeklindeki ifadenin, hem Hz. Peygamberin yeteneğini hem de sorumluluk alanını tanımlayan bir ifade olduğu değerlendirilebilir. Bu görev aynı şekilde Peygamberin izinden gidenler için de geçerlidir.

Bu ulvi görevi yapıp, aynı zamanda şahsiyetlerinden taviz vermeyen kişilerle ve onlara dönük ortalama toplumsal refleksle ilgili durumu, **“İffetleri yüzünden cahiller onları zengin zanneder.”** şeklinde bir ifade ile Allah Teala anlatmaktadır. Bu çok zarif bir tanımlamadır. Bu ayeti kerimeyi zihinsel kayıtlara biraz daha sağlam almak gerekir. Zira infak etme makamında bulunmak bu kadar hassas bir gönle, bir bakışa ve empatik yaklaşıma sahip olmayı da gerektirdiği anlaşılmaktadır. Bu beklentinin sünnete tabi olma konusunda ne kadar incelikli bir yönlendirme yaptığını da iyi kavramak gerekir. İşte gerçek sünnetlerden biri de budur.

Bu tanımlamanın içinden aynı şekilde Allah yolunda mücadele eden insanların övünülecek bir tavır nasıl takınmaları gerektiği öğretisi de çıkarılmalıdır. Allah yolunda hizmet yapan aynı zamanda bütün beklentilerini de ona hasretmeyi başarmak durumundadır. Ancak, sünneti ve Hz. Peygamberi iyi kavrayanlar onları görüp gözetmeyi başarmalıdır: Zira **“Onlar kesinlikle insanlardan arsızca bir şeyler istemezler.”**

“Hayır adına ne yaparsanız, ne hayır dilerseniz, ne infak yaparsanız, ne tür harcama yaparsanız, hiç şüphesiz ki Allah Teala onu mutlaka ve mutlaka bilir.”

Bu ayeti kerimelerde iki taraflı bir değerlendirme bulunmaktadır. İnfak ihmal edilirse, adak sorumlulukları yerine getirilmezse bu, karz-ı hasen tarzı görevler toplumda yok olursa, onların yerini faiz gibi meşruiyeti olmayan uygulamalar alır. Onun da getirilerinin/götürülerinin neler olacağı, ne tür riskler barındıran uygulamalar olduğu konuları yeri geldikçe ilgili ayetlerde irdelenecektir.

“O kişiler mallarını gizli ve açık, gece ve gündüz Allah yolunda harcarlar. Onların ecirleri Rableri katındadır. Onlar için bir korku bir hüznün asla söz konusu değildir.”Dikkatli ve duyarlı müminlerin, mallarını harcadıkları için biz de fakir düşer miyiz acaba? Diye bir gelecek korkuları yoktur. Mallarını Allah yolunda harcadıklarından dolayı boşa harcama yapmış olmak gibi bir üzüntüleri de yoktur. Bu harcamaların karşılıkları olmama ihtimali zihinlerinde mevcut değildir. Böyle bir inanç içinde bulunan insanların kalplerinde ne geçmişe dönük bir hüznün ne de geleceğe dönük bir korku bulunur.

Sadece bir infak kavramı çerçevesinde dahi, Allah Teala'nın ideal toplum ve ideal fertlerle ilgili detay analizlerine şahit olmak mümkün olmaktadır. Aynı zamanda bu ibarelerde niteliksiz insanlarla ilgili de çözümlemeler ortaya konduğu görülmektedir. Kendilerini Allah yoluna hasreden insanları o kadar nitelikli bir tavır sahibi konumunda olurlar ki, fakir kaldıklarını kimseye hissettirmezler. Cahil insanlar da onları bu müstağni tavırlarından dolayı zengin zanneder.

SÜNNETLE GELENLER

ALİŞVERİŞTE KABZ MESELESİ

Kabz, kelimesi sözlükte; piyasada geçerli olma, tasarrufta bulunma gücü, bir şeyi elle tutup alma, bir meblağı hesaba kaydetme, bir şeyi teslim alarak onda tasarrufta bulunma imkânını elde etmek anlamlarına gelmektedir.

Birden fazla yön itibarıyla piyasaları etkileyen alışverişe farklı bir anlam katan bir mesele özelliğinde olan kabz konusu, ilgili hadislerden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamberin ve arkadaşlarının da gündemine girmiştir. Ona bir niteleme yapılmış ve kabz konusunun nasıl anlaşılması gerektiği beyan edilmiştir. Hadislerden bazı örneklerle birlikte meselenin biraz daha derinleştirilmesine katkı sağlamaya çalışalım.

İbnu Ömer (radıyallahu anh)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle demiştir: **“Bir yiyecek satın alan kimse, onu kabzetmeden önce satamaz”** (Buhari, Büyü, 49,51,54,55)

Hadisin metninde malın sadece yiyeceklerle sınırlandırılmış olması dikkat çekicidir. Hiç şüphesiz konu yiyecek olunca durumu anlamak ve aldanma ihtimalinin çok yüksek olduğu bir alanı tarif ettiğini, yorumlamak zor olmaz. Ancak gerekçenin sadece aldanma ve ribaya sebep olma ihtimali ile sınırlandırılmasının çok doğru olmadığı, bu durumu aşan bir kısım ekonomik mahzurlarının da olduğu düşüncesini ifade etmek gerekir. Konuya tekrar dönüş yapılacaktır.

Geçmiş zamanlarda yaşayan âlimlerimizin kabz nitelemesinin kapsamı ile ilgili olarak farklı görüşleri

olduğunu hatırlatmakta fayda bulunmaktadır.

Örnek olarak, Ebu Hanîfe “Akar haricindeki hiçbir malda kabz caiz değildir” demiştir. İmam Şâfi, “Satılan mal devralınmadan satılamaz” demekle mal ayırımı gözetmemektedir. Akarı, yiyeceği, menkul değerleri ve nakdi değerlerin hepsini aynı değerlendirmektedir. İmam Mâlik ve diğer bazıları: “Yiyecekte caiz değildir, başka mallarda caizdir” demişlerdir.

Malın kabzedilmesi meselesinin mala göre değişiklik arz edeceği aşikardır. Nitekim, Hattabî isimli alim şöyle tasnifler yapmaktadır:

Kabz,

- Bazen satılan eşyayı satın alanın eline koymak suretiyle olur.
- Bazen müşteri ile mal arasındaki engelin kaldırılması ile (arsa gibi) olur.
- Bazen malın yerinde görülmesi ile olur.
- Bazen kile ile ölçülenlerin kileye vurulmasıyla olur.
- Göz kararıyla toptan satılanlarda kabz, yerini değiştirmekle, bir başka mekâna taşınmakla olur.

Hem sektörel anlamda hem de ticarete konu olan malın karakterinin gereği olarak farklı kabz uygulamalarının olabileceği bellidir. Uluslararası ticaretin gereği olarak da farklı kabz metotlarının uygulanması gerektiği doğal bir zorunluluk olarak gözükmektedir.

Bir başka hadiste şöyle bir durum yaşandığı bildirilmektedir: Hakîm İbnu Hizâm (radıyallahu anh) anlatıyor:

“Ey Allah'ın Resulü dedim, bana gelip, bir şeyler almak isteyenler oluyor. Halbuki istenen şey bende yoktur. Bu durumda bilahare çarşıdan satın alarak teslim etmek üzere istenen şeyi satayım mı?”

“Hayır dedi, yanında mevcut olmayan şeyi satma.” (Nesâî, Büyü: 60.)

Burada yaşanan olay ve Allah Resulünün ortaya koyduğu sınırlama yine aldanma ihtimali olan bir alışveriş örneğiyle ilgili gözükmektedir. Sonuç itibarıyla elde olmayan bir malı satmak anlamına gelecek bu uygulamanın garantisinin sağlanma ihtimali düşük olabilir. Bu belirsizlik ortamına başka ihtilaf konularının türemesi de söz konusu olabilir. İnsanlardan birileri konuya son derece samimiyetle yaklaşırken diğer birileri bu alanı istismar edebilir. Böylece toplumda aldanma

ihtimali olan bir konuya izin verenler sorumlu konuma düşebilirler. Tabii ki konunun detayları bulunmaktadır. Detaylara göre hükmün açıklımları da söz konusu olabilir. Nitekim İslam fıkıhı bu konularda son derece geniş tartışmalara yer vermektedir. Ancak işin özünde garantisi olmayan ve aynı olarak tanımlanan malın kabz edilmeden satışı diye bir alışveriş, dikkatle yaklaşılması gereken bir ekonomik mesele olarak ele alınmayı zorunlu kılmaktadır.

Hiç şüphesiz bu yaklaşım, sıfat tanımları yapılarak selem akdiyle yapılan satışı gayri meşru hale getirmez. Selem akitleri, malın aynından ziyade sıfatına tekabül eden bir anlaşmayı ihtiva ettiğinden dolayı kapsam farkı bulunmaktadır.

Bir başka rivayet şu şekildedir: İbnu Abbas (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir kimsenin, yiyecek maddesini tam olarak kabzetmiş olmadan satmasını yasakladı. Tâvus der ki: "İbnu Abbas'a, "Bu nasıl olur?" diye sordum da bana şu cevabı verdi:

"Bu dirhemlerin dirhemlerle alınıp satılmasıdır, yiyecek maddesi ise tehir edilmiştir."a.g.e.

Bu ifade ve izahtan da para alışverişinin yapılp, mal alışverişinin ertelenmesinin faizli işlemlere kapı aralamak gibi bir riski konu edilmektedir. Bu uygulamanın teamül haline gelmesi, süreç içerisinde mal takası gerçekleştirilmeden para alışverişinin yaygınlaşması sorununu

doğuracağı endişesini bünyesinde barındırmaktadır. Yasağın önemli gerekçelerinden bir tanesi de budur.

Başka bir rivayet şu şekildedir: Süleyman İbnu Yesar (radiyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) Mervân İbnu'l-Hakem'e: - Sen faiz ticaretini helâl kıldın dedi. Mervan: - Ne yapmışım? diye sordu. Ebu Hüreyre tekrar: - **Sen senet satışını helâl addetmişsin. Halbuki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), tam olarak kabzedilmezden önce yiyecek satışını yasakladı,** dedi. Râvi der ki: **"Bu konuşma üzerine halka hitap ederek senet satışını yasakladı."** Süleyman ilâve etti: **"Ben muhafızların bu senetleri halkın elinden topladıklarını gördüm."** (Müslim, Büyü: 40)

Bu hadise bugünün sanal piyasalarını andırmaktadır. Gerçek anlamda kontrolü sağlanmamış ve sadece kağıtlar üzerinden yapılan ticari faaliyetler bu kapsama girmektedir. Zaman içerisinde malın adeta unutulurken sadece rakamların dolaştığı bir piyasanın oluşması mümkündür. Borsa işlemlerinde özellikle liberal kapitalist politikaların devreye girmesiyle birlikte böyle bir sanal alan oluşturuldu. Çok özet olarak ifade edilecek olursa bir anlamda 2008 küresel krizinin asıl sebebinin bu uygulama olduğu ifade edilmektedir. Hiç şüphesiz bu durum da çok büyük toplum kesimlerinin mağduriyetine sebep olmuştur.

Bu gerekçeler dışında kamu otoritesi haricinde insanların bu senetleri

elden ele dolaştırmaları ve sayılarını artırmaları sebebiyle çok ciddi bir para üretme faaliyeti yaptıkları da bilinmektedir. Para arzının genişlemesinin ciddi bir enflasyon sebebi olduğu bilinen bir gerçektir. Diğer sorunlar yanında toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren bu sonuç, görmezden gelinebilecek bir sorun değildir. İşin başlangıç noktasının kabz meselesine dayanması da her dönem için irdelenmeye değerdir.

Kabz konusu fark edildiği gibi alışverişin önemli bir meselesi olarak her zaman insanların gündeminde olmuştur. Her dönem için üreteceği sorunların iyi irdelenmesi gerçek anlamda konuya vukûfiyet gerektirmektedir. Gayet tabii ki ne sadece bir kısım literal okumalar ve ne de sadece tarihsel okumalar bu sorunun çözümü için yeterli olacaktır.

Hatta konunun yasaklanmasının sebeplerini sadece aldanma ve faize yol açma endişesi olarak izah etmekte yeterli olmayabilir. Her ne kadar yasaklanması için yeter olsa da, başka ekonomik mahzurlarını da ortaya koymak bir mecburiyettir. Modern zamanlardaki ticaret anlayışının değişmesi, küreselleşmenin getirdiği riskler bazı konuların yeni bağlamlarıyla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak işin özünü yakalamak gayesi ve hakkaniyet endişesi ön plana çıkarılırsa işte o zaman sorunlara daha kalıcı çözümler getirilebilir. Böylece ne ticaretin engellenmesi sorunu ortaya çıkar ne de gayrimeşru işlemlere yol açılır.

Esma Nur ATASOY

İZÜ, Uluslararası Finans ve Katılım Bankacılığı Yüksek Lisans Programı,
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

Fatma Nur ŞAHİN

İstanbul Üniversitesi, İktisat Doktora Programı,
Maruf Vakfı Araştırmacısı

PROF. DR. SERVET BAYINDIR İLE İSLAM EKONOMİSİ ÜZERİNE

21. yüzyıl, dünya toplumları açısından sosyolojik, ekonomik, dini vb. birçok alanda kriz ve dönüm noktasını içinde barındırmaktadır. Özellikle COVID-19 salgınından sonra ciddi deformasyon ve dönüşüm yaşayan sektörlerin başından finansal sistemler gelmektedir. Yaşanan krizde görülmüştür ki yüzyıllardır devam eden kapital düzen krizleri çözümlemede yetersiz kalmaktadır. Merkezinde insan hakimiyeti olan sistemin, açmazları gün geçtikçe hem ahlaki aşınma hem de finansal tekelleşme ile fakirleşen gruplar oluşturmaktadır. Mevcut ortam, yeni bir teklife açık durumdadır. Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü'nün de merkezinde olan İslam Ekonomisi hem çok yönlü düzeni sağlama hem de krizleri giderme amacıyla sunulan bir sistemdir. Bu röportajımızda, İslam Ekonomisinin mevcut durumu, tarihsel tartışmaları, gelecek profili ve teknolojik gelişmeler ile bağlantısı Prof. Dr. Servet Bayındır tarafından analiz edilmiştir.

■ **Hocam, öncelikle İslam Ekonomisine dair ilginiz nasıl başladı? Bu alanda hem ilmi çalışmalarınız hem de sektörel danışmanlıklarınızı düşündüğümüzde, gayretinizin temel kaynağı nedir?**

Lisans hayatımı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde devam ettirirken; bir grup arkadaşımızla öğrenci evinde kalıyorduk. Burada çeşitli eser okumaları yaparak, eserleri tahlil etme

sorumluluğumuz oluyordu. Bu alana dair okuduğum ilk eser, Ahmet Taşgetiren Hoca aracılığıyla edindiğim, Reşat Nuri Erol'un "Alternatif Faizsiz Bankacılık" adlı eseri olmuştur. Eseri okuma ve tahlil etme görevi bana verilmişti. O dönem okuduğum bu eserden pek bir şey anlayamamıştım lakin bu beni şevklendirdi. Anlamak için çok gayret gösterdim ve alana dair ilk ilgim bu şekilde başlamış oldu. Daha sonra

yüksek lisans ve doktora öğrenciliğimde de bu alana dair konular hakkında çalışmalarımı yaptım. İlk risk yönetimimi de Bursa Uludağ Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi doktora eğitiminde bir tercih yapmam gerektiği süreçte tecrübe ettim. Nihayetinde Marmara Üniversitesi İslam Hukuku Doktora Eğitimini tercih ettim. Bu süreçte yaşadığım birçok tecrübeden dolayı, akademik konsantrasyonum zedelendi. Bu sebeple Süleymaniye Vakfı'nda bulunduğum bir gün bu eğitimi devam ettiremeyeceğime dair şüphelerim artmışken, Allah'ın takdiri ve Abdülaziz Bayındır Hoca'nın desteğiyle şevkle devam ettim. Özetle diyeceğim şudur ki, ilim yolunda azmedip çalışmak gereklidir. Azim ve çalışmanın birleştiği yerde Allah'a tevekkül ederek hayırlı sonuçlara ulaşılır. Bu çalışmalarda gayretimin kaynağı bu şekildedir.

■ **İslam Ekonomisi hakkındaki tartışmaların kurumsal olarak 1950'li yıllardan itibaren başladığı ve geliştiği bilgisi alana hakimdir. Sizce İslam Ekonomisi nedir? Sunduğu teklifler mevcut hakim iktisadi sistem karşısında nasıl konumlandırılabilir?**

Öncelikle şu tespiti yapmakta fayda vardır. İktisat ilmi, İslam Tarihi açısından Fıkıh içerisinde yer alan bir ilimdir. Bundan dolayı tarihsel süreçte ayrı bir iktisat ilim dalı oluşmamıştır. Hadis, Kelam, Tefsir ve diğer birçok ilmi alan oluşurken, bu alanın

PROF. DR. SERVET BAYINDIR KİMDİR?

Erzurum, Uzundere, Dikyar Köyü'nde 1968 (resmi kayıtlarda 1965) yılında doğdu. İlkokulunu 1979'da köyünde bitirdikten sonra, İstanbul'a gitti, Fatih, Hırka-i Şerif Kur'an Kursu'nda 1982'de hafızlığını tamamladı. Orta kısmını dışarıdan verdiği Fatih İmam Hatip Lisesi'nden 1988 yılında mezun oldu ve aynı yıl Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne kaydoldu. 1993'te Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini, 2005'te ise Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesini bitirdi. Marmara Üniversitesi'nde "Özel Finans Kurumlarının İslâm hukuku Yönünden Değerlendirilmesi" adlı teziyle Yüksek Lisansını (1995), "Faizsiz Bankacılık İşlemlerinin İslâm Fıkıhı'ndaki Yeri" adlı teziyle de Doktorasını tamamladı (2004). MEB bursuyla sekiz aylığına Ürdün Üniversitesi'nde Arapça eğitimi aldı (2002-2003). Malezya Merkez Bankası

bursuyla, Malezya'da INCEIF adlı enstitüde Certificate of Islamic Finance (CIFP) master programını tamamladı (2008-2010). İslam İktisadı ve finansı alanındaki çalışmaları ile 2008 yılında Doçent, 2014 yılında Profesörlük unvanını aldı. T.K.B.B.'nin düzenlediği "Katılım Bankacılığının Finans Sektörüne Getirdiği Yenilik ve Açılımlar" konulu Proje Yarışması'nda Birinci Derecede Mansiyon Ödülü ile ödüllendirildi (Mart 2009).

MEB bünyesindeki okullarda 1995-2001 yılları arasında yaklaşım altı yıl süreyle öğretmenlik yapan Servet Bayındır halen Prof. Dr. unvanıyla İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslam Hukuku & İslam İktisadı ve Finansı alanında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Prof. Dr. Servet Bayındır, 09 Ekim 2018'de Cumhurbaşkanlığı kararıyla Ekonomi Politikaları Kuruluna atanmıştır.

oluşmaması dikkate değer ve ilginçtir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Batı toplumlarında da 1700'lü yılların sonunda ayrı bir alan olarak iktisat oluşmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, iktisat ilmiyle ilişkilendirilebilecek çok sayıda konunun tefsir, kelam ve fıkıh gibi ilimlerin içerisinde olmasıdır.

Maalesef İslam Tarihinde külli olarak, günümüzdeki tartışmalarda olduğu gibi "İslam'ın iktisadi alanda temel teorisi, homöislaııcus vb." kavramsallaştırmalar mevcut değildir. Daha doğrusu ben hiç rastlamadım. Bir diğer mesele de İslam Ekonomisi tartışmaları 1950'lerden evvel, 1920 yılında Cezayir'de İbrahim

Ebü'l-Yakzân, bu meseleyi gündeme getirmiştir.¹ İbrahim Ebü'l-Yakzân, hem siyasi hem de ilim adamı kimliğiyle, Fransa sömürsüne karşı bağımsızlık hareketini başlatma çabası içerisindeydi. Bu hareketi de finansal özerkliği kazanmaktan başlattı. Yakzân, Fransız hakimiyeti olan dönem içerisinde alternatif bir İslami banka kurma gerekliliğini savunmuştur. Bu bankanın adı ise "El-Benkûl Cezairi el-Ehli"dir. Yakzân, bankanın kurulması için resmi kurumlardan izin almaya gittiğinde engellenmiştir. Özetle anlaşılacağı üzere tartışmanın tarihi geriye doğru götürülebilir. O dönemki İslam iktisadı tartışması, Batılı devletlerin dayattığı tüm sistemlere karşı alternatif olarak geliştirilen çabalardan ibarettir. Donanımlı, mükemmel bir teklif görmek mümkün değildir. Tartışmaların gelişme seyri, İslam ülkelerinin bağımsızlıklarına kavuşmasıyla artmaktadır.

■ Peki İslam Ekonomisi'ni diğer sistemlerden ayıran en belirgin özelliği nedir?

Bunun açıklamasını bir benzetme üzerinden yapmak istiyorum. İslam iktisadı ve Seküler iktisat farklı saksılarda bulunan gerçek ve yapay çiçek gibidir. Dışarıdan ilk bakıldığında ikisi de çiçek olarak görünür lakin dokunduğunuzda hangisinin canlı olup olmadığını

“Bir de eklemeliyim ki, tarihi tecrübeler doğru bir şekilde, pozitif ve negatif yönleri değerlendirilerek analiz edilmelidir. Bu sonuçlar neticesinde, günümüze uygun olan çözüm önerileri aranmalıdır.”

anlayabilirsiniz. Birinin bir ruhu varken diğerinin yoktur. Dolayısıyla benim zihnimde İslam iktisadının yeri, iktisadi konularda, meselelerde vahyin dikkate alınarak yapılan yaklaşımlar ve çözüm önerileridir. Bu tanımda önemli olan, vahiy eksensli olmasıdır. Lakin unutmamak gerekir ki, vahiy de dikkate alınarak bir çözüm önerisi sunulsa ya da buna dair bir teori oluşturulsa da bunlar nihayetinde beşer ürünleridir. Hata ve eksiklik olması makul karşılanmalıdır. En ayırt edici noktalardan biri de mutlak malikin Allah olduğu gerçeğidir. Dolayısıyla aslında İslam iktisadı dediğimiz kavram çok derin, hala anlaşılamayan birçok konu içerisinde barınmaktadır. Benim kim olduğum, dünyanın üzerindeki hak talebim ve ölçüm, İslam iktisadı ilminin kılcallarına yerleşmiş sorulardır. Seküler iktisatta ise mutlak malik insandır. Bu durum Şuayb (a.s.)'ın Hüd Suresi'nde kavmi ile arasında yaşanan konuşmasında çok net bir biçimde görülmektedir.² İşte tam bu noktadaki zihniyet farkından itibaren tüm iktisadi teorileri oluşturabilirsiniz. Bu zihniyetle kurulan tüm

teorilerin merkezinde mutlak hakimiyet sahibinin insan olduğu gerçeği vardır. Buna dikkat etmek gereklidir. Bir de eklemeliyim ki, tarihi tecrübeler doğru bir şekilde, pozitif ve negatif yönleri değerlendirilerek analiz edilmelidir. Bu sonuçlar neticesinde, günümüze uygun olan çözüm önerileri aranmalıdır. Bu alanın, somut çalışmalara ihtiyacı vardır. Alan çalışmalarına eleştirim daha çok tarih çalışmaları içerisinde kalmalarından ve güzellemler yapılmasından ötürüdür.

Bu eleştiriye örnek olarak, para vakıflarını verebiliriz. Para vakıfları tartışması 1530 yıllarından başlamaktadır. 1863 yılında Ahmet Mithat Paşa'nın memleket sandıklarının kurma sebebi, tarım arazilerinin tefecilerin denetimine geçmesi ve vatandaşın kredi bulamıyor olmasından kaynaklıdır. Şöyle bir çıkarım yapmak mümkündür: Para vakıfları söylenilenin aksine her yere yayılmamıştır ve kredi verme noktasında yetersiz kalmıştır. İflas etme ya da tefeci olma durumları söz konusudur. Bir de Ahmet Cevdet Paşa hakkındaki örneğe dikkat edelim. Ahmet Cevdet Paşa, Mecelle hazırlanırken Balkanlarda bir

¹ Detaylı bilgi için bkz. TDV. Rüstemiler. <https://islamansiklopedisi.org.tr/rustemiler>

² Hud Suresi (84-94).

bölgede vali oluyor. Oradaki Mecelle heyetinin sekreteri ile mektuplaşmaları vardır. -Süleyman Kaya Hoca bunları çevirerek yayınlamıştır. Bunlarda Ahmet Cevdet Paşa da bey' bi'l-istiğale, bey' b'il-vefaya -hileli yani- cevaz verilmesi taraftardır. Aksi takdirde sıkıntı oluşacağından bahsedilmektedir. Bu noktada sorgulamamız gereken şey, para vakıflarının her şeyi çözdüğü hakkındaki yanlış bilgilerdir. Mesela 1848'den itibaren Osmanlı Devleti, önce yurtdışından daha sonrada kendi bölgesindeki yabancı sermayeli bankalardan borçlanmıştır. Peki bunlar olurken neden para vakıfları sermaye oluşturmadı da yabancı bankalara başvurulmak durumunda kalındı? İşte tarihi meseleleri her boyutuyla analiz etmekten kastımız bu örnekteki gibi olmalıdır.

■ Evet hocam, galata bankerleri tecrübesi gibi diyebilir miyiz?

Tabii. Çünkü niye? Suni, hileli bir zemin üzerine kurulduğu zaman bu olmaz. Allah başarılı olmasına müsaade etmez.

■ Hocam, günümüz dünyasına kapitalizmin şekil verdiğini söyleyebiliriz. Kapitalizmin krizlere sebebiyet veren bir sistem olduğunu da söylememiz mümkün. Fakat bu sistem bir taraftan da ilerlemeye devam etmektedir. İslam Ekonomisi ile kıyasladığımızda, İslam Ekonomisinin de ilerlediğini

söylememiz mümkün mü? Yoksa sadece kapitalizme bir eleştiri yaparak kendine yer mi ediniyor?

Şahsen benim kanaatime göre kapitalizm tam olarak tanımlanmış bir şey değildir. Kapitalizmi savunanlar meseleyi bir tarafından ele almakta, savunmayanlar ise başka bir tarafından ele almaktadır. Kapitalizmin tarihine baktığımızda 18. Yüzyıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan biraz daha Merkantilist dönemi de içerecek şekilde genişletirsek 1500'lere kadar dayandırabiliriz. O günkü şartlarda 11. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasındaki dünya aynıdır. Çünkü insanoğlu hayatını sürdürebilmek için aynı ekonomik faaliyetleri yapıyordu. Bu ekonomik sisteme baktığımızda tamamen İslam'a aykırı diyemeyiz. Bugünkü kapitalizm dediğimiz düzenden de faiz gibi belirli unsurları çıkardığımızda aslında insanoğlunun yapması gereken şeyler kalıyor elimizde. Yani kapitalizme karşı fazlaca negatif söylem geliştirmek gibi bir amaç oluşmamalı. Şeytan taşlamaktan tavafa vakit bulamamak sözündeki gibi, kapitalizmi kötülemekten asıl çalışmamız gereken alanları ötelemememiz gerekir. Oysa ki bugün kapitalizmde yer edinmiş kimselere baktığımızda o günün dünyasında, o günün şartlarına uygun, devletin, kültürün hizmetine katkı vermek amacıyla çalışmaları yapmış insanlar olduklarını görmekteyiz. Dolayısıyla bizim İslam ekonomisini

teklif edebilmemiz için kapitalizmi tanımlamamız gerekmektedir. Bunu yapmak pek mümkün görünmemektedir. Tanımlayamadığınız, bilmediğiniz şeye ise hükmedemezsiniz. Ben şahsen fazlaca Kapitalizm-İslam Ekonomisi tartışmasına girilmesi taraftarı değilim.

■ Hocam, sizin de bildiğiniz üzere, geçmişten bugüne baktığımızda 21. yüzyıl teknolojik değişim ve gelişimlerin en süratli yaşandığı çağ olarak karşımızda durmaktadır. Bunu takiben Fintech, Kripto Para Piyasaları, Bitcoin gibi yenilikler gün geçtikçe finans sistemine dahil olmakta ve bir dönüşüme sebebiyet vermektedir. Kısacası önümüzde teknolojinin gittikçe finansla daha da entegre olma gerçeği durmaktadır. Peki İslam ekonomisi bu gelişmeler karşısında nasıl bir tavırda olmalıdır? Teknolojik gelişmeler, İslam Ekonomisi'nin ilkeleri çerçevesinde nasıl bir uyuma sahip olur?

Öncelikle belirtmek gerekir ki, blockzincir teknolojisi, akıllı kontratlar, kripto varlıklar ve bu varlıklarla ilişkili gelişmeler bugüne kadarki iktisadi teorilerin birçoğunu ortadan kaldırmaktadır. Örneğin; döviz akışına dair teoriler, kripto para sistemi ile birçok farklılık ortaya çıkarmış ve mevcut teorilerin yerini sarsmıştır. Benim kanaatim; blockchain teknolojisinin sağladığı finansal hizmetlerin,

iyi bir takip ve süreç yönetimi gerçekleştirilirken, İslam iktisadi çalışmaları da bu süreçte paralel gelişim gösterirse, genel anlamda İslam iktisadının temel ilkelerine ve İslami Finans ürünlerine çok faydalı olacağı yönündedir. Örneğin İslami bankalara murabaha ile yapılması gereken işlemlerden bahsedildiğinde bunun önündeki engeller karşımıza getiriliyor. Akıllı kontratlar ise dijital sistem üzerinden hem hukuken hem fıkhen doğru olan birçok işleme olanak sağlamaktadır. Fakat mevcut

durumda kripto para gibi oluşumların kumara benzer bir tarafı olduğunu da unutmamak gerekir. Süreç takibi nu nedenle çok önemlidir. Bütün olarak bakıldığında ise ben bu gidişatın İslam ekonomisinin genel ilkelerinin lehine olduğunu düşünüyorum.

■ **Katılım Bankalarının bugünkü rolü hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce katılım bankaları için hedeflenenler, günümüzde karşılığı bulunmuş mudur? Sisteme**

eklemlenmenin doğurduğu ve doğuracağı problemleri nasıl karşılıyorsunuz?

Bu soru hakkında sizinle bir anekdot paylaşmak istiyorum. Ben bu soruyu Murat Çizakça Hocaya 2009 yılında sordum. Murat Çizakça Hoca, ilk İslami bankayı kuran Ahmed El Neccar'ın araştırma asistanlığını yapmıştır. Dünya'da ilk kez Kıbrıs Lefkoşa'da 1983-84'te İslam İktisadi Araştırma Merkezi kurulmuştur. Murat Hoca da o dönemlerde, burada araştırma görevliliği yapmıştır. Sorum ise; Ahmed El Neccar'ın 1963'te kurduğu İslami banka hayalinin mevcut halinin olup olmadığı yönündeydi. Gelinen son noktadan memnuniyet duyup duymadığını da devamında ekledim. Murat Hoca, Ahmed El Neccar'a bu soru sorulduğunda verdiği cevabın; tasarladığı sistem ile gelinen durumun çok farklı olduğu yönünde cevap verdiğini söylemiştir. Murat Hoca, sebebini öğrenmek istediğinde de, iki cevap almıştır. İlk olarak katılım bankaları yöneticileri ve çalışanları, konvansiyonel iktisat eğitimden geçmiştir. Bu sebeple zihinlerin finansa bakışı, kapital bakış açısidir. Bir diğer sebep de, ülkelerin mevzuat ve yasal sınırlamalarının olduğu şeklinde olmuştur.

Ahmed El-Neccar'ın bir hatıratı var. Burada tüm mücadelesini, bankanın kapanma sürecini ve sonrasını da anlatmaktadır. Orada şu şekilde bir anlatımı var: Ben Mısır'da Mit Ghamr kasabasında ilk defa katılım

“Benim kanaatim; blockchain teknolojisinin sağladığı finansal hizmetlerin, iyi bir takip ve süreç yönetimi gerçekleştirilirken, İslam iktisadi çalışmaları da bu süreçte paralel gelişim gösterirse, genel anlamda İslam iktisadının temel ilkelerine ve İslami Finans ürünlerine çok faydalı olacağı yönündedir.”

bankası kurduğum zamanlarda orada bir kiremit fabrikası vardı. Ona ortak oldum. Bana çok itiraz ettiler, banka ile fabrika nasıl ortak olur dediler. Ben ise olur dedim ve oraya bir tane yönetici atadım. Ve kısa dönemde kâra geçtim. Kahire'de bir kolej vardı. Ben bu koleji satın aldım. Bankanın eğitimle ne işi var dediler, en kârlı yatırım alanım o oldu. Onun dışında çiftçileri topladım ve onlara eğitimler verdim. Buğday, tohum verdim, murabaha ile traktör temin ettim. Ortaklık yaptık ve çok karlı oldu. İşte aslında İslami bankacılık budur. Zaten İslami bankacılığa cevaz verenler, bu şekilde cevaz veriyorlar. Ama uygulama Ahmed El Neccar'ın da dediği gibi maalesef teori kısmından hayli uzaktır.

■ **Hocam sanıyorum zihniyet farklılığı var. O banka yapısına girdiğinizde İslami düşünceye sahipken Batı düşüncesini kabul etmiş oluyorsunuz. Ve artık durum ona evrilmek gibi mi oluyor?**

Hayır, mesele zihniyet değil. Öncelikle patronların, yöneticilerin, bürokrasinin, İslami bankacılığa inanmamalarını sebep olarak görüyorum. Bu ekonomik sisteme yönelmenin önündeki

“Bu ekonomik sisteme yönelmenin önündeki engel olarak mevcut iktisadi şartların zorlamasını öne sürmek, mazeret üretmekten başka bir şey değildir.”

engel olarak mevcut iktisadi şartların zorlamasını öne sürmek, mazeret üretmekten başka bir şey değildir. İslami bankacılık, girişim sermayesi mantığıyla çalışan bir sistemdir. Amerika ve Avrupa dahil birçok yerde girişim sermayeleri milyon dolarlara hükmetmektedir. Yani bu girişim sermayesi mantığını hayata geçirememek için bir sebep yoktur. Burada Hayrettin Karaman'ın mevcut sukuk ve teverruk uygulamaları ile ilgili çalışmaları neticesinde bunları hileli faizcilik olarak adlandırdığını söylemek istiyorum.³ Fakat bunu dile getirdiğimizde maalesef aşırı olarak görülmekteyiz.

■ **Hocam, faizin meşrulaştırıldığı bir ekonomik sistem içerisinde faaliyetlerimizi sürdürüyoruz. İktisatçıların çoğunluğu faiz meselesini normal görmektedirler. Özellikle Türkiye için konuşursak son dönemlerde enflasyonun normalin çok daha üzerinde seyretmesi, faizin daha normal**

karşılanması gibi bir sonucu doğurdu. Örneğin insanlar da sanki kredi çekerken artık eskisi kadar vicdani olarak bir sorumluluk hissetmiyorlar. Sizin özellikle faiz, enflasyon ve güncel ekonomimiz hakkındaki görüşleriniz nelerdir? Ayrıca küresel ekonomi açısından da faiz ve enflasyon ikilisini değerlendirebilir misiniz?

Önce faizin doğru bir şekilde tanımının yapılması gereklidir. Maalesef hem İslam hem de Batı literatüründe faiz doğru tanımlanmamaktadır. Hırsızlık, rüşvet, ariyet derken eylemlerden bahsedilir ve bunlar tanımlanır. Faiz ise 'x işlem sonucu ortaya çıkan hasılat' olarak tanımlanmaktadır. Burada asıl olan eylemin ne olduğudur. Hırsızlık denildiğinde kaç kuruş alındığı düşünülmez ve söylenmez; işlem hırsızlıktır. Aynı zamanda kumarda da ne kadar alındığı önemli değildir. Dolayısı ile Allah, Bakara 275⁴ ayetinde, bey'i helal kıldığını, ribayı ise haram kıldığını söylemektedir. Bey'i demek, farklı iktisadi değerlerin karşılıklı mübadele edilmesidir.

³ II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi, Prof. Dr. Hayrettin Karaman, 44-54 dakikalar arası. <https://youtu.be/VOZrStLayhs>.

⁴ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِدَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَمَنْتَهِىَ فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

Diyanet İşleri Meali (Yeni): Faiz yiyenler, ancak şeytanın carptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, "Alışveriş de faiz gibidir" demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışveriş'i helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah, onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi kalacaklardır.

Allah bunu yapın diyor. Fakat Allah bunun karşısına yapmayın diye, aynı nitelikli iktisadi değerlerin farklı miktarlarda değiş tokuşu işlemi olan ribayı koymaktadır. Aynı nitelikli iktisadi değer, buğday, arpa, altın, para gibi herhangi bir şey olabilir. Burada oluşan durum x miktar verirken x artı miktar geri almaktır. Bu fazlalık ise vadenin olması ile mümkündür. Dolayısı ile burada riba-al fadl tartışmaları gereksiz tartışmalardır. Arada vade yoksa faizden bahsedilmez. Vade yoksa hile, aldatma gibi durumlar gerçekleşmiş olabilir ama faizin bahsettiğim üzere iki şartı vardır, ilki vade,

diğeri ise aynı nitelikli iktisadi değerlerin farklı miktarlarda değiş tokuşu. Buradan hareketle, faiz bugün meşrulaştı dediniz. İktisatçılara göre meşru olduğunu söyleyebiliriz fakat hiçbir hukuk sisteminde faiz meşru görülmemektedir. Bireyler faizcilik yapamaz. Ancak kurumlar yapabilir o da belirli şartları haiz olan, belli otoritelerden geçerek izin alan kurumlardır. Bu kadar şartın mevcut olması bizleri düşündürmelidir. Faiz toplumları virüs bulaştırmaktadır. Kapitalizm de diğer akımlar da faize belirli sınırlar altında müsaade etmişlerdir. Bir diğeri de

faiz İslam tarihinde, Batı'da (1500'lere kadar) ve Roma Hukuku'nda da yasaktı. 1500'lerden itibaren önce interest&usury ayrımı yapılmıştır. Daha sonra her ikisi de meşru görülmeye başlamıştır. 1700'lü yıllardan itibaren, -kapitalizmin ilk eserlerinin, teorilerinin ortaya konulduğu andan itibaren- faiz ekonominin merkezine -özellikle de para yönetiminin-yerleştirilmiştir. Dolayısıyla para yönetimi de tüm ekonomiyi etkilediği için -istihdam, ticaret vs.- faiz merkeze yerleşmiş oldu. Bir de bunun yanına enflasyon icat edilmiştir. Faiz ile enflasyonun karşılıklı hamlelerle birbirlerine olan etkileri üzerinden ekonomi sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bu şekilde faiz, milletleri sömürünün bir aracı olmuştur. Ekonominin merkezine yerleştirilen faiz, merkez bankalarının kontrolüne devredilmiştir. Merkez bankaları Düyun-u Umumiye'nin bugüne uyarlanmış halidir. Görevleri bir anlamda yurt dışından ne kadar miktarda borç alınacağını, bu borcun ne kadar kârlı ödeneceğini tahlil etmektir. Bir diğer nokta, faiz politikası tartışmasıdır. Şuan Merkez Bankası'nın politika faizini yükseltmesi veya düşürmesi hakkında tartışmalar mevcuttur. Neden yükseltsin ya da düşürsün peki? Bakın FED faizleri yükselttiğinde literatür de bahsedilen, parasal sıkılaşma yapılması gerektiğidir. Peki FED nasıl bir sıkılaşmaya gitmiştir? Faiz puanını artırarak, daha düşük orandan verdiği faizi, geri alırken yüksek faizden alarak

sıkılaştırmaya gitmektedir ve paranın kendisine yatırılmasını istemektedir. Nasıl sıkılaştırma bu? Tam tersini düşünecek olursak da, piyasadaki para darlığı durumunda, piyasaya para plase etmek ve faizi düşürmek teklifi tartışılmaktadır. Peki bunlar için tek yöntem faiz midir? Bu işlemlerle uğraşanlar tarafından neden bunun başka yöntemi düşünülmüyor? İslamcı, Müslüman iktisatçılar bile bunları ezberlemiş durumdadır. Faizi tek araç olarak görüyorlar. Faizin politika aracı olarak kullanımı 1970'lerden sonra tartışma haline gelmiştir. Hatta 1984'te Taylor adlı bir akademisyen İngiltere'de bir konferansta bunu dile getirmiştir. Çok kabul gördüğü aşikâr ama tutmamış bir teoridir. Ne Japon ekonomisinde ne ABD'de, ne 2008 krizinde dünyada tutmuştur. Ekonomi ile ilgilenenler tarafından dayatılan bu teorinin neden takip edildiği sorgulanmalıdır.

İki tip politika vardır. Bunlar maliye politikaları ve para politikalarıdır. Maliye politikaları maaşlarla, vergilerle piyasayı yönlendirmektedir. Para politikalarında ise faizsiz bir yöntem geliştirilmemektedir. Güncel tartışmalara baktığımızda Merkez Bankası'nın piyasadaki fiyatının çok altından kişilere para verdiğini görmekteyiz. Dolayısıyla bu durum istismar ediliyor. Faizleri düşürme politikası için bu şart görülüyor. İşte bu noktada faiz dışında başka yöntemler geliştirilerek paranın

piyasa fiyatından verilmesi gerekmektedir. Burada zihinlerin betonlaşmış olduğunu görüyoruz. İslam iktisatçıları, Müslüman politikacılar ve bürokratların çoğunluğu farklı fikir geliştirememektedir. Bu noktada sadece Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan uğraşmaktadır. Sayın Cumhurbaşkanımız da neticede bir siyaset adamıdır; teorisyen değildir. Burada demek istediğim, faizsiz bir para politikasını uygulayabilmek için teorisyenlerimizin de çabalaması gerekliliğidir. Bizim mudaraba, müşareke vb. uygulamalarımız, girişim sermayesi uygulamaları çalışmalıdır. Dolayısı ile faizin tanımı, gerek dünyada gerek Türkiye'de politika aracı olarak tayin edilmesi ve kullanılması, kısacası her yönü ile oldukça problemli bir alandır. Tarihten beri faizciler ilim dünyasını etkilemişlerdir. Finans kurucuların fonlarıyla kurulan üniversitelerde verilen eğitimlerle oluşan zihinler, maalesef ki başka yollar aramaktan yoksunlardır.

■ Hocam, son olarak İslam Ekonomisi alanında ilerlemek isteyen genç araştırmacılara yönelik vereceğiniz tavsiyeler nelerdir?

Hangi alanda olursa olsun öncelikle azimli, ısrarlı, pes etmeyen bir hâletiruhiyeye sahip olmanız gereklidir. İkinci olarak da mutlaka yabancı dil öğrenilmesi gerekmektedir. İslam iktisadı alanında çalışacak

insanlar için, mutlaka Arapça ve İngilizce dillerine en az okuma-anlama seviyesinde sahip olunması çok önemlidir. Üçüncü olarak da -her alan için geçerli-ezberci bir mantıkla öğrenmek değil; eleştirel bir düşünce yapısında olunması gereklidir. Ezberci mantıkla ilerlemek, kişiyi malumatfuruşçu yapar. Özel olarak İslam iktisadı çalışanlarına tavsiyem ise, mutlaka Kur'an-ı Kerim'deki İktisat ilmiyle ilgili ayetlerin bilinmesi gerektiğidir. Kur'an-ı Kerim'de, iktisadın temeli Nisa 29 'dur. İmam Şafii bu ayetin, Kur'an-ı Kerim'de iktisadi konular için başka hiçbir ayet ya da hâdis olmasa dahi konu ile ilgili meseleyi halledeceğini söylemektedir. Benzer bir şeyi İbn-i Arabî'de "Ahkâmü'l Kur'an" eserinde söylemektedir. Bu arada ben bu ayet için, Kur'an-ı Kerim'in iktisadî Kelime-i Tevhîd'i diyorum. Bunun dışında diğer iktisadî ayet-hadis ve tarih literatürü çok iyi bilinmelidir. Son olarak belirtmem gerekir ki, tüm bu çalışmalarla paralel günümüze söz söylerken, cesaretli olmanızı ve neticesindeki riski üstlenmeniz gerektiğini unutmayın.

■ Hocam, çok faydalı bir röportaj oldu. Bizlere vakit ayırdığınız çok teşekkür ederiz. Gayretinizin bizlere de şevk vermesi ümidiyle.

Esma VATANDAŞ

Istanbul Üniversitesi İslam İktisadi ve Finansı Doktora Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

KADİR TAN İLE PİYASALAR, İŞ DÜNYASI VE REKABET ÜZERİNE

■ **Merhabalar, ailevi-çevresel koşullarınızla birlikte sizi tanımak ve sektörde şirketinizi kurma yolundaki tecrübelerinizi dinlemek istesek neler söylersiniz?**

Ben Kadir Tan, 1967 İstanbul doğumluyum. İki çocuk babasıyım. Gelenekçi ve İslami hassasiyetlere göre yaşamaya çalışan bir aile yapımız var. Annemle ve erkek kardeşimle birlikte bir aile apartmanında oturuyoruz ve erkek kardeşim aynı zamanda iş ortağım. Bunları şunun için söylüyorum biz hala geniş aileden yanayız ve hep beraber olarak birbirimize maddi ve manevi destek veriyoruz. Aile ve arkadaş çevrem genelde muhafazakâr bir yapıya sahip; şükürler olsun. Fakat iş ve müşteri çevrem biraz daha beyaz Türk dediğimiz çevreden oluşuyor. Bunun sebebi de yaptığımız işten kaynaklanıyor aslında; biz proje bazlı aydınlatma armatürleri üretiyoruz, biraz üst sınıflara hitap ediyoruz ve bunların

alıcıları genellikle sosyetik zenginler oluyor. İş kurma sürecime gelince rahmetli babamın bizim küçüklüğümüzde ufak 21 metrekarelik bir dükkânı vardı okul bitince bizde kendisine yardıma giderdik. O zamanlar babam yedek parça yapardı; işin başına biz geçince imalata girdik, çok şükür şu an 1500 metrekarelik bir alanda 25 kişilik bir ekiple üretime devam ediyoruz.

■ **Bir Müslüman iş adamı olarak “piyasa” denilince aklınıza ilk ne geliyor? Sizce İslam ekonomisi düzeninin öngördüğü piyasa düzeni ile geleneksel anlayışın bir ürünü olan mevcut piyasa düzeni arasında bir fark var mı?**

Piyasa alıcılardan, satıcılardan ve de üreticilerden oluşan üçlü bir sacayağıdır. Bunlardan biri olmaz veya birinin işleyişi aksarsa bütün dengeler şaşar. Bunun sonucunda da ya ürünler çok pahalı olur ya da düşük kârlar ile üreticiler perişan olur.

Bahsettiğiniz iki piyasa türü arasında da evet maalesef fark var. Şöyle ki, İslam ekonomisinde tüccar veya üretici daha çok komşusunu düşünürken mevcut piyasa ekonomisinde ise komşusunu nasıl batıracağını düşünür; adeta onların üzerine oynar. Bu da ülkelerde yoksulluğu, adaletçe paylaşmamayı ve terörü tetikler. Çünkü bir üründen üretici satıcı ve alıcı adaletçe ve hakça paylaşım yapmaz ise bu üçlü sacayağından biri zaman gelir, haklı olduğu için sıkıntı çıkarır ve terör olur.

■ **Müslüman bir iş adamı olarak hem çalışanlarınıza hem de diğer iş verenlere karşı yaklaşımınız ve iş yapma ilkeleriniz nelerdir?**

Çalışanlarıma karşı “çalışanlarımın kafası ne kadar rahat olursa bana olan faydası o kadar çok olur” yaklaşımı içinde olduğumu söyleyebilirim. Dolayısıyla onları hem manevi olarak hem de -özellikle bugünlerde- maddi olarak rahatlatmaya çalışıyorum. Günün şartlarına ve yaptığımız işten elde ettiğimiz kazanca göre ara sıra özel primler vermeye gayret ediyorum ve tabi ki -benim kırmızı çizgim- maaşlarını tam zamanında gün geçmeden ödüyorum. Çünkü benim inancımda çalışanın teri soğumadan ücretlerini vermek emredilmektedir.

Diğer işverenlerle ilişkimde ise iyi ilişkiler yürütmeye gayret ederim. Rakip firmaların sahipleri ile sektör hakkında fikir alışverişi

“Günün şartlarına ve yaptığımız işten elde ettiğimiz kazanca göre ara sıra özel primler vermeye gayret ediyorum ve tabi ki -benim kırmızı çizgim- maaşlarını tam zamanında gün geçmeden ödüyorum.”

yaparız; piyasada dikkat etmemiz gereken firmaları birbirimize bildiririz ki zarar görmeyelim. İş yapma ilkelerimde de benim için en önemli kurallar; borcumu zamanında ödemek, iş konusunda verdiğim temin sürelerine riayet etmek ve tabi ki yaptığım işi en mükemmel en güzel şekilde yapabilmek ve ürettiğim ürünün arkasında durmaktır.

■ **Artık her şeyin dijitalleştiği, çok farklı girişim modelleri ve araçlarının kullanıldığı, e-ticaretin giderek büyüdüğü bir çağda yaşıyoruz. Sizce İslam ekonomisi açısından bu gelişmelere nasıl bakılmalı**

ve global ölçekte iş yapmak isteyen firmalara neler önerirsiniz?

Evet her şeyin dijitalleştiği dünyada Müslüman bir iş adamı olarak bizde buna ayak uydurmak zorundayız yoksa piyasadan yok oluruz Allah muhafaza. Ürettiğimiz veya ticaretini yaptığımız ürünleri dijital platformlarda ne kadar ilgili usullere/şartlara uygun şekilde sunarsak o kadar ticari hacmimiz artar. Mesel önceden kapı kapı dolaşıp ürün tanıtımı yapılırken şimdilerde ise sadece tek tuşla bütün dünyaya ürününüzü tanıtabiliyorsunuz. Aslında bu da bir taraftan günümüzde işinizin ne kadar kolaylaştığını gösteriyor.

■ **Piyasaların ve iş dünyasının olmazsa olmazlarından biri “rekabet” meselesi. Mevcut piyasanın rekabet anlayışı ile İslam ekonomisi sisteminin öngördüğü rekabet anlayışı arasında fark var mıdır? Sizce rekabet nedir, nasıl algılanmalıdır?**

Aslında benim gözümde rekabet fiyat endeksli bir mesele değil de kalite endeksli olması gereken bir mesele. Müslüman iş adamları olarak biz ürettiğimiz ürünleri ne kadar kaliteli üretirsek o oranda tanınır ve markalaşırız. Böylece ürünlerimizi istediğimiz makul fiyattan satarız. Bugün Avrupa ve Japonya böyle yapıyor, yaptığı işi en mükemmel şekliyle yapıyor ve bütün dünya da sadece o markaları tercih ediyor.

Bizim dinimiz de aslında bunu söylemiyor mu? Ne diyor? “Bugünü yarına eşit olan aldanmıştır.” Diyor. Bu her anlamda böyle olması gerekir bence; yani ilim okurken, ibadet yaparken, bir ürün üretirken, kamuyu yönetirken velhasıl kelimelerin her evresinde her bir günümüzün diğer günden daha iyi, daha mükemmel olması gerekir.

■ **Bildiğiniz gibi tüm dünyayı pek çok açıdan etkileyen (nerdeyse bitti diyebileceğimiz) bir pandemi süreci yaşadık. Siz pandemi sürecini sonuçları itibariyle ekonomik açıdan nasıl değerlendirirsiniz? Tüketici taraftan ziyade özellikle iş dünyasında iş**

“Evet her şeyin dijitalleştiği dünyada Müslüman bir iş adamı olarak bizde buna ayak uydurmak zorundayız yoksa piyasadan yok oluruz Allah muhafaza. Ürettiğimiz veya ticaretini yaptığımız ürünleri dijital platformlarda ne kadar ilgili usullere/şartlara uygun şekilde sunarsak o kadar ticari hacmimiz artar.”

verenlere yönelik neler öğretti sizce?

Bence pandemi dünyaya şunu yaptı; bütün emtia değerlerini çok yükseltti dolayısıyla bizim gibi ekonomisi zayıf ülkelerde fazla olmak kaydıyla enflasyon oranlarında sıçrama oldu.

■ **Türkiye ekonomisini, piyasa şartları ve iş insanlarına sunduğu avantajlar veya dezavantajlar itibariyle ekonomi-politik açıdan kısaca değerlendirir misiniz?**

Aslında şu an piyasalar çok canlı fakat aşırı güvensizlik ve özellikle dövizdeki istikrarsızlık iş insanlarını -maalesef- karamsarlığa itiyor. Eğer güven ortamı yeniden kurulsa inanın Türkiye’yi hiç kimse tutamaz. Çünkü biz millet olarak çok çalışkan ve gayretin başarısına inanan insanlarız; yeter ki güven sağlansın, istihdam oluşturmak için yeterli sayıda OSB’ler açılsın. Biz sanayi olarak sadece tek bir bölgeye sıkışıp kaldık; Türkiye’nin sanayisinin çoğu Marmara bölgesinde toplanmış durumda. Fakat artık bunu diğer bölgelere de yaymak, oralara

da sosyal donatılar kurmak lazım ki oralarda çalıştırmak için insan bulalım. Benim bu hususta önerim ise sektörel bazda ülkede getto sanayiler kurmak.

Sanayici bir iş adamı olarak bir diğer sorun da şu ki, çalışacak mavi yakalı eleman bulamıyoruz. Bunun sıkıntısını çok çekiyoruz ve korkarım ki bu politika ile ilerleyen zamanlarda daha çok bu sıkıntıyı çekeceğiz. Bu konuda hem devlet hem de biz ebeveynler çocuklarına, gençlere karşı bir yanlışın içerisindeyiz o da şudur: Biz ebeveynler çocuklarımızın -ne pahasına olursa olsun- üniversite bitirmesini istiyoruz. Devlet de her köşeye bir üniversite açarak herkesin üniversite bitirmesini istiyor; işte burada bir yanlışlık var. Hani hep sorgularız: “Nitelik mi nicelik mi?” Bence üniversitelerin sayısının fazlalığıyla değil de kalitesinin fazlalığıyla övünen bir ülke olmamız gerekir. Bununla birlikte çocukları zorla üniversiteli yapmamamız yalnızca yatkinliklarına göre birer meslek sahibi yapmamız gerekir.

■ **Son olarak hem tüm dünyada hem de Türkiye'de ciddi bir enerji krizi var; enerji krizinin yaşandığı önemli alanlardan biri de elektrik enerjisi. Siz de aydınlatma sektöründe faaliyet gösteren bir iş insanı olarak bu konuya dair neler söylemek istersiniz? Enerji krizinin sebepleri ya da sonuçları itibarıyla kısa bir değerlendirme yapabilir misiniz?**

Aslında enerji krizi bugünden yarına birden ortaya çıkan bir sonuç değil. Bu sorun yılların birikimi ve bizim bu konuda fazlasıyla dışa bağımlı olmamız da büyük bir etken. Bununla birlikte dışa bağımlıyız diye bu konuyu geçiştiremeyiz de tabi. Zamanında yetkililer tarafından gerekli önlemler alınmamasını da sorgulamamız gerekir. Yenilebilir enerji için (güneş panelleri ve rüzgâr gülleri gibi) zamanında gerekli adımlar atılmamasının ve yeterince teşvik edilmesinin nedenlerini sorgulamamız gerekir. Günümüzde yeni yeni bu konuda adımlar atılıyor ama bence çok geç kalındı. Bu şu olaya benziyor; kendi sağlığınız için zamanında gerekli tedavileri yapmıyorsunuz, hastalandıktan sonra doktora gidip tedaviye başlıyorsunuz, sonra iyileşıyorsunuz ama bu çok daha uzun zaman almış oluyor. Bizdeki enerji meselesi de maalesef böyle. Elbette bugünleri atlatacağız Allah'ın izni ile ama sanıyorum ki bayağı bir zaman da kayıp olarak geçmiş olacak.

Tabi ki aydınlatma sektöründe

olmamız hasebiyle bazı teknik veriler de sunmak isterim. Maalesef bazı yerler bunlara kamu da dahil (aslında fazlasıyla dahil) önceden bir planlama, bir aydınlatma hesabı yapmadan veya yaptırmadan aydınlatma armatürü kullanıyor. Bu yaklaşım ise hem kendi ekonomisi için hem de karşı karşıya kaldığımız enerji krizi için büyük zarar oluşturuyor. Çünkü, mesela bir mekânın aydınlatılması için hiç hesap yapmadan en uygun ürün ne ise o alınıp takılıyor. Hiçbir hesap yapılmadan alınan o ürün çok fazla elektrik tüketip az ışık veriyor. Halbuki daha fazla ışık verip daha az enerji tüketen ve tavanda sayısı daha az olacak olan ürünleri alırsak hem estetik olarak tavan daha güzel görünmüş olacak, hem cebimizden enerji maliyeti için daha az para çıkacak hem de enerji krizlerine katkı vermemiş olacağız.

■ **Kadir Bey çok teşekkür ediyorum, çok faydalı ve ümit verici bir röportaj oldu. Eminim ki hem iş dünyasından kendisine ilham alanlarınız olacak hem de iş dünyasından uzak kimselerin bu alana ve iş insanlarına yönelik olumlu bir tahayyüllerinin oluşmasına vesile olacaktır. Bizlere vakit ayırdığınız çok teşekkür ederiz. Gayretlerinizin daim bereketinizin bol olması duasıyla...**

« MARUF TAN HABERLER »

MARUF VAKFI 8. MÜTEVELLİ HEYET TOPLANTISINI YAPTI

7 Nisan Perşembe günü Maruf Eğitim Araştırma ve Dayanışma Vakfı mütevelli heyet üyeleri iftar programında bir araya geldi ve vakıf merkezinde 8. Mütevelli Heyet toplantısını gerçekleştirdi.

Vakfın faaliyet raporunu sunan Maruf Vakfı Başkanı Yusuf Kalyoncuoğlu "Vakıf yönetimi olarak yaptığımız faaliyetleri iki ana başlık altında ifade etmek gerekirse bunlardan birincisi vakfın kendi yapısal pozisyonunu tahkim etmek, diğeri ise vakfın eğitim amacı olarak belirlediği akademik konularda eğitim faaliyetlerini sürdürmektir. Eyüp Sultan ilçesinde bulunan yerimizin inşaat faaliyetlerini başlatmak için gereken ön hazırlıklar yapılmış ve inşaat ile ilgili resmi prosedüre devam edilmektedir." dedi.

İslam Ekonomisi Enstitüsü başkanı Sıtkı Abdullahoğlu konuşmasında "Bizler

Müslümanlar olarak ekonominin kurumsallaştığı süreçten bu tarafa bu işin teorisinde yokuz. Dolayısıyla kendi düşünce dünyamıza uygun olarak bir programla, bir anlam yüklemesiyle ekonomik faaliyetlerimizi yapmıyoruz. Tabi bu bizim ciddi bir eksiğimizdir. O yüzden İslam ekonomisi çalışmak Müslümanların kendi ekonomik hayatlarını inançlarına uygun bir şekilde yapmalarını organize etmek gibi bir zorunluluk olduğuna inanıyoruz. Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'de birçok defa bu mesele ile ilgili öğrettiği, farz kıldığı, yasakladığı, tavsiye ettiği, ahlak olarak kuşanılmasını istediği önemli bir yekün var. Bunların Müslümanlar tarafından hayata geçirilmesi tabi ki bir zorunluluktur. Ama meselenin şöyle özel bir tarafı daha var. Eğer ortaya ciddi bir teori çıkarabilirsek ve Müslümanlarda güzel bir

örneklik ortaya koyabilirlerse bütün dünya halklarının talep edeceği bir sistem de devreye girecektir" dedi.

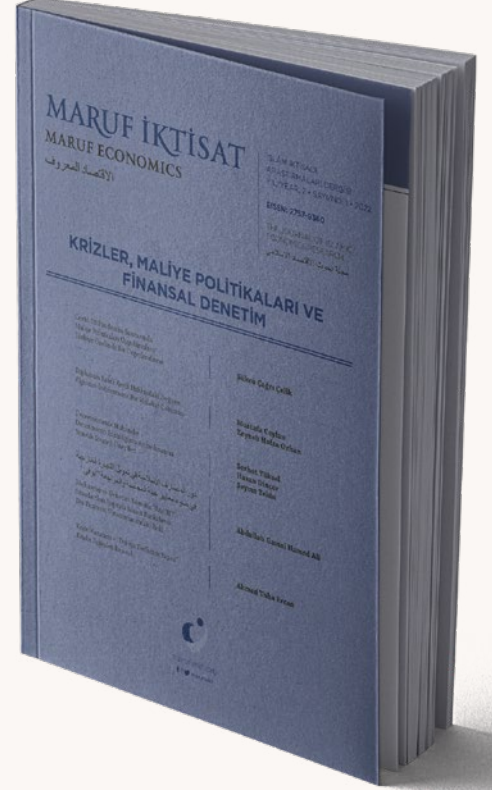
Vakfın yönetim kurulu üyelerinden ve ASRIAD Genel Başkanı Adnan Danışman da yaptığı konuşmada, "Zor bir dönemde yaşıyoruz. Çünkü iman edenler olarak, İslami hassasiyeti ön planda tutmaya çalışan insanlar olarak bu gibi dönemler gerçekten ciddi bir mücadele içinde olmamız gereken dönemlerdir. Böyle bir dönemde yaşıyoruz. Çünkü Müslüman olduklarını iddia edenlerin gündemlerine, yaşamlarına, iş tutuş şekillerine baktığımızda maalesef ama maalesef Allah Teâlâ birinci sırada değildir. İşte bu yüzden böyle bir mücadeleyi verme zorunluluğumuz var" dedi.

Toplantı dilek ve temennilerle kapatıldı. ■

MARUF İKTİSAT DERGİSİ

Maruf İktisat Dergisi'nin yeni sayısı Haziran ayında çıktı. Dergide dört makale ve bir kitap değerlendirmesi yer almaktadır. Bu sayıda ilk olarak Şükrü Çağrı Çelik'in "Covid-19 Pandemisi Sonrasında Maliye Politikaları Uygulamaları: Türkiye Özelinde Bir Değerlendirme" başlıklı makalesi yer almaktadır. Müteakiben ikinci yayın, Mustafa Ceylan ve Zeyneb Hafsa Orhan'ın birlikte kaleme aldıkları "Toplumun Faizli Kredi Hakkındaki Değişen Algısının İncelenmesi: Bir Mülakat Çalışması" başlıklı makale yer almaktadır. Üçüncü yayın Serhat Yüksel, Hasan Dinçer, Şeyma Tekin'in birlikte kaleme aldıkları "Üniversitelerde Muhasebe Denetiminin Etkinliğinin Arttırılmasına Yönelik Strateji Önerileri" başlıklı makale yer almaktadır. Dördüncü yayın Abdullah Gamal Hamed Ali'nin "Muhasebe ve Denetim Kurumu "AAOIFI" Standartları Işığında İslami Bankaların Dış Ticaretin Finansmanındaki Rolü" başlıklı makedir. Son yayın ise Ahmed Taha Ercan'ın "Kojin Karatani – "Dünya Tarihinin Yapısı" Kitabı Değerlendirmesi" adlı kitap değerlendirmesidir.

Maruf İktisat Dergisi, esas olarak İslam iktisadi çalışmalarının akademik düzeyde anlatılmasını, anlaşılmasını, geliştirilmesini ve kavramsallaştırılmasını öncelemektedir. Bunun yanında, Maruf İktisat Dergisi, konvansiyonel iktisada eleştirel bir yaklaşım sunan alternatif, özgün ve yenilikçi iktisat yaklaşımlarının da literatüre kazandırılmasını hedeflemektedir. Ayrıca Maruf İktisat Dergisi, İslam iktisadi ve iktisat alanlarıyla ilişkili olacak şekilde; ilahiyat, işletme, hukuk, tarih, siyaset, sosyoloji, antropoloji, felsefe gibi sosyal bilim alanlarında gerçekleştirilmiş çoklu disiplinler çalışmalara da açık, hakemli bilimsel bir dergidir. ■

İEE ARAŞTIRMACILARI İFTARDA BİR ARAYA GELDİ

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü Araştırmacı ve Araştırmacı adayları Ramazan ayının 3. haftasında iftar programında bir araya geldi. İftara, araştırmacı ve araştırmacı adaylarının yanı sıra İEE Başkanı Sıtkı AbdullaHoğlu, Prof. Dr. Servet Bayındır, Doç. Dr. İshak Arslan, Doç. Dr. Serhat Yüksel ve Doç. Dr. Hakan Kalkavan da katıldılar. İftar programında İslam Ekonomisinin dünü, bugünü ve yarını üzerine derinlikli bir sohbet gerçekleştirildi. ■

İEE ARAŞTIRMACILARI 2021-2022 DÖNEMİ MAKALE SUNUMLARI

İslam Ekonomisi Enstitüsünün Yüksek Lisans ve Doktora öğrencilerine yönelik hazırladığı 2021-2022 dönemi eğitim programı 11 Haziran Cumartesi günü düzenlenen makale sunumları ile nihayete erdi. Programa Doç. Dr. Hakan Kalkavan, Doç. Dr. Serhat Yüksel, Yüksek Lisans ve Doktora öğrencileri katıldı.

Programda altısı yüksek lisans beşi doktora programında yer alan Maruf Vakfı Araştırmacı ve Araştırmacı adaylarının makalelerinin ana başlıkları şu şekildeydi:

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ADEM KARTAL

Karz'ın Faizli Borca Alternatif Olabilmesi Bağlamında Vadenin Gerekliliği

AHMED TAHA ERCAN

İslamcılığın Toplumsal Değişim Fikri ve Romantizm

BEYTULLAH DALAY

Ekonomide Temel Çözüm: Üretim

ELİF SAĞLIK

Sürdürülebilirlik Bağlamında İslam Ekonomisinin İlkeleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin Karşılaştırılması Değerlendirmesi

ESMA NUR ATASOY

Cyborg Teknolojisinin Mevcut Durumu ve Bazı tartışmalar

MUSTAFA CEYLAN

Altın Fiyatını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi

DOKTORA PROGRAMI

ABDULLAH KULUÇ

İktisadi Kavramların İslam İktisatçıları Üzerinde Haritalanması Projesi: Sermaye

ESMA VATANDAŞ

Kamu Harcamalarında İsrafın Azaltılmasına Yönelik Strateji Önerileri: Türkiye için DEMATEL Yöntemi ile Bir Analiz

FATMA NUR ŞAHİN

Mutluluktan İş gücüne

HASAN ATİK

Takvim-i Ticaret Gazetesine Göre Osmanlıların Ticaret Anlayışı ve Dış Ticareti, 1866-1867

MD. AL AMİN MİA

Osmanlı Devletinde Miri Topraklarının İntikali ve Anlaşmazlıkları

Esma VATANDAŞİstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Doktora Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

KURÂN'DA İNSAN TASAVVURU

Prof. Dr. Halis Aydemir "Kur'ân'da İnsan Tasavvuru" başlıklı seminerinde insanın Kur'ân'da ele alınış biçimini, Kur'ân'ın insana yaklaşımlarını dile getirmeye çalışmıştır. Sözlerinin başında Allah'ın Kur'ân vasıtasıyla insanlara yalnızca ibadetlerle ve salt dini hususlarla ilgili değil; hayatın tüm alanlarına dair kritik veriler ve haberler verdiğini vurgulamıştır. Buna göre hayatın tüm alanlarına ilişkin önemli ipuçları yakalanabilecek bir kaynağı dikkate almaksızın hayatı okuma ve anlama çabası düşünce üretimlerinde doğru bir inşa yapabilmeyi engelleyecektir. Nitekim günümüzde bu şekilde Kur'ân göz ardı edilerek oluşturulan alanlar ve yapılan düşünce üretimleri mevcuttur. Örneğin iktisadı, insan davranışlarını, doğayı/evreni anlamak üzerine kurulu disiplinlerde Kur'ân'dan alınabilecek veriler asırlardır göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla asırlardır bu alanlarda hayatı ve insanı anlayışta önemli eksiklikler ve sorunlara çözüm üretilmede yetersizlikler oluşmuştur.

Bununla birlikte Aydemir, Kur'ân'ı -ve diğer temel İslami kaynakları- ilim ve düşünce üretiminde kaynak kabul etmenin akli devreden çıkarmak anlamına gelmediğinin altını çizer. Oysa Hristiyan düşüncesindeki dinin akledilemeyeceği inancı İslam düşüncesinde yoktur. Müslüman toplumlarda düşünce üretiminde dini referansları aklederek kabul etme doğru ve kalıcı bir inşa için en önemli vasıtalarından biridir. Dolayısıyla her ilim yolcusu ilgili olduğu disiplinler içinde Allah'ın Kur'ân'da sunduğu kritik verileri ve referansları merkeze alarak çalışmalar yaparak çok daha geniş ve bütüncül bir okuma yapmaya çalışmalıdır. Aydemir Kur'ân'ın daha en başında Bakara suresinin ilk ayetlerinde geçen "la raybe fih" ifadesini hatırlatarak "Alemlerin Rabbinden gelen bu kitapta bir yanlış olmaz" şeklinde çarpıcı bir okuma sunar. Daha sonra günümüzde faiz meselesine ilişkin yaklaşımlarda görüldüğü üzere vahiy ile gelen bilginin eninde sonunda doğru ve tek gerçek olduğunu öne sürer. Ancak Allah'ın

insana, evrene veya herhangi bir meseleye ilişkin her zaman doğrudan ve detaylı açıklamalar yapmadığını; kısmi bilgiler ve belli başlı ilkeler sunduğunu hatırlatır. Burada ilim yolunda olan insanlara düşen bu temel ilkeleri, belli ipuçlarını kullanarak doğru bir kavrama geliştirmeye çalışarak düşünce üretimini gerçekleştirmektedir. Aydemir hayatı, insanı bütün bir varlığı doğru okuyabilmek ve göreceliliklerden uzak kalabilmek için yapılması gereken en temel şeyin onun adıyla ve onun verileriyle bir okuma yapmak olduğunu ifade etmektedir.

Bu hususların altını çizdikten sonra “insan”ı ele alan Aydemir, insan için esas olan ve üstünlük vesilesi olan yegâne şeyin bilgi ve ilim olduğunu öne sürer. Bununla birlikte bilginin başlı başına diğer her şeyi esir edebilecek bir güç olduğunu dile getirir. Buna dayanak olarak da ilk insan Hz. Adem’in dahi en başta “öğrenebilen varlık” olma yanıyla ve bilgi sahibi olarak eşyanın isimlerini bilmesiyle öne çıkarılmasını gösterir. Dolayısıyla insana düşen hem Allah’ın sunduğu verilerden hareketle oluşan İslami ilimleri hem de evrenin, hayatın ve pratik uygulamaların insanlara sunduğu tecrübeleri birlikte öğrenip bütüncül bir okuma ve kavrama geliştirmektedir.

Aydemir Kur’ân’ın insanı ümitsiz, inkârcı-kibirli-nankör, şükrü az, hırslı, cimri, aceleci olma; üste çıkıp baskın gelme arzusunda olma; tembellikten kurtulamama gibi olumsuz yatkinlıklarıyla birlikte tanımlamasına dikkat çeker. Yani insanın üstünlükleri, iyilikleri, olumlu yatkinlıkları olduğu gibi olumsuz yanları olduğunu da bilmek, daha doğrusu bunun idrakinde olmak, insanlar için kendi varlığını tanıyarak daha iyiye ve daha doğruya yönelmek için bir vasıttır. Çünkü insanın olumsuz yatkinlıkları, kırılganlıkları ve zayıf yanları olduğu kadar kendini yönetebilme imkân ve iradesi de vardır. İnsan olumsuz yanlarının esaretinde, güdümlü bir varlık değildir. Fakat bugünkü modern bilimin insanın kendini kontrol edemeyeceğini iddia ettiğini ifade eden Aydemir, modern bilim savunucularının iradeyi kabul etmediklerini öne sürmektedir. Bunu da Allah’ı inkâr etmelerine bağlayarak iradenin de gaybî bir mesele olmasına dayandırmaktadır. Oysa İslam düşüncesinde ve biz Müslümanların düşünce üretim anlayışında hem irade vardır hem de bu irade doğrultusunda gerçekleştirilmesi gereken sorumluluklar vardır. Bunula birlikte olumsuz yatkinlıkların da iradenin de sorumlulukların da kontrol edilebilirliği mümkündür ve Allah’ın kolaylaştırmasıyla bir

“Aydemir Kur’ân’ın insanı ümitsiz, inkârcı-kibirli-nankör, şükrü az, hırslı, cimri, aceleci olma; üste çıkıp baskın gelme arzusunda olma; tembellikten kurtulamama gibi olumsuz yatkinliklarıyla birlikte tanımlamasına dikkat çeker. Yani insanın üstünlükleri, iyilikleri, olumlu yatkinlikları olduğu gibi olumsuz yanları olduğunu da bilmek, daha doğrusu bunun idrakinde olmak, insanlar için kendi varlığını tanıyarak daha iyiye ve daha doğruya yönelmek için bir vasıttır. “

denetimi vardır. Olumsuz yatkinliklarını kontrol etmeyen insanın bu dünyadaki amacının aceleci ve çok çabuk bir şekilde -adeta tadımlık olarak- bu dünyayı tüketmek olduğunu dile getiren Aydemir, herkesin tamamen bu dünya hedefiyle yürüdüğü bir yolda kaosun ve birbirine girmenin kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Oysa bu dünyadaki yaşamdan mutlu ve huzurlu olabilmenin tek yolu bir süre sonra bu ortamın bu yaşantının bu elde edilmişliklerin biteceği ve başka bir ortamın verileceği bilgisinin farkında olmaktır. Çünkü bu dünya öte dünyanın yani ahiretin yanında bir metadan ibarettir. Aydemir’e göre insanlar dünyayı gözünde bitirip ukbaya yönelen kimseler olmalıdır. Fakat bunu bu dünyadan vazgeçmek değil bu dünyayı bir amaç edinmeyip bir araç olarak görmek şeklinde okumaktadır. Kazandığını infak edip Allah’ın rızasını kazanmayı dilemenin esas olduğunu dile getirir. Sözlerinin sonuna gelirken Aydemir tüm bunları yaparken de insanın daima zaafılarını -özellikle ibadetler vasıtasıyla- kontrol edip yönetmesi gerektiğinin altını çizer. Zaafiyetleri yönetmenin araçlarının da ayetlerde olduğunu hatırlatır. Buna göre Allah’ı daima hatırd tutmak ve namazı dosdoğru bir şekilde ikame etmek şeklinde iki temel araç olduğunu

belirterek sözlerini nihayete erdirir.

Aydemir’in nitelikli ve çarpıcı seminerinden pek çok ilham alınacağı şüphe götürmeyen bir gerçek olmakla birlikte öte dünya vurgusu ve bu dünyaya ve iktisadi meselelere daha tasavvufi bir anlayışla yaklaşma eğilimi üzerine eleştirel bir düşünme gerçekleştirilmesi kanaatindeyim. Çünkü insan bu dünyayı imar etmekle de görevlendirilmiştir. Diğer yandan iktisadi meseleleri konuşmak bugünün ve bu dünyanın meselesidir; öte dünya ile ilgili kısmı daha çok ilahiyat ve ibadet alanına girer. Bizim ise İslam iktisadını alternatif bir iktisat disiplini olarak ortaya koyabilmek; üstelik bunu da evrensel kılıp herkese hitap edebilmek için bugünün araçlarına ve bugünün ihtiyaçlarına göre güçlü cevaplar oluşturabilecek biçimde bir inşa yapmamız gerekmektedir. Bir diğer değerlendirme olarak insanın olumsuz yatkinliklarının dile getirilmesinin önemli olduğu kadar olumlu ve güçlü yanlarının da açık bir şekilde ele alınması insanı tüm yanlarıyla bütüncül bir biçimde kavranması için gerekli olduğunu düşünmekteyim. Bizlere düşen bu kıymetli seminer ışığında öne çıkan hususlarla birlikte bu eksik yanların üzerinde düşünerek daha bütüncül ve daha ileri bir okuma yapabilme gayretinde olmaktır.

Hasan ATİK

Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi Doktora Programı
Maruf Vakfı İEE Doktora Programı

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE İNSAN TASAVVURU

Ömer Türker, İslam düşüncesinde insan tasavvuru seminerinde, tarihi süreç içerisinde oluşan/gelişen İslam düşünce geleneklerini, bu geleneklerin insan hakkındaki yorumlarını ve bu konudaki tartışmalarını anlatmıştır.¹ Bu bağlamda insan tasavvurunun İslam düşüncesinde tartışılmaya başlaması oldukça erken döneme dayanmaktadır. Hicretin ikinci yüzyılının ikinci yarısında fütühatla ortaya çıkan yeni toplumsal, siyasi ve iktisadi durumla birlikte insan tasavvuru tartışılmaya başlamıştır. Ömer Türker'e göre İslam düşüncesinde insan tasavvuru iki önemli geleneğe kendini göstermektedir:

1. Şeri İlimler Geleneği (Kelam, Tasavvuf)

2. Felsefi/Aklı İlimler Geleneği

Bu iki gelenek Hicri VI. yüzyıla kadar birbirleriyle etkileşim içindedir. Bu etkileşim içinde çeşitli düşünürlerin kendilerine ait teorileri geliştirdiği ifade edilmiştir. Bu etkileşime rağmen farklı düşüncelerin, ekollerin ortaya çıktığı aktarılmıştır.

Hicri 6. yüzyıldan sonra bu iki gelenek arasında bazı yakınlık oluşmuş ve mecz dönemi ortaya çıkmıştır. Bu gelenekler arasında Gazali'nin ciddi bir köprü kurduğu ifade edilmiştir. Bu geleneklerin ahlak teorileri, siyaset teorileri birbirine yakınlaşmış ve bütünlük arz eden yeni bir geleneğin oluşmasına doğru evrilmiştir.

Bu geleneklerin ortaya çıkmasında etkin olan problemin; İslam düşüncesinin ilk tartışma konusu olan irade-i cüziyye meselesi olduğu ifade edilmiştir. Bu dönemdeki alimler, insan problemi ile yüz yüze gelmişler ve bu insan problemi çeşitli aşamalardan geçerek ilahi sıfatlar ve Allah-Alem ilişkisi problemlerine evrilmiştir. İnsan tasavvuru, süreç içerisinde böyle bir gelişim göstermiştir. Bu problemlerin tartışılması ile bilgi, nazar, istidlal ve varoluşun genel durumları, fizik, nübüvvet, ahiret, mead gibi meseleleri inceleyen "kelam" disiplini ortaya çıkmıştır. Kelamcıların "insan nedir?" sorusu üzerinde durduğu ve insanın mahiyeti konusunda

¹ Bu değerlendirme yazısı, Ömer Türker'in seminerinin bir özeti niteliğinde olmakla birlikte, metin içindeki düzenleme ve vurgular bana aittir.

farklı görüşlerin ortaya çıktığı özetlenmiştir. Kelamcıların “İnsanın düalist bir yapısı var mıdır?”, “İnsan ruh ve bedenden mi yoksa sadece maddi bünyeden mi ibarettir?” ve “Ruh cevher midir, maddi bir şey midir?” gibi sorulara yanıt aradıkları vurgulanmıştır.

Zamanla bir züht hareketi ortaya çıkmıştır. Bu züht hareketini fütuhât ile düşünmek gerektiği ifade edilmiştir. Bu fütuhâtla meydana gelen servet, gelir fazlalığı merkezi coğrafyada kendisini göstermiştir. Bu da iktisadi bir hareketlilik oluşturmuş ve insanlarda birtakım değişimler meydana getirmiştir. Ancak bununla birlikte bazı problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Züht hareketi, servetle birlikte meydana gelen ahlaki hayattaki yozlaşmaya karşı bir ahlaki vurgudur. Zenginliğin getirdiği yozlaşmaya karşı bir züht hareketi baş göstermiştir. Bu da süreç içerisinde tasavvufa doğru evrilmiştir.

“Kelamcıların insan, ruh, beden, cevher üzerine farklı görüşleri geliştirdiği ifade edilmiştir. Kelamcılar, insan denilen şeyin tamamen maddi olduğu ama varlık içerisinde tamamen farklı bir kategoriye girdiği konusunda hemfikir olmuşlardır. İnsan, ruha sahip olması ile farklı bir yere girer. “

Kelamcıların insan, ruh, beden, cevher üzerine farklı görüşleri geliştirdiği ifade edilmiştir. Kelamcılar, insan denilen şeyin tamamen maddi olduğu ama varlık içerisinde tamamen farklı bir kategoriye girdiği konusunda hemfikir olmuşlardır. İnsan, ruha sahip olması ile farklı bir yere girer. Fakat ruh da maddi bir şeydir. Kelamcılar erken dönemde (felsefe geleneğinin kelim geleneğine varlık açısından tesir edinceye kadar) müteşabih denilen (eş biçimli) bir varlık tasavvuru geliştirmişlerdir. Kelamcıların insan ile ilgili açıklamaları, insanın ontolojisi dikkate alındığında maddeci bir teoriye dayanmakta olduğu ifade edilmiştir.

Kelamcılardan sonra insan üzerine düşünce üreten tasavvuf geleneğidir. Tasavvuf erbabının insan tasavvuru, şerî ilimler geleneğine girmektedir. Mutasavvıflar, Kelamcıların aksine “İnsanın mahiyeti nedir?” sorusundan ziyade insanın Allah ile ilişkisinde ortaya çıkan, sahip olduğu hâller üzerinde durdular. Bu nedenle “İnsan nedir?” sorusuna cevap teşkil edecek önemde bir soru üzerinde durmadılar. Mutasavvıfların insanın mahiyeti konusundaki fikirleri, filozoflara ve kelamcılara göre çok yoğun değildir. İnsanın ruhu ve bedeni hakkında bazı kabulleri vardır. Ancak “Ruhun mahiyeti nedir” sorusunun çok önemi yoktur. Mutasavvıflar daha ziyade, fenomenal olarak, insanın yani insani öznenin yaşadığı tecrübeleri dikkate alırlar. Ayrıca insanın Allah karşısındaki konumunu önemsemişlerdir ve insanın Allah ile ilişkisinin ayrıntısını merak etmişlerdir. Haşyet, teslimiyet, huşu, infak, velayet, riya gibi kavramlar üzerinde durmuşlardır. Tasavvufun “ontoloji” tartışmaları ikincil öneme sahiptir, “ahval” tartışmaları ise merkezi öneme sahiptir. Tasavvuf, Allah-âlem ve insan arasındaki ilişkiyi, insanın yaşadığı temel haller üzerinden kurmayı amaçlar.

Tasavvufta, insan tasavvurunun ciddi şekilde ele alındığı alan züht hareketidir. Karakter olarak Tasavvufun insanı ele alış biçimi ile kelamcıların insanı ele alış biçimi arasında farklar olduğu ifade edilmiştir. Kelamcılar âlemin sonradanlığına, Allah-âlem arasındaki ortak ilişkiyi tamamen “hudus” üzerine düşünce inşa ederlerken; tasavvufçular ise insan ile Allah arasındaki ilişkiyi “hâl” üzerinden

inşa ederler. Yani tasavvuf, kulluğun değişik veçheleri üzerinde durur.

Tasavvuf geleneğinde “insan-ı kamil”, Hz. Peygamber’dir. Tasavvufun İnsan tasavvuru, Hz. Peygamber’in bilgi ve tecrübesini tevarüs edip, onun ayak izinden giderek Allah’a yaklaştırmaya amaçlamaktadır. Bu gelenekte, Hz. Peygamberle benzer tecrübeler yaşanarak “hakikate” ulaşılabileceğine inanılır.

Kelam geleneğinin insan tasavvuru ise, “ilahi rıza”ya ulaşmayı amaçlayan bir kul tasavvurudur. Bu bakımdan Kelam geleneği, fıkıh geleneği ile iş birliği yapmaktadır. (Bütün hal ve şartı ne olursa olsun) bir insan, Hz. Peygamber’in getirdiklerine iman edip, kendi şartları doğrultusunda “salih amel”ler işleyerek Allah’ın rızasının kazanabileceğini kabul etmektedir. Ama insanın Allah’ın rızasını kazanma amacı, güçlü bir toplumsal ve iktisadi nizam kurmayı gerektirmektedir. Kelamcının insana biçtiği bu amaç için kuracağı siyasi ve iktisadi düzeni ise bir “kelamcı” olarak değil “fıkıhçı” olarak yapmayı gerektirir. Kelamcının siyasi ve iktisadi düzenin nasıl olacağına dair kanaati, “fıkıh” alanında görülür.

Hicri 200-220. yılları arasında tercüme faaliyetlerinin başlaması ile yeni bir düşünce ekolünün ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Bu doğrultuda ilk kez Aristo, Platon ile birlikte Yunan düşüncesi Arapçaya tercüme edilmiştir. İslam filozofları, özellikle Aristo fiziği ve Platon metafiziği ile Yeni Eflatuncu geleneğinin insan tasavvurunu miras almışlardır. Bu tasavvuru geliştirmişlerdir.

Genel olarak varlık hakkındaki düşüncenin uzantısı olarak, insanın, ikili bir şeye sahip olduğunu ifade etmişlerdir; beden ve ruh/nefis. İnsanda ruhun bedeni yönettiği tarzında insanı ele almışlardır. Bu geleneğe göre, ruhun madde ile teması beyin aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu gelenekte, “düşünce melekesinin merkezi neresidir” sorusu ön plandadır. Farabi bu merkezin “kalp” olduğunu; İbn Sina ise “beyin” olduğunu öne sürmektedir.

Filozoflara göre ruh, akli bir cevherdir. Aklın “kendini bilmek” gibi bir cevheri vardır. Bu yüzden akletme faaliyeti, ruha aittir. Filozoflara göre, insanın, vehim, hayal ve hafızayı kontrol etmesine kadar (yaptığı akletme faaliyetine kadar) hayvandan farkı yoktur. Bu güçler, bedensel olduğu için insan, hayvandan ayrı değildir. Süreci yöneten “akıl” olduğu için, vehme anlam geldiğinde, ruh, anlamı bilmeye hazır hale gelir. Böylece metafizik olan ilkeden bilgi gelir. Bilgi, Faal Akıldan feyz sayesinde gelir. Bedenden ruha hiçbir şey geçmez. Bilgi, bedende depolanır. O seviyeye geldiğinde “ruh” artık onunla tanışıklık ülfet eder. Bu bakımdan bilginin kaynağı metafizikselidir. Ömer Türker’in özetlediği bu geleneğin düşüncesi şu şekildedir;

“Akıl işte bu bilgilerdir. Kimse kimseden öğrenmez. İnsan olmak bunlara mazhar olmaktır. Kimse kimseden bunu öğrenmez. Bu varsa şayet bu bünyede canlılığı ifade eder. Canlılık bu bilgilerin yaratılması için şarttır. Aklın meydana gelmesi, canlılıkla mümkündür. İnsanın bilgi sahibi oluşu bu sebeptendir. Onlara göre annelerimizin karnından ‘hiçbir şey bilmez’

“Her iki geleneğe (kelam ve felsefe) göre de filozoflar açısından baktığımızda insanın bir akletme, idrak gücü vardır. Bir de şevk ve arzu gücü vardır. Şevk ve arzu gücü, muharrik güçtür.”

olarak çıkarız. Akıl, kalp, idrak ile bilgi sahibi oluruz. İslam kelimacıları arasında deneyci bir görüştedir bunlar. İnsanın bilen özne olması da bu aktif süreçle açıklanır.” Bu düşünceyi bazı kelim alimleri de geliştirmişlerdir. İmam Eşari, Ebubekir İbni Arabî, İmam Razi...

İnsanın yetkinleşme süreçleri de böyle...

Felsefe geleneğinde, insanın yetkinleşmesi düşüncesi, metafizik ilkeden gelir. İnsan çabalar, gayret eder. Yetkinlik metafizikten gelir. Bu geleneğe aklın yönü vardır. İnsan kazandığı bilgilerle davranışlarına yön veren bir varlıktır. Burası insan tasavvurunun ikinci veçhesini ortaya çıkarmaktadır.

Her iki geleneğe (kelam ve felsefe) göre de filozoflar açısından baktığımızda insanın bir akletme, idrak gücü vardır. Bir de şevk ve arzu gücü vardır. Şevk ve arzu gücü, muharrik güçtür. Bu güç, aklın ya da nefsin sahip olduğu bilgiyle bedene tesir ettiren, ardından bedeni harekete geçiren güçtür. Akıl bir bilgiyi elde eder ve vehme aktarır; vehim, hayale aktarır; hayal bunu dış dünyada kurgular ve arzu gücü hayalde olanı arzularsa onu yapar. Bu sürecin kaynağına “nefsin ameli gücü” diyoruz. Diğer tabirle “Ameli akıl” deniliyor. Bu geleneğe göre nefis yalın bir şeydir.

İslam düşüncesinde insan tasavvurunu toplum ve siyaset üzerinden kuran felsefe geleneği, insanın yetkinleşmesini amaçlamaktadır. İnsan, yetkinliğini tek başına kazanamayacağından dolayı toplumsal, siyasi ve iktisadi nizamın şart olduğu düşünülmektedir. İnsanın yetkinleşebilmesi için, siyasi ve iktisadi anlamda güçlü bir toplumsal nizam gerekir. Bu bakımdan varlıkları tanımak, ilimleri, sanatları, zanaatları öğrenmek bu nizam içinde gerçekleşmelidir. Bir toplumda siyaset ve iktisat düzeni yeterince yerli yerinde değilse; o toplum, insanı yetkinleştirecek bir vasatta değildir. Bu nedenle felsefi öğretinin insan tasavvurunda, “siyaset” ve “iktisat” son derece önemlidir. Kelam geleneği bu organizasyonu, fıkıh ile iş birliği yaparak gerçekleştirir.

Buna mukabil tasavvuf geleneği ise siyasi ve iktisadi nizamdan ziyade, “birey”in hangi hal ve şartta bulunursa bulunsun Allah ile ilişkisinin doğrudanlığını ve geliştirilmesini esas alır. Tasavvuf geleneğinde, ilahi mertebeye yaklaşmak asli maksattır. Bu sebeple “nübüvvet” son derece merkezi konumdadır. Bu, bir organizasyondan ziyade bireyin ihlasla çabasını esas alır. Tasavvuf aslında irade eğitimi üzerinde durur. Bu yüzden mürit (irade sahibi) önem arz eder. Kişinin iradesini eğitmeyi amaçlar.

İslam düşüncesinde üç geleneğin (kelam, tasavvuf ve felsefe) insan tasavvurları özetlenmiştir. Bu seminerde tarihi süreç dikkate alınarak geleneklerin birbirlerine tesirleri, etkileri ve etkileşimleri ele alınmıştır. Bu üç geleneğin ortaya çıkmasındaki ilk sorunlar; insanın mahiyeti, iradesi, kader konuları aktarılmıştır. Hicri 6. yüzyıldan sonra bu üç gelenek arasında yakınlık olduğu ve mecz dönemi ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Bu gelenekler arasında Gazali ciddi bir köprü kurmuş; filozofların tasavvurları, kelam ve tasavvuf düşüncesine aktarılmıştır. Bu da üç geleneği buluşturan, birleştiren bir seri meydana getirmiştir. Bu geleneklerin ahlak teorileri, siyaset teorileri birbirine yakınlaşmış ve bütünlük arz eden yeni bir geleneğin oluşmasına doğru evrilmiştir.

Ömer Türker’in gayet akıcı ve açıklayıcı bir şekilde özetlediği bu geleneklerin, bugün bize söylediği temel gerçek, kendisinin de ifadeleriyle şu şekildedir;

“İnsan, mükellef bir varlıktır. İnsan olmak, zorunlu olarak maddeden manaya yükselmeye mesul olmak demektir. İnsan, nesnelerin/şeyanın doğru idrakini kazanmalı ve bu doğru idrakini gereği olarak isabetli davranışlar sergilemelidir. İnsan, bununla mes’uldür; bilecek ve bildiğini eyleme dökecek bir varlıktır. İnsan, bu demektir.”

Ömer Türker’e göre bugün hala “mükellef insan tasavvuru” devam etmektedir. Bunu bildiren de Kur’an’ın tebliğidir.

Abdullah KULUÇ

İstanbul Üniversitesi İslam İktisadi ve Finansı Doktora Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

SERMAYE KAVRAMI

Üretim faktörlerinden biri olarak kabul edilen sermayenin önemi tartışılmaz olarak kabul görmektedir. Burada daha çok İslam iktisadında sermaye konusu ele alınacaktır. Ancak İslam iktisadında sermaye konusuna geçmeden önce konvansiyonel anlayışta sermaye denildiğinde ne anlaşılıyor önce ona değinmek faydalı olacaktır. Sermaye Farsça ser “baş” ve mâye “para, mal” kelimelerinden oluşmuştur. Bir gelir elde etmeye imkan sağlayan bütün araçlara verilen ad, üretim araçlarının tamamı, bir ticari işe konan para ve paraya çevrilebilir malların tümü ana para, kapital anlamlarının yanı sıra bir servetin para ile ifade edilen kısmı, bir malın maliyet fiyatı, servet, varlık gibi anlamlara gelmektedir (Kubbealtı Lugatı, Sermaye).

Üretim faktörleri arasında zikredilen sermayeye ilişkin Smith, kişinin elinde bulunan malların gelir temin etmek maksadıyla bir işe konulması durumunda sermaye olarak kabul edilebileceğini

belirtmiştir (Küçükkalay, 2019: 220). Buradan sermayeyle ilgili vurgulanan noktanın yeniden gelir getirmesi amacıyla bir malın birçok kez kullanılması, kullanılma durumunu bünyesinde barındırması anlaşılabilir. Sermayenin oluşumuyla ilgili olarak Smith onun doğrudan çalışmayla oluşmak yerine tutumlulukla oluşacağını, israf ve idaresizlikle de azalacağını belirtmektedir (Smith, 2006: 366).

David Ricardo ise Smith'den farklı olarak sermayenin üretim maksadıyla yeniden harcanması için bir araçta ya da maddede biriktirilen emek olduğunu belirtmiştir. Ona göre sermayenin mübadele değerinin oluşumunda bağımsız bir faktör olarak sermayeyi kabul etmek mümkün değildir. Sermaye kolaylıkla emek birimlerine indirgenebilir ve bir malın değeri üretim sürecine dahil olan emekle ifade edilebilir (Habergetiren, 2005: 15).

Karl Marx sermaye malları hususunda Ricardo'yu takip ederek sermaye mallarını stoklanmış emek olarak kabul etmektedir. Sermayeyi üretimi başlatma ve sürdürmede kullanılabilir kaynaklar şeklinde geniş bir anlamda ele almaktadır (Habergetiren, 2005: 15).

Konvansiyonel anlayışta sermayenin ne anlama geldiğini kısaca değindikten sonra İslam iktisadında farklı bir şekilde mi anlaşılmış onun üzerinde durabiliriz. Bu noktada İslam iktisadında çalışmalar yapan isimler üzerinden bir değerlendirme yapmak daha uygun olacaktır. Burada bütün isimleri zikretmek mümkün olmadığı için farklı bir yaklaşım sergileyip sergilememelerine göre bir arada değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Karadağî üretimin temel unsuru olarak sermayeyi kabul ederken İslam'ın sermaye birikimini yasakladığını belirtmiştir. Sermayenin mubah yollarla çalıştırılması ve Allah yolunda infak edilmesi gerektiği hususuna vurgu yapmıştır. Bununla ilgili olarak Tevbe suresi 34-35'i delil getirir (Karadağî, 2018:203).

Sermayenin oluşumunun ekonomistlerce planlı bir stoklama ve güven ortamı vasıtasıyla gerçekleşeceğini belirttikten sonra kendi nazarında bunun şer'i prensiplerle ve yatırımla vuku bulacağını vurgular (Karadağî, 2018:196). Refahın ancak üretimle ortaya çıkacağını, üretimin de sermaye ile gerçekleşebileceğini belirttikten sonra sermayenin ancak yatırımla büyüebileceğini belirtir (Karadağî, 2010:349). Karadağî'ye göre refahın kaynağı üretimdir. Üretim ise sermaye ile mümkündür. Sermayenin büyümesinde temel rol ise yatırıma aittir.

Kahf sermayenin üretim faktörlerinden bir faktör olduğunun kesinlikle kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Faizin yasaklanmasının sermayenin üretkenlik rolünü reddettiği şeklinde bir yorumun doğru olmayacağını belirtir. Parasal sermayelerin mudârebeye dayalı olarak üretime

katkı sunabileceğinin üzerinde durur (Kahf, 2019:197). Kredi ve sermayenin farklı şeyler olduğunu, kredinin borç veren ve borç alan arasında bir ilişki olup bunun üretimin bir parçası olmadığını iddia eder. Bir üretim faktörü olan sermayenin ödüllendirilmesi gerektiğini kabul eden Kahf faizin yasaklanmasını 'finansla ait bir iç mesele' kabul edip sermayenin değerini ve üretkenlik fonksiyonunun inkar edilmesi anlamına gelmeyeceğini ısrarla vurgular (Kahf, 2019:198).

Tabakoğlu kapitalist iktisadî teorisinin sermayeyi emekten bağımsız olarak üretim faktörlerinden biri kabul ettiğini, Marksist teorisinin de sermayeyi kapitalistlerin kârlarının kaynağı ve üretim araçlarına sahip olma yollarından biri olarak gördüklerini belirtmektedir (Tabakoğlu, 2005:133). Buradan hareketle İslam iktisadında sermayenin emekten ayrılmaz bir durumda olduğuna şu şekilde değinmektedir: İslam iktisadında sermaye üretime emek ve rizikoyla birlikte katılıp bu faaliyetinin sonucunda kâr ya da zarar edebilen bir üretim faktörüdür. Bu yönüyle kapitalizmdeki sermaye anlayışından farklılaşıp muşahhas hale gelmektedir (Tabakoğlu, 1996: 55).

Sermayenin atıl bırakılmayarak infak (harcama) ve yatırım sürecinde bulunmasının toplumun refahını artıracığına değinen Tabakoğlu zekatla sermayenin erimemesi için üretim ve yatırıma yönlendirilmesi gereğine vurgu yapmıştır (Tabakoğlu, 1987: 248). Sermayenin daimi olarak üretim sürecinde yer alması gerektiğine İslam'ın vergileme politikasının ve mülkiyete getirdiği sınırlamaların neden olduğunu bu politika ve sınırlamanın sermayeyi hem üretim sürecinde tutup hem de toplumda yaygınlaşmasını sağlayacağını belirtir. Bu politikanın bir taraftan sermayenin atıl kalmasını önleme işlevi varken diğer yandan zekat ve nafakanın bazı kimseleri sermayedar haline getirip üretim sürecine dahil edebileceğine işaret eder (Tabakoğlu, 2005:134).

Sermayenin birikmiş bir emek olarak da görülebileceğine değinen Tabakoğlu bir kimsenin çalışarak ya da zekat vasıtasıyla sermaye elde etmesi durumunda bunu ancak yatırıma yönlendirerek kullanma durumunda olduğunu, bunun yanında üretim aracı olan sermayenin zekattan muaf tutulmasının da yatırım için yönlendirici bir etkisinin olduğunu belirtir (Tabakoğlu, 2005:135).

Sadr sermayenin üretimin asli kaynağı olmadığını belirttiikten sonra onun ekonomik olarak servetin yeniden üretimi amacıyla insan emeğiyle oluşturulmuş bir tamamlayıcı olduğunu belirtir. Örnek olarak dokuma yapan bir aletin tabii bir alet olmadığını insanın daha önceki emeğiyle üretilmiş tabii bir madde olduğuna işaret eder. Sermayenin daha önceki bir üretimin sonucu olması itibarıyla servetin dağıtımını konusunda incelenmesini uygun görür (Sadr, ty: 414). Sermayenin, üretilen servetten bir payı olmadığını belirttiikten sonra bunun tabiatı üretim amaçlarına uygun şekilde hizmet etmesi için verilmiş bir vasıta olduğunu iddia eder. Eğer sermaye üreticiden farklı bir kimsenin elinde olursa bunun için bir miktar ücret ödemesi gerektiğini söyler. Bu ücretin üründeki bir pay olarak anlaşılmaması gerektiği vurgular. Emekçinin ödediği ücreti üretim sürecinde vasıtaları kullanmasının karşılığı olarak kira konumunda görmek gerektiğini belirtir. Üretim araçları üreticinin olması durumunda bunun için bir ücret ödemenin anlamı olmayacağını üreticiye bunun Allah tarafından tabiat vasıtasıyla verilmiş olduğunu beyan eder (Sadr, ty: 569). Nakdi sermaye vasıtasıyla kazanç sağlamanın mümkün olmadığını belirten Sadr bunun gerekçesi olarak parasını ödünç olarak veren kimsenin bu parasını

geri aldığında o parada birikmiş olan emeğinin hiçbir kayba uğramayacağını savunur (Sadr, ty: 614).

Burada isimlerine ve görüşlerine yer verilmeyen İslam iktisatçılarının sermayeyle ilgili farklı bir yaklaşımlarına rastlanılmamıştır. Farklı değerlendirmede bulunan isimlerin tamamıyla yeni bir alternatif öne sürdükleri iddiasında da bulunmak mümkün değildir. Sonuç olarak burada zikredilen isimlerin çok detaylı ve teorik temelleri oluşturulmuş bir sermaye tanımlamaları yoktur. Alternatif öneride bulunan bazı İslam iktisatçılarının David Ricardo ve Karl Marx çizgisinde değerlendirme ve önerilerde bulundukları görülmüştür.

Kaynakça

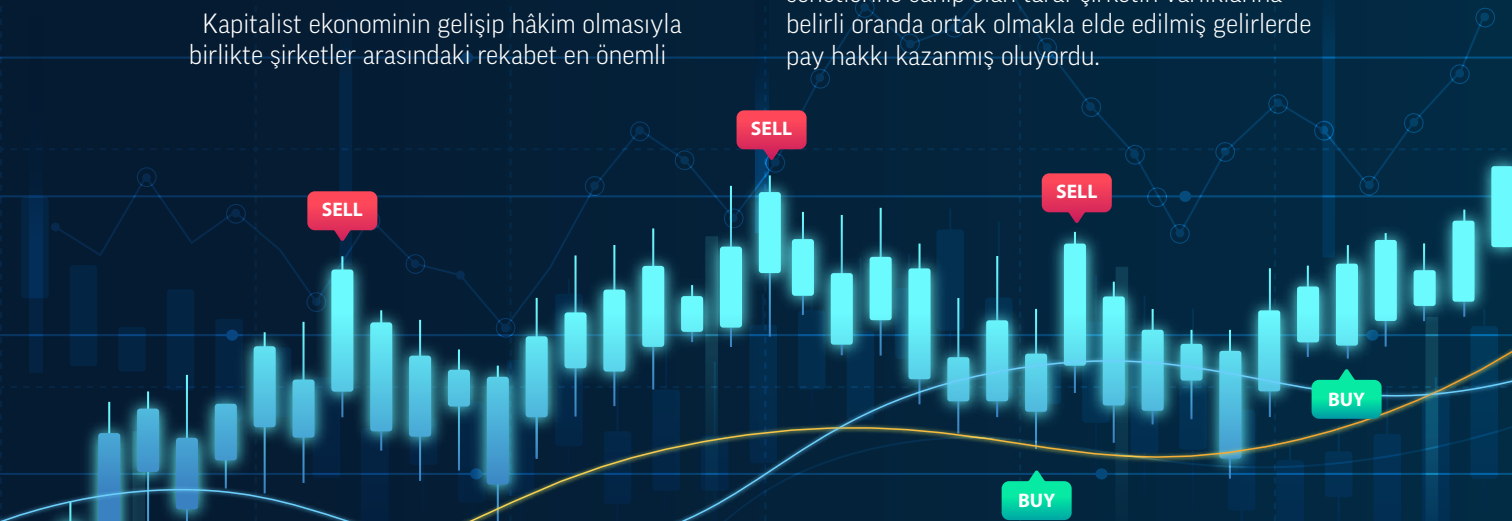
- Ayverdi, İ. (2005) *Kubbealtı lügatı misalli büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Es-Sadr, M. (ty). *İslam ekonomi doktrini*. (M. Keskin, S. Ergün, Çev.) yy. Şelale Yayınları.
- Habergötiren, Ö. (2005) *İslam hukukunda sermaye ve sermaye hareketleri*. Harran Üniversitesi SBE, yayınlanmamış doktora tezi.
- Kahf, M. (2019). *İslam iktisadının temelleri: Kurumlar ve kuramlar*. (N. Tüysüz, Çev.) İstanbul: İktisat Yayınları.
- Karadâğı A. (2010) *al-Madkhal ilâ al-iqtisâd al-İslâmî-dirâsah ta'şîliyah muqâranah bâlâqtşâd al-wad'î*. Beyrut: Sharikat Dâr al-Bashâ'ir al-İslâmiyah.
- Karadâğı, A. (2018). *İslam iktisadına giriş*. (A. Kahraman, Çev.) İstanbul: İktisat Yayınları.
- Küçükkalay, A. (2019) *Adam Smith-ahlak felsefesinden politik ekonomiye bir filozof*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Smith, A. (2006). *Milletlerin zenginliği*. (H. Derin, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (1996) *İslam ve ekonomik hayat*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2005) *İslâm iktisadı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

KARIŞIK HİSSE SENETLERİNİN YATIRIMA KONU EDİLMESİ

Hisse senetleri finans alanındaki sermaye piyasası işlemlerinden biridir. Yatırımcılar almış oldukları hisseler ile ilgili kuruluşa ortak olabilmektedirler. Hisse senetleri almak; tahvil, bono, İTMK veya VDMK gibi borç kağıtları ihraç etmek değil bizzat şirketin kendisine yatırım yapmak ve böylece ilgili şirkete finansman desteği sağlamaktır. Bunun neticesinde şirket büyüdükçe hisse sahipleri de aldıkları hisse oranınca karlarını alabilmekte ve şirket zarar ettiği taktirde de hisse oranınca zarar etmektedirler. Bu doğrultuda hisse senetlerinin İslam fıkıhındaki müşareke veya mudarebe akdine benzediği görülmektedir. Ancak burada hisse senetlerinin cinsi veya şirketin yapısı itibarıyla bizzat kendisi ile ilgili farklı hususlar ön plana çıkmaktadır. Bu noktada işlemlerin caizliği bakımından da farklı durumlar söz konusu olmaktadır. Hisse senetlerinin tanımını vermeden önce böyle bir işlemin niçin ortaya çıktığına bakalım.

Kapitalist ekonominin gelişip hâkim olmasıyla birlikte şirketler arasındaki rekabet en önemli

konulardan biri haline gelmişti. Şirketlerin durmadan büyümesi zaruri bir durum haline almıştı. Aksi takdirde rakiplerine yenik düşüp pazarı terk etmek zorunda kalabilme riski altındaydılar. Büyümek için ise belli bir miktar paraya ve bir takım finansman kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktaydı. Şüphesiz kapitalist doktrini esas olarak alan batılı şirketler, sömürge politikası sonucu elde ettiği servet birikimi ile yarışa epey önde başlamıştı. Hem batılı şirketlerin kendi aralarında hem de sonradan pazara girenlerin de bu rekabette dayanabilmeleri için her birinin finansmana ihtiyacı hasıl oluyordu. Bu durumda şirketler faizli borç almaktansa kendilerine bir ortak bulmayı tercih edebilmekteydiler. Modern dönemlere gelindiğinde, bunun en yaygın şekli ise şirketin belirli kısımlarına birilerinin ortak edilmesi maksadıyla hisse senetleri ihraç edilmesidir. Şirketin hisse senetlerine sahip olan taraf şirketin varlıklarına belirli oranda ortak olmakla elde edilmiş gelirlerde pay hakkı kazanmış oluyordu.

Sermaye piyasaları, bir ulusun gelişiminde çok önemli bir rol oynar. Çoğu ülkede, sermaye piyasasının tabiri caizse ‘iki ayağı’, hisse senedi veya borsa ve tahvil piyasası olacaktır. Burada hisse senedi sermaye şirketlerinin ortaklarına paylarını ve ortaklıklarını belgelemek için verdikleri kıymetli evraklara verilen isimdir. Hisse senetleri veya ortak paylar özkaynağa dayalı bir finansal araçtır. Özsermayeye dayalı hisse, kısmi bir mülkiyeti temsil etmektedir. KuveytTürk resmi internet sitesinde hisse senedini şu şekilde tanımlamaktadır: “Hisse senedi; anonim ortaklıklarca ihraç edilen ve anonim ortaklık sermaye payını temsil eden kıymetli evrak niteliğinde senetlerdir. Bir anonim şirketin hisse senedine sahip olmak, şirkete ortak olmayı ifade eder.” İslami açıdan bakıldığında en uygun yatırım araçlarından biri hisse senetleridir. Zira hisse senetleri ihraç eden şirketle ortaklık kurulmasını ifade eder. Ortaklıklar ise oluşabilecek riski paylaşmayı gerektirir. Bu açıdan hisse senetleri tahvil ve bono gibi risk transferini içeren sermaye piyasası ürünlerinden ayrılır. Ancak her hisse senedinin İslami olduğu söylenemez. Servet Bayındır İslami Finans II adlı kitabında, şirketin faaliyet alanı ve gelirleri noktasında İslami açıdan hisse senetlerini üçe ayırmaktadır:

- 1) Gelirleri ve faaliyet alanları helal olan şirketlerin ihraç ettiği hisse senetleri,**
- 2) Gelirleri ve faaliyet alanları haram olan şirketlerin çıkardıkları hisse senetleri,**
- 3) Faaliyet alanı helal ancak gelirlerine haram kazanç bulaşmış olan şirketlerin ihraç ettikleri hisse senetleri (karışık hisse senetleri)**

Faaliyet alanı helal olan şirketlerden hisse senedi satın almanın caiz olduğu hususunda görüş birliği vardır. Bununla birlikte ana faaliyet alanı veya kuruluş gayesi haram ürünlere yönelik olan sektörlerle veya şirketlere yatırım yapmanın da haram olduğunda ittifak bulunmaktadır. Diğer yandan, kuruluş gayesi ve ana faaliyet alanı helal olmakla birlikte gelirlerine ya da giderlerine herhangi bir şekilde haram bulaşan şirketlerin hisselerine yatırım yapılıp yapılamayacağı hususunda ise ihtilaf bulunmaktadır. Caiz kabul edenler görüş ancak kazanılan kârın haram kısmı hiçbir karşılık beklenmeden elden çıkarılmak

suretiyle arındırılması durumunda caiz olduğunu belirtmektedir. Gelirleri helal ve haram olarak karışık olan bu şirketlerin hangi şirketler olduğu ve hangi esaslara göre belirleneceği hususunda birtakım endeksler geliştirilmiştir.

Hisse senetleri yatırımında ise en önemli iki konu vardır. Şirketin faaliyet alanı ve finansal yapısı. Bunları sürekli kontrol altında tutmak günümüzde çok zor görünmektedir. Bu yüzden de endeksler oluşturulur ve şirketler de bu endekslere dahil edilerek otomatik kontrol sağlanmış olur. Bu noktada karşılaşılabilecek sıkıntılar şu iki husus olabilir, şirketlerin kendi faaliyet şekillerini ve bunun zaman içindeki değişim ve farklılaşmalara uğramasını kasti olarak kaydetmemeleri veya bilgi aktarım sürecinin zayıf veya yetersiz olması. O bakımdan muhasebe sisteminin yeterince şeffaf olmadığı ortamlarda İslami kurallara uygun yatırımların yapılması daha da zorlaşmaktadır. AAOİFİ %5’lik bir sınırlama getirmiş, fakat bu oranın şirket tarafından sürekli sabit tutulup aşılmaması ve aynı zamanda yatırımcıların bu oranın kendilerinden habersiz olarak değişip değişmediklerini bilmeleri zordur. Finansal izleme açısından şirketlerin kaynak ve varlıklarının genelde dört özelliğine dikkat edilmektedir. Likidite, faiz, borç ve caiz olmayan işlerden kazandığı gelirler. Bunların oranları İslam alimleri modern dönemde kısa ve uzun vadeli finansman ihtiyacının faizsiz bir yolla karşılanmasının mümkün olmadığını ve böylece sadece öz kaynakla iş gören şirketlere yatırım yapılması cevazı verileceği taktirde büyük zorluklarının yaşanacağı kanaatine varmaları şeklinde onları farklı bir yol izlemeye zorlamıştır. AAOİFİ ise likidite ile ilgili bir kısıtlama getirmemiş, bunun yerine duran varlıkların şirketin toplam varlıkları içerisindeki oranının %30’ dan az olmaması şartını koymuştur.

Faiz gelirleri konusunda ise bazı fıkıh alimleri şirketin gelirleri arasında faizi gelirlerinin %5’i geçmemesi gerektiği şeklinde fetva vermişlerdir. Bu taktirde caiz olmayan gelirlerin toplam gelirlerinin %5’ini aşmayan şirketlerin hisselerine yatırım yapılabileceği yönünde fetva verilmiştir. İslam alimlerinin, gelirlerine haram unsurlar bulaşan şirketlerin hisse senetlerine belirli kriterlerle yatırımlarına

cevaz vermelerine rağmen ilave şartlar getirmişler. Bu işlem AAOİFİ'de 'arındırma' olarak adlandırılmıştır. İşlemlerin başında haram unsurlardan temizlenmesi mümkün olmayan böyle durumlarda işlemin sonunda bu arındırma operasyonu yapılmak zorunda kalınmıştır. Toplam kârının arındırılarak hesaplanmasında ortaya çıkan haram oran vergi, zekat veya herhangi bir yararlanma maksadı için kullanılmadan, doğrudan sadaka olarak dağıtılmalıdır. Modern dönemde ise gelişmiş şirketler haram unsurlar içeren elde ettiği gelirleri yatırımcılara dağıtmadan yeniden yatırıma dönüştürüp kullandığı zaman bu haram unsurların arındırılması işlemi mümkün olamamaktadır.

Arındırma işlemleri ya fon yöneticileri tarafından yapılmakta ya da konvansiyonel yatırımcıların varlığını da nazara alarak yatırımcıların kendisine havale edilmektedir. Birinci durumda fondan sağlanan gelir yöneticiler tarafından arındırıldıktan sonra yatırımcılara kâr paylaşımı yapılır, ikinci durumda ise fondan sağlanan kâr arındırılma oranı açıklanarak yöneticiler tarafından yatırımcılara

dağıtılır. Tüm bu zorlukları dikkate alarak, yatırıma İslami açıdan uygun olan şirketlerin tespit edilerek süreç boyu izlenilmesi işlemi, belirli uzman firmaların geliştirdikleri endeksler aracılığıyla temin edilmektedir. Bu bağlamda ilk olarak Dow Jones tarafından ilk İslami hisse senedi piyasa endeksi oluşturulmuştur. DJIMI sonrası Nasdaq OMX, MSCI, FTSE, S&P gibi kurumlar tarafından çok sayıda ve farklı amaçlarla İslami endeksler geliştirilmiştir. Bu kurumların bazıları kendine özgü fetva kurum heyetine sahip olsa da bazıları AAOİFİ standartlarını baz alarak işlemlerini yapmaktadırlar. Fakat bu endekslerdeki %5, %15, %25, %30 ve %33 gibi oranların hangi fıkhî delile dayanarak belirlendiği hususunda kesin bilgiler bulunmamaktadır. Diğer yandan helal gelirlerine nispeten ufak miktarlarda haram geliri olan şirketlerin hisselerine yatırım yapmanın caiz olduğu hususunda ileri sürülen fıkhî deliller de yeterince tatmin edici gözükmemektedir.

SELL

SELL

Fatma Nur ŞAHİN

İstanbul Üniversitesi, İktisat Doktora Programı,
Maruf Vakfı Araştırmacısı

AHLAK VE EKONOMİ DERS DEĞERLENDİRMESİ

Doç. Dr. Hakan Kalkavan tarafından yürütülen Ahlak ve Ekonomi dersi, doktora öğrencilerine yönelik olarak verilmektedir. Dördüncü dönemini tamamlamış olan dersimizin temel hedefi ekonomide ahlakın nasıl bir yer edindiği ve edinmesi gerektiğini bütüncül bir yaklaşımla ortaya koymaktır. İslam ekonomisinin ahlaki olanı da barındırması gerektiğine yönelik inancımız derslerimizde iktisadın konumunu değerlendirirken ahlakın mahiyeti, ahlakın dayanağı ve evrensel bir ahlakın imkanı gibi soruları gündemimize getirmiştir.

Bu alanda temel okumalarımız Ayşe Buğra'nın İktisatçılar ve İnsanlar kitabının Mülkiyet ve Adam Smith ve Bilimsel İktisadın Doğuşu kısımları, Sabri Ülgener'in İktisadi Çözüm'nin Ahlak ve Zihniyet Dünyası ile Zihniyet ve Din adlı kitapları, Sabri

Orman'ın Tedbir-i Menzil, Oikonomia ve İktisat adlı makalesi incelendi. Ele alınan bu eserlerde iktisat kuramlarının ve iktisadi kişiliğin geçerliliği, topluluk ve toplum/cemaat ve cemiyet/nesnel ve öznel uygarlık arasındaki farklılıklar, doğal yasa felsefesinin ve faydacı felsefenin iktisat disiplinine etkileri, Ülgener'in zihniyetten kastı, ahlak ve zihniyetin kopuşu nedenine bağlayarak öne sürdüğü problemlerle ilgili düşüncesini, Ortaçağlaşma temayülünü, kremastikeyi tartıştık.

Ders izlencemizde yer alan ve gelecek dönemi kapsayacak olan ahlak, ekonomi ve din ilişkisine dair güncel tartışmalar ve okumalar yapılması planına uyulması kararı alındı. Ayrıca çıkılan bu yolun biz öğrencilerin bulduğu araştırma konuları ile katkı sunacağı bir yöne evrilmesi hedeflenerek bu dönemki dersimiz nihayete erdirilmiştir. ■

DAĞILIM EKONOMİSİ ÜZERİNE

“Allah’ın koymuş olduğu sınırları gözetenler ile o sınırları çiğneyenler, bir gemideki yolculara benzer. Onlar kendi aralarında kura çekip gemiyi paylaşmışlar ve kimilerine geminin üst tarafı, kimilerine de alt tarafı düşmüştü. Geminin alt kısmında bulunanlar, suya ihtiyaç duyduklarında, yukarıdakilerin yanına geliyorlar (ve su ihtiyaçlarını oradan gideriyorlar)dı. Bir defasında kendi kendilerine, ‘Biz kendi payımıza düşen alt kısımda bir delik açsak da yukarıdakileri rahatsız etmesek?’ dediler. Eğer yukarıdakiler, alttaki insanları istekleriyle baş başa bırakırlarsa, topluca helak olurlar. Eğer onlara engel olurlarsa, hem kendileri hem de diğerleri topluca kurtulurlar.”¹

Birçok örneği ve örnekliği içinde barındıran bu hadis, “Dağılım Ekonomisi” kavramını da açıklar mahiyettedir. Gemiye toplum/devlet olarak anlamlandırdığımızda; üst kattaikiler sermaye sahibi, yüksek gelirli kesim, alt kattaikiler ise emek sahibi, düşük gelirli kesim olarak değerlendirilebilir. Allah’ın koymuş olduğu sınırları gözetenler ve çiğneyenler ise her iki kesim arasında dağılımı

vaziyettedir. Şu halde, helak olunacak sebep, üst kattaikiler ve alt kattaikiler (zenginlik ve yoksulluk) üzerinden okunmalıdır. Üst kattaikilerin (yüksek gelirli kesim), alt kattaikilerle (düşük gelirli kişilerle) iletişim kurmadığı, onları dikkate almadığı, haklarını gözetmediği durumlarda yani toplumsal ilişki ve iletişimin olmadığı durumlarda, bu toplum helak olacaktır. Burada helak olmayı sadece dinî terminoloji içerisinde değil, sosyoloji bağlamı içerisinde değerlendirmek gerekir. Bu bağlamda helak olma şöyle okunabilir; “güven” ilkesinin kaybolması. İslam düşüncesinde güven (eminlik), sosyal denge ve adaletin ön şartıdır. Güvenin olmadığı/kurulmadığı hiçbir şey, devamlı değildir. Toplumdaki bir uygulamanın devamlılığı, sürdürülebilirliği “güven” ile mümkündür.

Hz. Peygamber, Mekk’e’de tek başına bir güven merkeziydi. Medine’ye hicret ettiğinde de inşa ettiği toplum, güven toplumuydu. Ensar-muhacir arasındaki hukuku, Medine’ye gider gitmez bir “toplumsal sözleşme” ile kurmuştu. İlkeleri belliydi ve bu, “iman”ının gereği idi. “İman” da “emin” de

¹ İ Suat Koca, Hadis ve Ahlak (Kavram, Kuram, Literatür ve Tasavvur Eksenli Bir İnceleme), Kuramer Yayınları, 2020, s. 249.

aynı kökten geliyordu. “Emanet” bilinci de bu imanın bir tezahürüdür. İnsan, sonradan dahil olduğu bu alemin bütün varlığını “emanet” olarak almış², zaruri ihtiyaçları ölçüsünde kullanmak ve var olduğu ölçüde korumak ve geliştirmek üzere söz vermiştir. İnsan, varlığın değerini/hakikatini bilmeyişi ile cahil, varlığın gerekliliğini yerine getirmeyişi ile de zalimdir.³ Dağılım ekonomisinin istediği şey, güvenilir insan, güven içinde bütün varlık ve toplumdur.

Peki nedir dağılım ekonomisi?

Dağılım Ekonomisi’ndeki “dağılım” kavramı, Kur’an’dan neşet etmiş ve ayetlerden Allah’ın muradını aramak neticesinde ortaya çıkmış bir kavramdır. Kur’an, ekonomiyi adeta bir “dağılım” üzerine kurmaktadır. Dağılım, çeşitli isimlerle emredilmektedir. Dağılımı engelleyen şeyler de yasaklanmaktadır. “Dağılım” kavramı, Kur’an’da “zekat, infak, sadaka, mehir, miras, kefare, diyet...” gibi çeşitli isimlerle karşımıza çıkmaktadır.

Nihayetinde hepsinde ortak olan şey, paranın dolaşımında olması; paranın toplumsal fonksiyonunun artırılmasıdır. Bu açıdan Kur’an, bütün toplumu harekete geçiren bir yayılımın anlam-değer zeminini kurmaktadır. Öncelikle fertlerin ahlakında meydana gelmesi gereken bu düstur, zamanla topluma ve oradan da insanlığa doğru bir yayılım gösterecektir. Bu anlam-değer zeminini sağlayacak ilk şart ve ön kabul “güven” duygusudur. Güven duygusunun kurulamadığı toplumlarda devamlılık ve herhangi bir şeyin sürdürülebilirliği mümkün değildir. Hz. Peygamber’in toplumu inşa etmesindeki en temel ve ilk ilke “güven”dir. Yani “Emin”liktir. Bu güven, bu dünyadaki en küçük zerre varlıktan Allah’a kadar bütün herşeye karşı duyulan bir duygu ve ilkedir. Bütün varlık Allah’ın “el-Mü’min” esmasının şemsiyesi altında “her ân” iman tazelercesine Yaratıcısına iman eder ve O’nu zikreder. Zira ayette de belirtildiği gibi “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder; O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız.”⁴

² Cengiz Kallek, Sosyal Servet: İslam’da Yönetim-Piyasa İlişkisi, Klasik Yayınları, 2018, s. 26.

³ “Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik. Hepsi de onu yüklenmekten kaçındılar ve ondan korktular. İnsan ise onu yükledi. Gerçekten insan çok zalim, çok cahildir.” (Ahzâb, 72. Ayet)

⁴ İsrâ Suresi, 44. Ayet.

Dağılım ekonomisinin temel amacı, yaşanan sistemin dinamiklerini bulmak, ayıklamak ve Allah'ın murad ettiği ölçüyü tekrar keşfetmek üzere bu çağa uygun bir anlam dünyası kurmaktır. Bilelim ya da bilmeyelim; insanların bütün tercih ve davranışları, sahip olduğu tanrı-evren-insan tasavvuruna göre oluşmaktadır. Tevhid esaslı tek bir varlık tasavvuru ortaya koyabilmek, dağılım ekonomisinin ilk ve en önemli amacıdır. Dağılım ekonomisinin yayılması ve kabulü ancak böylesi bir çalışma ve titizlikle mümkündür.

Dağılım ekonomisinin tezleri, birikim ekonomisinin antitezleri değildir. Dağılım ekonomisi, birikim ekonomisinin uygulamalarına tümünden karşı da değildir, tümünden savunucusu da değildir. Dağılım ekonomisi, birikim ekonomisinin insanı insan yapan özelliklerden sadece birine⁵ yapmış olduğu vurguyu dizginleme, tutma niyetindedir. İnsanın varoluş hikmetlerini arama, insanın insan olarak nitelendirilmesini sağlayan özelliklerini bir arada görme ve varlığa var olduğu ölçüde yaklaşma amacı içindedir. İnsana ve varlığa dair yapılacak eksik bir yorumun bütün âlemi ve hayatı sakatlayacağını öngörmektedir. Bu bağlamda; dağılım ekonomisi, birikim ekonomisinin piyasa serbestliğine karşı müdahaleci değildir. Sadece serbestliği ve hürriyeti kendi tekeline alma gayretinde olana müdahalecidir. Zira meselesi pazara müdahale etmek değil, pazarı bozana müdahale etmektir. Varlığı var olduğu hakikat üzere değerlendirmeyen, varlığın/varolanın hakkını eksik yada fazla tahrif edenin karşısındadır. Yani haksızlığın, zulmün ve suistimalin karşısındadır.

Yukarıdaki örnekten de görüldüğü gibi tezler arası bir çekişme söz konusu değildir. Sorun, varlığın hakikatine göre, yani varoluşuna göre nitelendirme yapılamaması sorunudur. Daha uygun bir tabirle ifade edecek olursak; sorun, sonuçların ve uygulamaların farklılığında değil; iki sistemin ontolojilerdeki farklılığında; Sorun, dağılım ekonomisinin temelini oluşturan varlık anlayışının hâlâ ifade edilmemesinde ve temsilinin oluşmamasındadır. Bu açıdan, dağılım ekonomisi de birikim ekonomisi de her ne kadar

“kazanç”ı amaçlasa da ontolojik bazı farkları bulunmaktadır. Dağılım ekonomisi içinde kazanç, varlığın hakikatine ve dolayısıyla varlığa önem verir, hakkaniyet ilkesi üzerinde dururken; birikim ekonomisi içinde kazanç, varlığı atıl görmesinden ve varoluşuna önem vermemesinden dolayı istismara/sömürüye/tahribata neden olmaktadır. Dağılım ekonomisinin ana hedefleri, diğer ekonomi ekolleriyle benzerlik gösterse de “ontolojik” olarak farklılıkları ilkelerinde ve metodlarında ortaya çıkmaktadır. Dağılım ekonomisi de birikim ekonomisi de serbest rekabeti önemsemektedir. Fakat ortak gibi görünen bu ilkenin toplumsal yaşamda farklılığı ortaya çıkmaktadır. Birikim ekonomisi, ismiyle müsemma olarak tekeli ve biriktirmeyi öncelendiği için haksız rekabeti doğurmuştur. Sermaye sahibi bireylerin ekonomide birlikte hareket etmelerine ve piyasayı kendilerine göre evirmelerine açık olduğu görülmektedir.

“Dağılım ekonomisinin tezleri, birikim ekonomisinin antitezleri değildir. Dağılım ekonomisi, birikim ekonomisinin uygulamalarına tümünden karşı da değildir, tümünden savunucusu da değildir. Dağılım ekonomisi, birikim ekonomisinin insanı insan yapan özelliklerden sadece birine⁵ yapmış olduğu vurguyu dizginleme, tutma niyetindedir. İnsanın varoluş hikmetlerini arama, insanın insan olarak nitelendirilmesini sağlayan özelliklerini bir arada görme ve varlığa var olduğu ölçüde yaklaşma amacı içindedir.”

⁵ Birikim ekonomisi, rasyonel insan (homo economicus) anlayışı doğrultusunda “insan, düşünen hayvandır/canlıdır” ifadesindeki insanın “hayvan”lığına vurgu yapar. Oysa insan ne bir hayvan ne de bir bitkidir. İnsan da bitki ve hayvan gibi tek bir kategoride tek bir türdür. Dağılım ekonomisi, birikim ekonomisinin insan üzerine yaptığı yanlış yorumu düzeltme ve varlığı var olduğu konum üzere görme gayreti güder.

Dolayısıyla kazancı, sermayesi yüksek olanların tarafına; riski de sermayesi düşük olanların tarafına yönlendirmek gibi bir durumun içine sürüklemektedir. Oysa dağılım ekonomisinin rekabet anlayışı ile toplumda sermayenin yayılması neticesinde risk de kazanç da bütün kesimlere yayılmış olacaktır. Piyasayı bozucu ve birilerinin lehine yürütücü etki engellendiği ölçüde toplumsal güven artmış olacaktır. Buraya kadar ifade edilenleri bir temsil etrafında açmak isterim. Thomas Sedlacek'ten yapacağım bu alıntı, aslında meselenin ne olduğunu açıkça belirtmektedir:

“...savaşı Dünya Güneş'in çevresinde dönüyor diyenler kazandı ama yine de sanki tersi doğruymuş gibi Güneş doğdu ya da Güneş battı diyoruz. Güneş doğmaz ya da batmaz: Doğan ya da batan bir şey varsa o da ancak Güneş'e doğan Dünyadır, Dünya'ya doğan Güneş değil. Güneş Dünya'nın çevresinde dönmüyor, Dünya Güneş'in çevresinde dönüyor.”⁶

Dağılım ekonomisinin serbest piyasa koşulu ve girişimciyi desteklemesi, birikim ekonomisinin hedefi ile karıştırılmamalıdır. Dağılım ekonomisinin toplumdaki tüm bireylerin ekonomik sorumluluk almasına teşvik eden ilkeleri ile girişimciliği artıracakı düşünülmektedir. Daha önce piyasaya girmeye gücü yetmeyen bireyin, dağılımın yayılması neticesinde bireyin eline geçen sermayeyi kullanabileceği; ortaklıklar kurarak piyasaya dahil olabileceği ve bu sayede “girişimci” sayısını ve üretim kapasitesini artırabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda birikim ekonomisinin piyasa

kurallarını sadece belli kişilerin belirlemesi neticesinde piyasayı krize açık hale getirdiği düşünülmektedir. Oysa dağılım ekonomisinde krizlerin, riskin de toplumda yayılması sebebiyle, daha az olumsuz etki göstereceği öngörülmektedir. Ekonomik birikim toplumda yayıldığında risk de yayılmış olacak; krizin şiddeti de kırılmış olacaktır. Bu da güvenli bir ekonominin ilkelerini görmek açısından önemlidir.

Dağılım ekonomisi ile birikim ekonomisinin benzerlik ve farklılıkları yukarıdaki örneklerle belirtilebilmektedir. Bu konuda birçok örnek sunulabilir. Fakat burada vurgulanmak istenen şey, benzerlik ya da farklılıklardan ziyade dağılım ekonomisinin sahip olduğu ontolojik temelin birikim ekonomisinin ontolojik temelinden tamamen farklı olduğudur. “Tevhid” esası üzerine inşa edilecek bir toplumsal yapı ve ekonomik yaşam, bugünün ve gelecek nesillerin arzu ettiği dünyayı ve varlığın doğal devamlılığını gözetmektedir. Birikim (kapitalist) ekonomisinin “atıl” bıraktığı ve israf ettiği varlığı, tabiata ve topluma “adil” bir şekilde dahil eden ve kıymetlendiren dağılım ekonomisinin cana, mala, nesile, akla ve inanca yönelik verdiği güven ile çevreci, sürdürülebilir, istikrarlı ve sosyal dengeliyi sağlayan bir anlayışa çevirmenin, esasında Allah'a karşı söz verdiğimiz sorumluluklardan olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Bu, aynı zamanda varlığın hakikatine dair Hz. Peygamber'in duasında da karşılık bulmaktadır. “Bana eşyanın hakikatini öğret.” Onda bizim için güzel örneklikler vardır.

⁶ Thomas Sedlacek, İyi, Kötü & Ekonomi: Gılgamış'tan Wall Street'e İktisadi Anlam Arayışı, Çeviren: Alpogan Sabri Erdoğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 3.

İKTİSAT TARİHİ DERS DEĞERLENDİRMESİ

Hayatımız bir “kontext hiyerarşi” içinde yer alır. İçinde bulunduğumuz sosyal, siyasi ve iktisadî yapılar bir kontextin içinde ortaya çıkmış; içinde bulunduğumuz yapıları doğuran kontext ise yine başka bir kontextin eseri olarak vukua gelmiştir. Böylece aslında hayatımızdaki yapılar bir matruşka oyuncağına benzetilebilir. Her katman, diğer bir katmanın üzerine oturur. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz yapıları anlamlandırabilmek için onun hangi bağlamin eseri olduğunu netleştirmemiz gerekir. Tarih disiplini, esasen bu “kontext hiyerarşisini” keşif çabası olarak okunabilir. Daha açık bir şekilde ifade edersek, insanı ilgilendiren bütün faaliyetler, yapılar belli bazı tarihsel bağlamların meydan okumalarına verilen cevaplardır ve bu meydan okumalar hesaba katılmadığı takdirde karşı karşıya kalınan yapıların mahiyetinin tam manasıyla anlaşılması mümkün değildir.

Hayatımızdaki bütün yapılar gibi, iktisadî yapılar da belli bir tarihsel sürecin eseri olarak ortaya çıkmış, dolayısıyla bazı bağlamların meydan okumasına verilen cevaplar olarak meydana gelmişlerdir.

Dolayısıyla günümüzdeki iktisadî yapıların mahiyeti kavranmak istendiği takdirde, mecburen bu yapıların hangi tarihi seyrin bir devamı olduğu, hangi tarihsel meydan okumalara verilen bir cevap olduğu netleştirilmelidir. Dönüşüm odaklı iktisadî politikalar üretmek isteyen bütün araştırmacılar, içinde bulunduğumuz iktisadî yapının mahiyetini analitik bir şekilde netleştirmeye mecbur olduğu göz önüne alındığında; bu araştırmacıların iktisat tarihi ile uğraşmalarının da adeta bir zorunluluk olduğu açıklığa kavuşur.

Bu motivasyonla geride bıraktığımız dönem Hasan Atık Hocamızla yaptığımız İktisat Tarihi dersimizde meseleyi en başından, “tarım devriminden” almaya çalıştık. Tarım devrimi ve ilk dönemlerin ardından

Antik-kölecî dönemi işlemeye gayret ettik. Antik dönemin Müslümanların fetihlerinin oluşturduğu meydan okumaya karşı Feodal sistem cevabını nasıl ürettiğini; Avrupa’nın esasen bir kriz dönemi yapılanması olan Feodal yapıdan yavaş yavaş nasıl başını kaldırdığını, nakdî ekonominin ve şehirlerin yavaş yavaş nasıl geliştiğini ve nihayet Sanayi Devrimi ile birlikte kapitalist sıçramanın nasıl yapıldığını; bu sıçramanın mahiyetinin ne olduğunu işlemeye çalıştık.

Çizilen tablo üzerinden belki “İktisat Tarihi”nden çok “Batı İktisat Tarihi”ne benzer bir ders yaptığımız eleştirisi ile muhatap olunabilir. Lakin içinde yaşadığımız iktisadî yapıların esas olarak Batı Avrupa’da ortaya çıkmış ve bütün dünyaya kendisini dayatmış yapılar olduğu göz önüne alındığında; günümüzü anlamlandırmayı esas alan bir “İktisat Tarihi”nin, Batı İktisat Tarihini merkeze alarak yol olması gerektiğini söyleyebiliriz zannediyorum.

Mustafa CEYLAN

İstanbul Medeniyet Üniversitesi İktisat Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

İSLAMİ İLİMLERE GİRİŞ DERS DEĞERLENDİRMESİ

Abdullah Kuluç hocamız tarafından verilen İslami İlimlere Giriş dersinin ikinci dönemi 2022 bahar itibarıyla tamamlanmıştır. Birinci dönem akitler konusu ele alınan dersimizde bu dönem ise temel düzeyde olmakla birlikte fıkıh usulü, hadis usulü, kelim, tefsir usulü ve tarihi gibi konu başlıkları ele alınmıştır. Bu konu başlıklarının işlenmesinin ana sebebi, İslam İktisadı çalışmasında bulunacak kişilerin temel seviyede bu konular hakkında bilgi sahibi olmaları gerekliliğidir.

Fıkıh usulü, şeri hükümlerin belli bir kural içerisinde bir disiplin oluşturmasıdır. Alandaki ilk eser el Risale adıyla İmam Şafi tarafından verilmiştir. Hz. Peygamberimiz (s.a.v)'in Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken vuku bulan hadisi şerif bu disiplinin delili olarak gösterilmiştir. Bu hadisi şerif bizlere Kur'an-Kerim, hadis, icma ve kıyası sırası ile kullanılması gerektiğini bildirmiştir.

Hadis usulü, hadisleri belli başlı kurallar çerçevesinde derleyip sonrasında hüküm çıkartmada ikinci kaynak olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Bu açıdan sünnetin anlamı önemlidir. Sünnet, Hz. Peygamberimizin (s.a.v) sözleri, davranışları ve onaylarıdır. Bununla birlikte sahabe efendilerimizi, tabin dönemini ve de tebeu't tabiin dönemini de kapsamaktadır. Kur'an-ın birçok yerinde Hz. Peygamberimiz'e (s.a.v) itaat edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Diğer bir perspektiften Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde te'kid, tebyün, teşri ve tatbik gibi görevleri de olduğu vurgulanmıştır.

Tefsir Usulü, Rabbimizin emir ve yasaklarının Peygamberimiz (s.a.v) aracılığıyla iletilmesi olarak tanımlanan vahiy kavramıyla başlamaktadır. Nitekim vahyin tamamlanması ile oluşan Kur'an-ı Kerim'in direkt kendisidir. Bu açıdan Kur'an-ı Kerim'i anlama hususunda da üç farklı yöntem olduğu görülmüştür. Bunlar tefsir, te'vil ve mealdir. Öncelikle meal sözün mana ve merhum itibarıyla

başka bir dile aktarılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Te'vil anlamıysa naslarda geçen bir dille asıl manasından alıp taşıdığı muhtemel manalardan birine nakletmektir. Tefsir ise bunlardan çok daha kapsamlıdır. Tefsir kavramı sarf, nahiv ve belagat gibi dil bilimlerinden; esbabu'n nuzül, nasih, mensup gibi Kur'an ilimlerinden; hadis ve tarih gibi rivayet ilimlerinden, mantık ve fıkıh usulü gibi yöntem bilimlerinden yararlanarak Kur'an'ın manalarının açıklanmasına ve ondan hüküm çıkarılmasını öğreten ilim olarak tanımlanabilir.

Kelim ilmi ise bu bağlamda İslam'ın inanç esaslarını Kur'an'ı Kerim'den alarak bunları akıl yoluyla açıklayan, temellendiren ve onları diğer görüşlere karşı savunmayı amaçlayan bir alandır. Diğer bir perspektifte ise kelim ilmi inananların da imanını güçlendirmesini hedeflemektedir.

Sonuç olarak; yukarıdaki bahsi geçen konular İslam iktisadı çalışmalarının ana unsurlarını içermektedir. Bu yüzden bu konuların temelini iyice kavranması ve içselleştirilmesi gerekmektedir. Böylelikle insanlık için gerekli olan iktisadi çalışmaların hedefinin daha uygun bir zeminden ilerlemesi mümkün olacaktır.

BİLİMSEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ DERS DEĞERLENDİRMESİ

Araştırma Yöntemleri dersi, Doç. Dr. Serhat Yüksel eşliğinde yapılan yüksek lisans düzeyinde akademik teknikleri içeren bir derstir. Ders akışı bir çalışma için konu, fikir üretme süreçlerindeki önemli hususların ele alınması ile başlayıp, çalışmalarda kullanılabilecek yöntem ve tekniklerin analizleri ile devam etmiştir.

Buna göre ilk olarak, akademik bir çalışma yapabilmek için üretilecek fikrin, mutlaka bir sorunu çözmesi gerektiği düşüncesi ile başlamalıdır. Daha sonra, hipotezin sorunsallaştırılması ve test edilmesi gerekmektedir. Test aşamasından geçen problem, belirli stratejiler etrafında incelenerek ve bir sonuca ulaştırılarak sonlandırılmaktadır. Özellikle belirtmek gerekir ki, çalışma fikrinin spesifik olması önem arz etmektedir. Bu aşamalar doğrultusunda genel taslak oluşturulması gerekmektedir. Bu taslak; özet, anahtar kelimeler, abstract, keywords, giriş, literatür taraması, metodoloji, analiz, sonuç-tartışma ve kaynakça bölümlerini içermektedir.

Çalışmaya başlanmadan evvel, belirlenen konu hakkında geçmiş çalışmaların incelenmesi amacıyla literatür taraması yapılmaktadır. Bu tarama yapılırken son 2-3 yıl endeksenerek ortalama 25-30 çalışma incelenmelidir. Kaynaklar, uluslararası bilimsel dergilerdeki çalışmalar olması kaliteli literatür oluşturması bakımından çok önemlidir. Bu platformlar, SSCI uzantılı, Elsevier, Springer, IEEE, Taylor&Francis, Emerald vb. dergilerdir. Literatür taraması yapıldıktan sonra, çalışmanın içerisine yerleştirilmektedir. Giriş bölümünde ise, konunun ne olduğu, hangi soruna ve hedef grubuna yönelik olduğu, literatüre katkısı, araştırma yöntemi ve neden araştırıldığına dair soruların cevaplanması gerekmektedir. Ufak bir detay olarak, çalışmadan kopmamak adına, sürekli "neden" sorusu ile ilerlemekte fayda vardır.

Çalışmanın bir diğer parçası olan özet kısmı, çalışmanın en önemli bölümlerinden birisidir. Bu bölüm, çalışmanın tanıtımıdır. Çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi, özgünlüğü, sonuçları ve strateji önerileri gibi bilgileri içermektedir. Dikkat edilmesi gereken birkaç husus, cümlelerin kısa ve sade olması, akademik dil içermesi ve kaynakçaya yer verilmemesi şeklindedir. Son bölüm ise çalışmanın sonuç ve tartışma bölümleridir. Bu bölümlerde, öncelikle çalışma hakkında genel bilgiler verilmektedir. Daha sonra çözüm önerileri-stratejiler etrafında sonlandırılmaktadır. Önerilerin hem uzun hem de kısa vadeli çözümler sunması gerekmektedir. Tartışma kısmında ise, bulunan bulguları hangi çalışmaların desteklediği ve nedenleri, hangi çalışmaları ise desteklemediği ve nedenleri tartışılmaktadır. Özgünlük, kısıt ve gelecek çalışmalar için yönlendirmeler de bu bölümde yapılmaktadır. Dönem boyunca ele alınan bu bilgilerin yanı sıra, uygulamalı olarak akademik çalışmalarda yaygın kullanılan bazı araştırma yöntemleri üzerinde durulmuştur. Bunlar regresyon, probit/logit, eş bütünleme analizi ve DEMATEL yöntemleridir. Bu teknikler kullanılarak, çalışmada sayısal veriler üzerinden çeşitli analizler yapılmaktadır.

Ders, içeriği bakımından tüm araştırmacı adaylarının öğrenmesi gereken bilgileri katılımcılarına sunarak, verimli bir süreç geçirilmesi sağlanmıştır.

Ahmed Taha ERCAN

Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Programı,
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

TÜRKİYE’DE ÇALIŞMA HAYATININ SERÜVENİ

Maişet derdinin tarihi insanlık tarihi kadar uzundur. Tarihin başından beri insanların hayatının büyük bir kısmını maişetlerini temin etmek için verdikleri uğraş ve mücadeleler teşkil etmektedir. Kişilerin hayatını devam ettirebilmesinin kendisine bağlı olduğu bu uğraş tabii olarak hayatın pek çok yapısını doğrudan şekillendirmiştir. Elde ettiğimiz bulgular üzerinden oluşturduğumuz tarihsel kurguları göz önünde bulundurduğumuzda, bu uğraşın değişen teknik, demografik ve ideolojik şartlarla beraber farklı formasyonlar şeklinde tecessüm ettiğini fark ederiz. Maişet temini uğraşısı hem toplumsal yapıyı doğrudan belirleyen hem de toplumsal yapının diğer unsurlarının değişimlerini yansıtan bir yapı olması itibarıyla; toplumsal yapı araştırmalarında bu yapıya bigâne kalmak mümkün değildir. Bu yazıda, insanlığın kadim uğraşısı olan

maişet temini mücadelesinin Türkiye kontextinde hangi şekillerde tecessüm ettiği, bu tecessümlerin toplumsal yapıda ne gibi etkilere sebep olduğu ve bizi bu tecessümlerin toplumsal yapının hangi unsurlarının yansımaları olarak vücuda geldiği ile alakalı kısa bir özet sunulacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu’nun geçirdiği çok büyük ve şiddetli savaşların ertesinde, imparatorluğun ve bu büyük savaşların birçok mirasını ve enkazını devralarak kurulmuştur. Dolayısıyla bu kontext ıskalandığı takdirde, Cumhuriyetin çalışma hayatı hakkında yapılacak yorumlar nakıs kalmaya mahkum olacaktırlar. Bu yüzden ilk önce Osmanlı İmparatorluğu’nun ve “Büyük Savaş”ın nasıl bir miras ve enkaz bıraktığını ele almamız gerekmektedir.

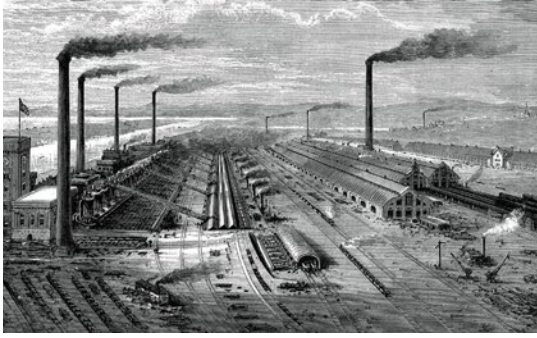
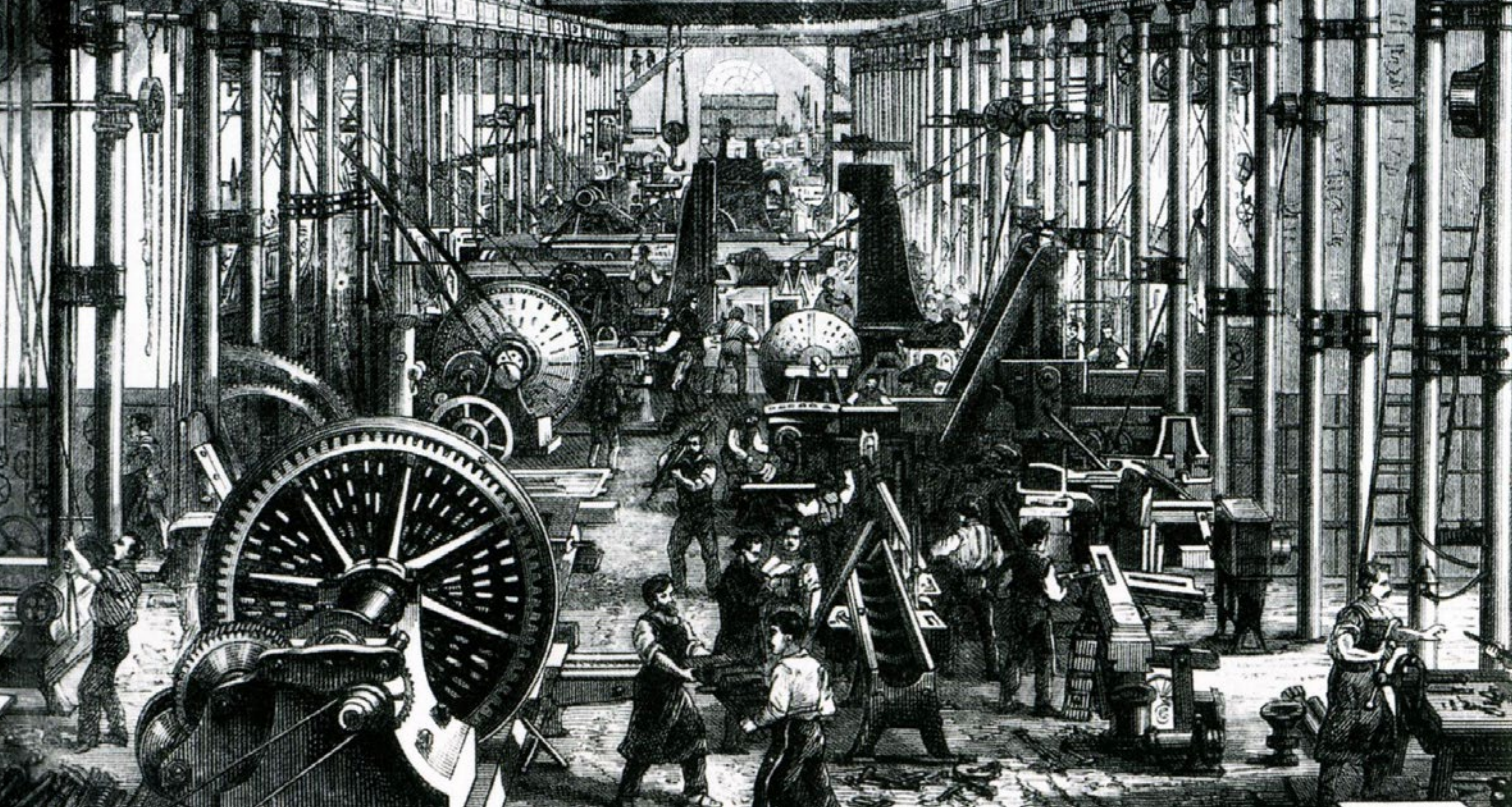

Osmanlı İmparatorluğu, esasen -Marshall Hodgson'un ifadesiyle- "Tarımcıl Toplum" olarak ifade edebileceğimiz; Sanayi Devrimi öncesi toplumlarının ana karakteristiklerini sergileyen bir toplumsal yapıya sahiptir. Her ne kadar son dönemde "Büyük Dönüşüm"ün gerçekleştirilmesi için büyük adımlar atılmışsa da bu atılımlar yapısal neticeler elde etmeye fırsat bulmadan inkıta uğramış; dolayısıyla da yıkılışına kadar Osmanlı İmparatorluğu esasen "Tarımcıl Toplum" olma hüviyetini sürdürmüştür. Bu toplum biçiminde farik olan vasıf, zenginliğin temel kaynağının toprak olmasıdır. Toplumsal artı değerın kahir ekseriyeti toprak merkezli üretimden yani tarımdan elde edilmektedir. Dönemin teknik ve demografik şartları maişet temini uğraşısını kıra dağılmış çiftçi köylü birimler (çift-hane) şeklinde gerçekleştirmeye icbar etmiştir. Teknik şartlar verimliliği belli bir eşikte asılı bıraktığından dolayı, büyük toplu üretim yapılan merkezler oluşması ve buradan tüm coğrafyaya dağıtım mümkün olmamış; her bölge -en azından- kendine yeter üretimi yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu da nüfusun büyük bir kısmının tarım ile uğraşması zorunlu sonucunu doğurmuştur. Tabii ki sinai sektörler de gelişmiş ve ziyadesiyle incelikli ürünler vermiştir. Lakin bu sektörler de "kitle üretimi" denecek bir hüviyete ulaşmaktan -her ne kadar özellikle son dönemde istisnai örnekler mevcutsa da- uzak kalmış ve daha çok el emeğine dayanan geleneksel zanaatçılığın karakteristiklerini sergilemiştir. Bu tarihsel miras, o derece kuvvetlidir ki; Türkiye Cumhuriyeti'nin neredeyse 90'lara kadar bu mirasın çerçevesini tam manasıyla kırabildiğini söylemek mümkün görünmemektedir.

Son dönemde yaşanan büyük savaşlar inanılmaz bir yıkım yaratmıştır. En önemli yıkım bizzat demografide gerçekleşmiştir. Genç-Erkek nüfusun çok büyük bir çoğunluğu savaşta kaybedilmiştir ki, bu kısım nüfusun her türlü atılım için en verimli sınıfını teşkil etmektedir.

1920'li yılların başında (Yıldırım'ın ifadesiyle Erken Cumhuriyet Döneminin -1923/1945- başında) Türkiye'nin nüfusu 13 milyon civarlarında idi. Sanayide kullanılan tüm motorların toplam gücü

Emelgihan Yıldırım, "Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik", (İçinde: Lütfi Sunar, Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik, Matbu Kitap, 2016.)

1815 yılında İngiltere’de kullanılan toplam motor gücünden geride kalmaktaydı. Çalışan nüfusun yüzde 90’ı tarım, yüzde 4’ü hizmet, kalan yüzde 6’sı ise hizmet sektöründe istihdam edilmekteydi. 1927 Sanayi Sayımı’na göre 65.245 işletmede toplam 256.855 işçi çalışmaktaydı. Beş kişiden fazla işçi çalıştıran işletmelerin oranı %8 iken yüzden fazla işçi çalıştıran işletmelerin oranı ise %0,2 idi. Bu verilerden de anlaşıldığı üzere Osmanlı’dan tevarüs edilen geleneksel zanaatlar, el tezgahları ve küçük sanayi egemen yapıdaydı. Özellikle ilerleyen senelerde Zonguldak gibi mevkiilerde devletçi politikanın da etkisiyle madenlerde 16 yaşın üstündeki erkekler zorunlu olarak çalıştırılabiliyorlardı. 1944 yılında bu tarz çalışan işçi sayısı 40.000 olarak geçmektedir.

İkinci Dünya Savaşı’nın bittiği 1945 yılı itibariyle Dünya için olduğu için Türkiye için de liberal değerlerin yankı bulduğu yeni bir dönem başlamıştır. Marshall Yardımı’nın da etkisiyle ekonomide bir hareketlenme yaşanmış, gelişen makineleşme ile birlikte tarımsal üretimin hacmi artış göstermiştir. Bununla birlikte sanayide de gelişme kaydedilmiş bu da tabii olarak ücretli işçi sayısının artmasına sebep olmuştur. Yine bu trend kırdan kente göçü hızlandırmıştır. Bu dönemin nevi şahsına münhasır hususiyetlerinden biri, kırdan kente göç eden kesimin; kırdan bağlantısını tamamen koparmaması dolayısıyla tamamen mülksüzleşmemesidir. Dolayısıyla aslında bu sınıf geleneksel manada “proletarya-ücretli işçi” mahiyeti arz etmiyor ve bu itibarla Türkiye’nin sanayileşme

tecrübesi orijinal bir mahiyet arz ediyordu. Bu realiteyi zikredilen dönemde işçi devir oranının ziyadesiyle yüksek olmasından anlamaktayız. Öyle ki 1940'larda madenlerdeki daimi işçi oranının %5-8 civarında idi. Bu da üretimde istikrarsızlık ve işçinin eğitimi için ayrılan sürenin mükerreren artmasıyla maliyet artışlarına sebep olmaktaydı.

60'lı yıllarla birlikte planlı kalkınma politikalarına geçilmesiyle birlikte istihdamın sektörel dağılımı da değişme kaydetmiştir. Öyle ki 1980 yılında tarımın istihdam payı %54'e düşerken sanayi sektörünün payı %14,4'e, hizmet sektörünün payı ise %31,3'e yükselmiştir. Bu dönem kente göçen vatandaşların kırdaki gayr-ı menkullerini satarak tabir-i caizse "mülksüzleştikleri" dönemdir. Bu realite onları ücrete daha bağımlı hale getirdiğinden, bu dönemde işçi örgütlenmelerinin kuvvetlendiği gözlemlenir. Aynı dönem Türkiye'den -özellikle- Almanya'ya ciddi bir iş gücü göçünün yaşandığı dönemdir ki, bu Türkiye'nin dar istihdam potansiyelinin yarattığı sıkışmayı rahatlatmış ve ülkeye döviz geliri sağlamıştır.

80'li yıllarla birlikte Dünya'da ve Türkiye'de neoliberal politikaların damgasını vurduğu yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde tarımın istihdamda aldığı payın düşme trendi devam etmiş ve nihayet 2000 yılında bu pay %36'ya kadar düşmüştür. Neoliberal politikaların icabı olarak maliyetlerin düşürülmesi temel amaç haline gelmiş; emek-yoğun bir mahiyet arz eden Türkiye'de bu işçilerin ücretlerinin-hayat kalitelerinin düşürülmesi anlamına gelmiştir. Bu dönemde alt işveren (Taşeron) uygulaması yaygınlık kazanmış, esnek çalışma biçimleri yayılmış ve işçilerin sendikal hakları sınırlandırılmıştır. 80'li yılların başında %20 dolaylarında seyreden sendikalı işçi oranı, 2000'li yıllara gelindiğinde %8'lere kadar düşmüştür. Böylece bu dönemde adeta "istihdamsız bir büyüme" kaydedilmiştir.

2000'li yıllar itibariyle ise küreselleşmenin etkisiyle büyük firmaların dünyada emeğin ucuz olduğu bölgelerde yatırım yapmaya başlaması birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de bir yeniden yapılanma doğurmuştur. Bu dönemde esnek çalışma modelleri etkisini artırmış ve işçiler arasında hiyerarşi varlığını daha da hissettirmeye başlamıştır. Maliyetlerin dolayısıyla da ücretlerin

düşürülmesi noktasındaki küresel rekabet devlet politikalarını işçinin karşısında bir tavır almaya icbar etmiştir. Bu da ücretleri düşürmüş, iş sürelerini belirsiz hale getirmiş, iş güvencesini flulaştırmış ve iş güvenliğini zafiyete uğratmıştır.

Günümüzde halen "maîşet temini" hayatımızın merkezinde yer alarak onu şekillendirmeye devam etmektedir. Geçen her gün, işçileri, küçük esnafı, "orta direği", memurları ve hatta büyük işletme sahiplerini ilgilendiren sorunları beraberinde getirmektedir. Neoliberal dönemin bir devamı olarak şekillenen günümüz iktisadî hayatının sorunlarının anlaşılması ve bu sorunlara çözüm üretilmesi süreci, ister istemez özetlemeye çalıştığımız macerayı hesaba katılmasını mecbur kılmaktadır. Dolayısıyla hayatımızla alakalı eleştiri ve önerilerimizin başlaması gereken noktanın bu "merkez" olduğu iddia edilebilir.

(Not: Yazıda kullanılan veriler Yıldırım dipnotta zikredilen eserinde TÜİK'ten ve diğer bazı bilimsel makalelerden aktarmaktadır.)

Beytullah DALAY

Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi Bölümü Yüksek Lisans Programı,
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

EKONOMİDE TEMEL ÇÖZÜM: ÜRETİM

Günümüzde ülkelerin yaşadıkları ekonomik sorunlardan bir tanesi üretim eksikliğidir. Özellikle son dönemde meydana gelen Covid19 sebebiyle üretim merkezleri kapanmış, bunun doğal bir sonucu olarak işsizlik, kur dalgalanmaları, enflasyon vb. ekonomik sorunlar kendini göstermiştir. Ülkeler pandeminin izlerini silmeye çalışsa da bu kısa sürede geçecek gibi durmuyor. Ekonomide kalkınmanın temelini üretim oluşturur. Üretim sürecinin başlamasıyla beraber belli sayıda kişi istihdam edilir. Devlet, bu istihdam ile hem işsizlik sorunun çözümlerini bulur hem de

çalışanlardan vergi geliri elde eder. En önemli nokta kendi iç piyasasında arz artışı sağlayan devletler fiyatlardaki artışın önüne geçer. Ayrıca üretilen ürünlerin fazlası yurtdışına ihraç edilerek döviz elde edilir. Diğer taraftan ürün bazında düşündüğümüzde sektörlerin birbirini beslediği de görülür. Örneğin süt üreten bir firma, süt temelli üretim yapan (yoğurt, peynir, tereyağı vb.) diğer sektörlerinde işlemesine imkân sağlayacaktır. Bu durum bir bütün olarak düşünüldüğünde ülke ekonomisine olumlu katkılarda bulunacaktır. Bu nedenle ülkeler ekonomik kalkınma için üreticileri gerekli gördükleri sübvansiyonlar ile desteklemektedirler. Bu destek ekonomide istediklerini almaları açısından önemli bir adımdır. Günümüzün gelişmiş ekonomilerine bakıldığında önceki dönemlerde attıkları sağlam adımlar sayesinde dünya üretiminde ön sırada bulundukları görülmektedir. Ayrıca bu ülkeler kriz dönemlerinde ekonominin tıkanan noktasına müdahale etmeleri sorunu çözme açısından yeterli olabilmektedir. Bu duruma bir örnek verecek olursak Hollanda dikkat çekici bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Hollanda, toprak olarak kıyaslandığında Türkiye'den çok daha küçük bir ülkedir. Bu durum üretim sürecinde sağlam adım atma konusunda bir engel teşkil etmemektedir. Ülke 2021 yılında tarımdan elde ettiği ihracat geliri 116 milyar dolardır. İhracattan bu kadar verim almalarındaki en büyük etken üreticilerin bilinçlendirilmesi ve toprağın verimine göre ekim yapmalarıdır. Böylece tarım faaliyetleri neticesinde elde edilen çıktı yüksek olmaktadır. Bu durumun daha iyi anlaşılması açısından Türkiye'ye bakmamız yeterli olacaktır. Türkiye 2021 yılında tarımda elde ettiği ihracat geliri yaklaşık 30 milyar dolar seviyesindedir. Diğer taraftan ise gelişmiş ülkelerin aksine az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler zamanında gerekli adımları atmadıklarından ötürü üretim

hacmini arttırmak ve olası tehlikeler karşısında ekonomilerini rayda tutmak için çeşitli ekonomik modeller uygulamaktadırlar. Bu alarında olma hali ekonomilerinin ne kadar kırılgan olduğunu göstermektedir. Ancak zamanında gerekli adımları atmış olsaydılar karşılaşılan sorunları daha hafif atlatabilirlerdi. Üretim eksikliği olan bir ülkenin evvela yaşadığı problem arz konusudur. Arz sıkıntısı yaşayan ülkelerde üretici, maliyeti karşılamak için fiyatları artıracak ve enflasyona (arz yönlü enflasyona) sebep olacaktır. Enflasyonun sonucunda üretimde kullanılan girdilerin fiyatlarında artışlar olmaktadır. Geleceğe dönük bir perspektif yaparsak enflasyondan dolayı ürünlerin fiyatları artacak, üretim faktörlerinin maliyetleri artacak ve arz sorunun çözülmesi için yurtdışından temin edilen ürünlerden dolayı kurlarda artış yaşanacaktır. Diğer taraftan özellikle kurlardaki artışlardan dolayı maliyetlerin artmasıyla birlikte ülkede bir istihdam sorunu çıkacaktır. Çünkü üreticiler maliyet sorununu aşmak için işçi çıkarmaya yönelecektir. İstihdam sorunu ise toplumsal olayları etkileyecektir. Ayrıca yerel para birimi değer kaybına uğramasıyla birlikte ilk etapta işgücü maliyeti düşecek ve ihracatı artıracaktır. Belli bir süre sonra yurt dışından ithal edilen ham madde ve ara malların maliyeti de artacağı için üretim sürecinde sorunlar baş gösterecek ve ihtiyaç duyduğu ürünlerin ithalinde zorluklar yaşanacaktır. Sonuç olarak ekonomik göstergelerde bozulmalar görülecektir. Sürekli krizler ile karşılaşılan ülkelerde sağlam temellere oturtulmuş politikalar mümkün değildir. Birçok ülkede atılan adımlar günü kurtarmaya yönelik hareketlerdir. Ne yazık ki atılan bu adımlar ileriki dönemleri de kapsayan adımlar değildir. Bu durumu Türkiye üzerinden açıklayabiliriz. Türkiye, Cumhuriyetin ilan edildiği yıldan itibaren hemen hemen 10 yılda bir ekonomik krizler ile karşı karşıya kalmaktadır. Her kriz döneminde uygulanan politikalar günü kurtarmaya yöneliktir. Uygulanan bu politikaların günü kurtarmaya yönelik olduklarını üzerinden çok geçmeden tekrar sorunlarla karşılaşılmasından anlayabilmekteyiz. Şu anda Türkiye ekonomisinin karşılaştığı sorunların başında üretim eksikliği yer almaktadır. Arz sorunu yaşanılması ile birlikte maliyetler

artacaktır. Gelecekteki fiyat artışı riskine karşı tüketici talebinde herhangi bir düşüş olmayacağı için enflasyona sebep olacaktır. Yurt dışından temin edilen ürünlerin döviz kurlarının artmasının sonucu olarak pahalı hale gelmesi sorunun derinleşmesine neden olmaktadır. Bu durum cari açığa ve kur krizine yol açmaktadır. Maliyetlerin artmasına sebep olan bu durum istihdamı da olumsuz etkilemektedir. İşsizlik sorunu devletin kasasına bir artı sağlamadığı gibi bu soruna müdahale ise bir yük oluşturmaktadır. Meydana gelen bu açığın telafi edilmesi için devlet ya vergileri artıracak ya da borçlanmaya gidecektir. Eğer devlet vergi seçeneğini seçerse bu o gün için sorundur. Ancak devlet borçlanma yoluna giderse bu gelecekteki bir sorun olma yolunda gidecektir. İşte bu sarmaldan kurtulmanın yolu sağlam temeller üzerine kurulu politikalar ile mümkündür. Kriz dönemlerini bir fırsat olarak görme durumu sorunların çözümü için ilk adımdır. Krizden dolayı tıkanan yolların açılması için realist adımlar atmak mümkündür.

Sonuç olarak üretim bir ülkenin ilerlemesindeki en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Üretim yapısı sağlam olan ülkeler (özellikle yüksek teknoloji üreten ülkeler), sürekli olarak gelirleri artar ve en önemlisi de vatandaşlarının hayat standartlarını artırmaya çalışırken daha rahat hareket edebilirlerken, üretim eksikliği yaşayan ülkeler ise sürekli olarak ekonomilerinde sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu durum onların gelişmesindeki en önemli problemlerdendir. Üretim sorunu yaşayan ülkeler için kriz, tıkanan noktaların tespiti ve uygun politikaların uygulanması için iyi bir fırsattır. Çünkü ülkeler kısa vadeli ve uzun dönemi hesaba katmayan politikalardan hem zaman hem de maddi kayıp yaşamaktadırlar. Bu durum ülke kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmasına engeldir. Bundan dolayı atılacak sağlam adımlar bahsedilen ülkelerin ekonomileri için hayati öneme sahiptir. Ülke kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılması ve uygulanacak politikalar ile ülkenin maliyeti azalacaktır. Ayrıca bu politikalar ile hem gelecekteki sorunlarında önüne geçmiş olacaklar hem de sağlam bir yapı üzerinde varlıklarını devam ettireceklerdir.

Mustafa CEYLAN

İstanbul Medeniyet Üniversitesi İktisat Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

PARADOKSAL BİR DÖNGÜ: FİNANSALLAŞMA, EŞİTSİZLİK VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Kapitalizm bir ekonomik sistem olarak ortaya çıkmasının yanında küreselleşen dünyada birçok etkileşim ağının merkezinde yer almaktadır. Toplumun merkezinde ekonominin olması aslında insanı ilgilendiren ve onu etkileyip dönüştürecek olan tüm durumların başında ekonomik aksiyomların olması anlamındadır. Bu açıdan post-modern dönemdeki kapitalizm, insanların hayatını varoluşsal anlamda etkilemekte ve dönüştürmektedir. “İnsanın” geleceğine dair garantisinin giderek azaldığı bir durumda kapitalizmin kendisinin devamlılığını sağlamak için yapmış olduğu eylemlerin etkileri tarihsel süreç içerisinde analiz edilmeye başlanmıştır. Bu açıdan sanayi devrimi kapitalizmin miladı olarak varsayılmaktadır. Soğuk savaş dönemi ise geçiş aşaması olarak tanımlanmaktadır. Kapitalizmin üçüncü aşaması, post-modern dönemdeki kapitalizm, spekülasyon ağırlıklı olmak üzere sermayenin hızlıca el değiştirdiği bir dönemdir. Bu aşamaların nihayetinde “insanlığın” varoluşsal problemlerine teşkil eden çevre tahribatının oluşması, eşitlikten yoksun bir toplum ve sürdürülebilir ekonomi gibi konularda ciddi problemler ortaya çıkmıştır.

Kapitalizm ontolojik olarak çıkış noktası, somut anlamda, “tech” bilgisinin topluma hizmet dürtüsü altında bireylerin refahını artıracak vaat edilen fabrikaların inşa edilmesi ile gündemimize girmiştir. Böylelikle tarih anlayışı doğrusal düzlemde kalarak üretim toplumsal refahın merkezine yerleştirilmiştir. Bu süreç, kapitalizmin bireyde meydana getirdiği ontolojik değişim sonucu insanı araçsal kaldıracı dönüştürmüştür. Bununla beraber bireyin “verimlilik” hesabında en küçük zerre olarak tanımlanmasına sebep olmuştur. Bu birey

alt katmanda bir işçi olarak tanımlanırken; üst katmanda sermaye sahibi sıfatı ile tanımlanmıştır. Nitekim toplumsal sınıfların oluşturulması ya da bireylerin katmanlara ayrılması üretimin de daha etkin olma ve refah inancını benimseme derecelerine göre şekillenmektedir. Bu açıdan üçüncü aşamadaki kapitalizm Pareto varsayımı üzerinden gittikçe dönüşerek sistemin devamlılığını sağlamak adına bireylerin refahının gittikçe daha küçük bir grupta toparlanmasına sebep olmuştur. Küresel boyutlara ulaşan ve tarihsel sürece bakıldığında gözle görülür derecede kendisini hissettiren eşitsizlik ve doğanın tahribatı gibi konularda eleştiriler geliştirilmeye başlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında “sürdürülebilirlik” üzerinde farklı görüşler arasında tez-antitez gerçekleşmiştir. Bu tartışmanın taraflarından biri Papa Francis’dir. Papa Francis yazmış olduğu demeçte kapitalizmin ontolojisi hakkında eleştiri getirmektedir. En önemli çıkış noktası “bir insanın ölümü mü yoksa borsada düşüş mü bizi daha çok üzer” perspektifi ile yola çıkmıştır. Burada maksat oluşan yeni diktatörlüğün fiziksel bir “Tanrı” iddiasında bulunan birisini değil paranın oluşturmuş olduğu hegemonyaya işaret ederek Karl Polanyı’den güçlü esintiler dile getirmektedir. Papa Francis perspektifiyle sürdürülebilir bir

ekonomi anlaşılabileceği üzere ana akımda olduğu gibi sistemin sürdürülebilirliğinden ziyade insanların ekonomik olarak belli bir seviyede bulunması yani insanların ekonomik açıdan yaşamlarının devamlılığının sağlanmasıdır. Ana akımın ekonomik sürdürülebilirliğe dair görüşü John F. Kennedy'nin "Trickle-down" ekonomik modelinden gelmektedir. F.Kennedy, Belli bir kesimim refahının alt tabakalara belli miktarda yansıtacağı teorisini ortaya atmıştır. Bu görüşe bugünkü perspektiften bakıldığında finansallaşmış kapitalizmin önemli derecede bu teoriyi engellediğini görmekteyiz. Nitekim finansallaşmış kapitalizm oluşan bu eşitsizliğe "güvenlik" önemleri ile cevap vermekte ve Papa Francis değindiği eşitsizlikten doğan şiddet/isyan olayları da doğal yoldan bu eşitsizliğe kanıt oluşturmaktadır.

Papa Francis gibi Marksizm ve İslam İktisadi disiplinleri de eşitsizliğin olduğu bir sistemin ekonomik sürdürülebilirlik tanımlamalarını eleştirmektedir. Marksist kanatta Nikolai Konratiev'in isminden gelen kondratiev dalgalanmalar teorisi ile eleştirilmiştir. Dalgalanmaların dört temel mevsimden hareket etmektedir. Bunlar Refah, gerileme, buhran ve düzelme dönemleri olarak bilinmektedir. Buharlı makinaların icadı ile birlikte sanayi devrimi bir refah dönemi getirmektedir. Bu hareketlilik devamında da talepler oluşturmakta, genişlemeci politikalar ve ilerlemeci piyasa yapısı devam etmektedir. Sonrasında oluşan piyasa bir doyma noktasına gelir ve büyümenin yavaşladığı süreç geçer. Gerileme dönemi olarak bildiğimiz bu durum ilerleyerek yerini krize bırakmaktadır. Joseph Shcumpeter, Kondratiev dalgalanmalar teorisini genişleterek "girişimci" kavramını eklemiştir. Girişimci, normal insanlardan farklı olarak yeni durumlara çözüm yolu bulmaya çalışan ve sonucu kötü olsa bile çevrenin vereceği tepkiye aldanmayan kişidir. Doğal olarak bireyin haz ve çıkarıcı olmasına diğer bir ifade ile homoeconomicus kavramına karşı çıkmaktadır. İki düşünür de bu dalgalanmaların sonsuz devam edeceğini düşünmemektedir. Onlara göre kapitalizmin gittikçe daralarak sonlanacaktır. Bunun nedeni olarak; Kondratiev yenilik katacak şeylerin sonunun geleceğini söylerken Shcumpeter

daha çok girişimcinin yöneticiye dönüşmesini göstermektedir. Girişimcileri, küçük, orta ve büyük işletme vb. yerlerde hisse yönetiminde bulunması onları yönetici olarak dönüştürmüştür.

Fark edileceği üzere eleştirilen husus üçüncü aşamaya geçen bir spekülasyon ağırlıklı sistemin oluşturacağı sanayi devrimi üretim ağı ile finansallaşma arasındaki gittikçe açılan mesafenin sonunda kapitalizmin bitip yerine yeni ekonomik formlarla komünizm geleceğinin düşüncesidir. Bu görüşe karşı katılmak ile birlikte görüş farklılığı oluşturan davranışsal iktisat teorisyenleri antropolojik olarak finansal krizleri incelediklerinde Scumpeter'in girişimci görüşüne karşı çıkarak bireyin çıkarıcı ve hazcı olduğunu vurgulamışlardır. Belçika borsasından başlayan sonrasında da Hollanda'da lale çılgınlığı olarak izlenen birçok finansal krizin altında spekülasyona dayalı olması ve bireylerin hazcı ve çıkarıcı olması gözlenmiştir.

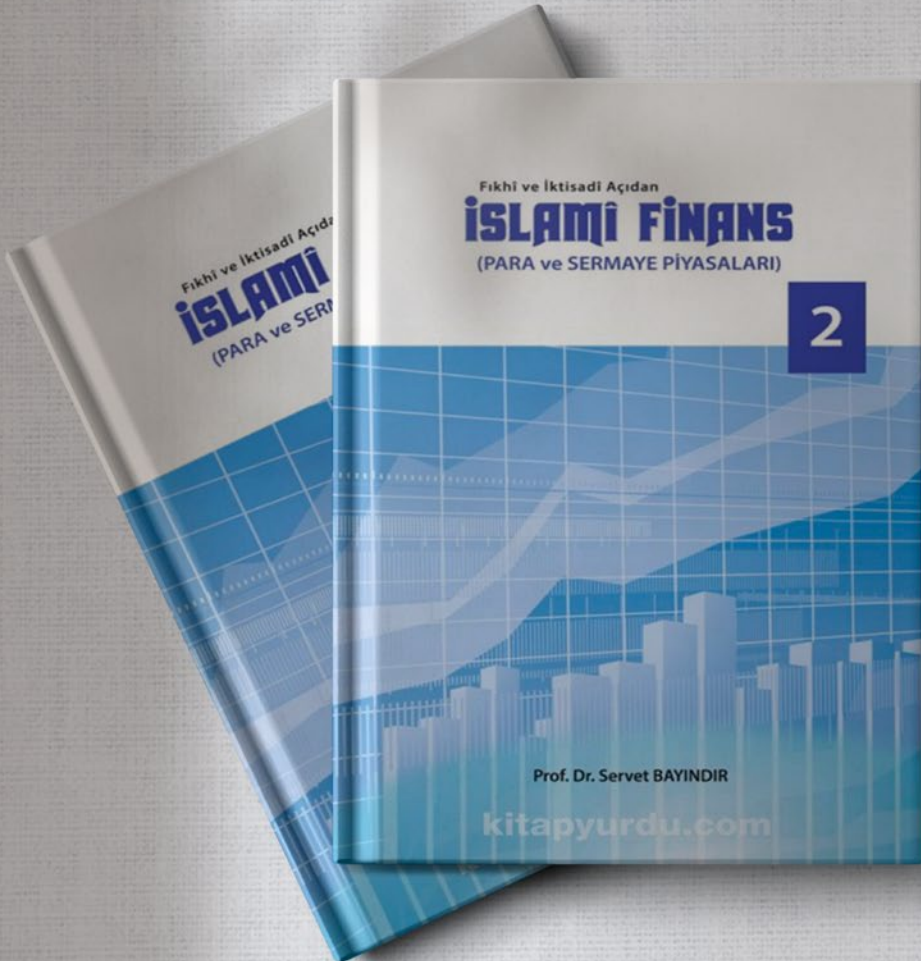
İslam İktisadi ise bu görüşler arasında her biri ile belli konularda farklılık göstermektedir. Bu açıdan İslam İktisadi bireylerin ikircikli halini vurgulamaktadır. İnsanın bu halinin temel prensipler eşliğinde doğruya yönlendirmesi beklenir. Bununla birlikte ekonomiye dair temel ilke ve prensipler insanın bu ikircikli yapısına göre şekillenmektedir. Bu açıdan faiz yasağının olması iktisadın kendisini dağıtım ekonomisi üzerinden şekillendirmektedir. Mudarebe (emek-sermaye ortaklığı) gibi akitler, zekât kurumları, karz-ı hasen ve miras paylaşımı gibi çok yönlü araçlarla bu dağılımı gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu açıdan İslam İktisadi ana akım iktisada nazaran daha reel ekonomi merkezlidir. Çünkü spekülasyona izin verilmemesi İslam İktisadının temel prensiplerinden biridir. Doğal olarak güncel finans sektöründe çokça yer alan "opsiyon" işlemler de yapılamamaktadır. Böylece bu tür uygulamalar neticesinde finansal krizleri tetikleyen belli başlı unsurlar kaldırılmakta ve insana temas eden bir ekonomik sistem inşa edilmektedir. Bununla birlikte uygulamalar sürdürülebilirlik konusuyla da ilişkilidir. Bu işlemler sayesinde insanların ekonomik durumlarını iyileştirmeye odaklı bir sistem geliştirilmesi istenmektedir.

Adem KARTAL

İstanbul Üniversitesi İslam İktisadi ve Finansı Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

FIKHÎ VE İKTİSADİ AÇIDAN İSLAMİ FİNANS (PARA VE SERMAYE PİYASALARI) II

PROF. DR. SERVET BAYINDIR

Servet Bayındır, Fikhî ve İktisadî Açından İslamî Finans II (Para ve Sermaye Piyasaları), Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.

Eseri kaleme alan Servet Bayındır, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyesi sıfatıyla çalışmalarını yürütmektedir. Fikhî ve İktisadi Açından İslami Finans (Para ve Sermaye Piyasaları) başlıklı kitap, bir giriş iki ana bölüm, sonuç ve kaynakça şeklinde yazılmıştır. İki ana başlıktan meydana gelen girişte İslamî anlayıştaki finansal hayata ilişkin temel ilkelere yer verilmiş ve bunların çağdaş finansal işlemlerle ilişkisi kurulmuştur. Bu noktada İslamî finansal ürünler için ana başlıklar altında şunlara dikkat çekilmiştir: Karşılıklı rızaya dayalı ticaret ilkesi, akitlerin gereğine riayet ilkesi faizden kaçınma ilkesi kumar ve garardan kaçınma ilkesi haram mal ve sektörlerden kaçınma ilkesi ve haram içerikli karma sözleşmelerden kaçınma ilkesi. Birinci bölümde sermaye piyasası işlemler üç başlık altında incelenmiştir. Burada önce geleneksel sermaye piyasası işlemleri üzerinde durulmuş, daha sonra bunların her biri fikhî açıdan değerlendirilmiştir. Bu kapsamda tahvil, hisse senetleri, ipotek temelli menkul kıymetler (İTMK) ve varlık teminatlı menkul kıymetler (VTMK) birer başlık altında ele alınmıştır. Bunlardan tahviller, İTMK ve VTMK'ler faizli işlem olarak değerlendirilmiş, hisse senetlerinin hükmü ise onu piyasaya süren şirketin kuruluş amacı ve faaliyet alanı ile senedin türüne göre değiştiği şeklinde ifade edilmektedir. Üçüncü başlıkta, İslamî sermaye piyasası işlemleri ve fikhî hükümleri incelenmiştir. Mudaraba senetleri, müşâreke sertifikaları, icâre sertifikaları ve sukuk yabancı ülke örnekleri, DESİYAB ortaklık sertifikaları (DOS), gelir ortaklığı senetleri (GOS), kâr zarar ortaklığı belgeleri (KOB), gelire endeksli senetler (GES) ve kira sertifikaları (KS) da Türkiye örnekleri olarak incelenmiştir. Bu işlemlerin her birinin finansal bir ürün olarak ortaya çıkışı ve yapısı, nerede ve nasıl uygulandığı, fikhî açıdan teorik ve pratik mahzurları üzerinde durulmuş, varsa konuyla ilgili çağdaş İslam hukukçularının ve fetva heyetlerinin yaklaşımlarına yer verilmiştir. Son kısımda yazar

kendi kanaatine yer vermiştir. Daha sonra sukuka yer verilmiş ve sukukun teoride tüm yönleriyle fıkha uygun olarak üretildiği, fakat uygulamada zamanla fikhî ilkelerden uzaklaşıp faizli menkul kıymetlere dönüştüğü belirtilmiştir.

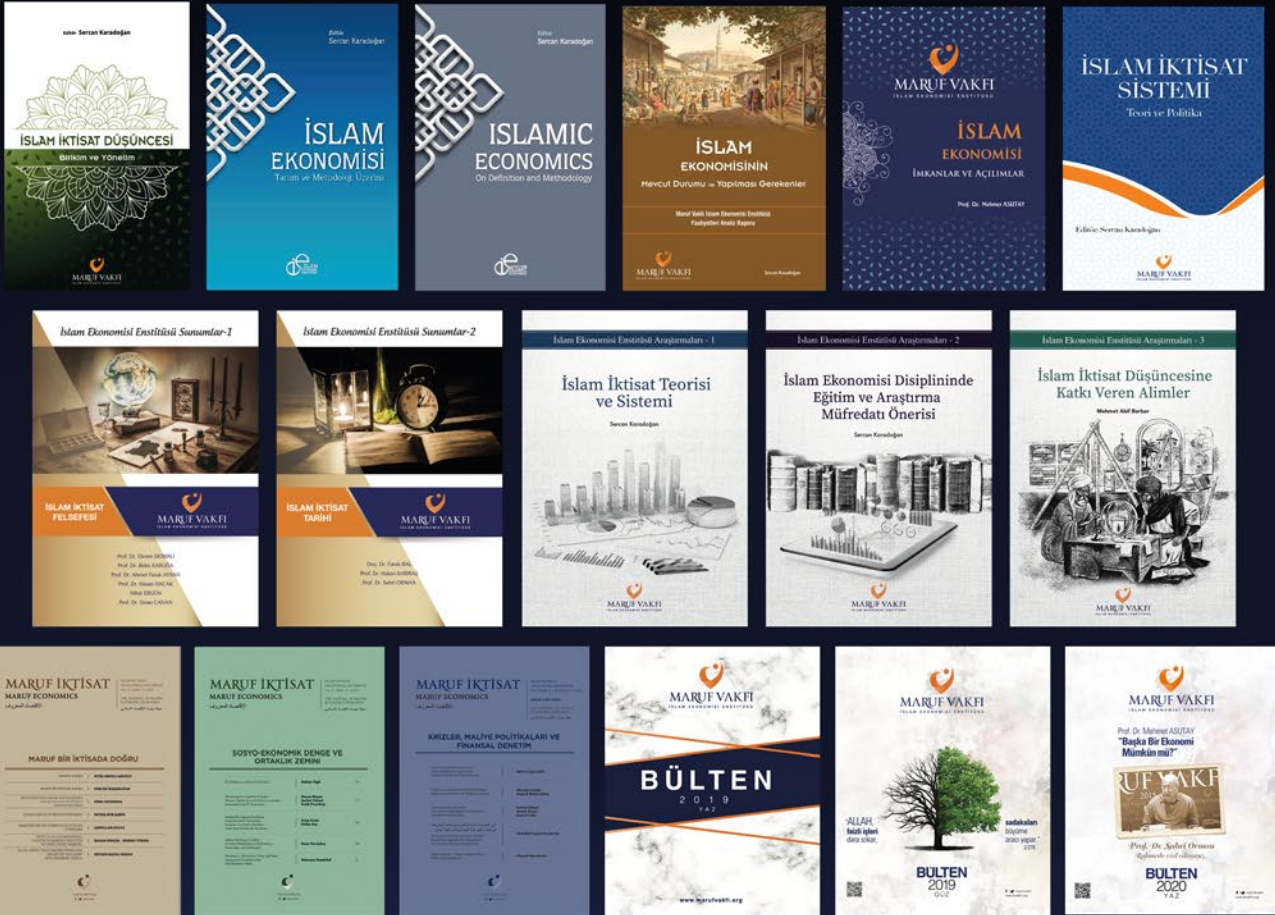
İkinci bölümde ise para piyasası işlemlerinde, geleneksel para piyasaları işlemlerine değinildikten sonra İslamî para piyasası ürünleri incelenmektedir. Geleneksel para piyasası işlemleri olarak; hazine bonosu, finansman bonoları, banka bonoları, yatırım fonu katılma belgeleri, repo/ters repo ve banka kredileri gibi ürünler incelemeye tabi tutularak, bu ürünlerin fikhî hükmüyle ilgili çağdaş fukahânın yaklaşımları gerekçeleriyle birlikte sunulmuştur. Ardından bu görüşler değerlendirilerek geleneksel para piyasası işlemlerinin tamamının fıkhta yasaklanmış olan faiz sözleşmeleri olduğu izah edilmiştir. Bunlardan yatırım fonu katılma belgelerinin ise bazı şartlara riayet edilmesi durumunda caiz olabileceği ifade edilmiştir. İslamî para piyasaları işlemleri ise bey'u'l-îne ve teverruk temelli olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Burada yazar bey'u'l-îne'nin tanımına ve mezheplerin görüşlerine yer verdikten sonra bankacılık ürünleri ve para piyasası ürünleri şeklinde de iki alt başlık açmaktadır. İslamî bankalarda uygulanan îne satımı, ters îne, sat-geri kirala- satın al ve kredi kartı başta olmak üzere îneye dayalı çağdaş para piyasası ürünü birçok işlem incelenmiştir. Ardından fıkıh terminolojisinde teverrukun anlamı ve îne satımı ile mukayesesi yapılarak modern finansal ürün olarak teverrukun nasıl yararlandığı ele alınmış, teverruka dayalı olarak geliştirilen finansal ürünlerin fikhî hükmü üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede bireysel (fikhî) teverruk ele alındıktan sonra günümüzde İslamî bankaların uyguladıkları organize normal teverruk ve organize ters teverruk işlemleri tahlil edilmiştir. Kitapta genel manada sermaye ve para piyasası ürünleri incelenmiş, bunların geleneksel ve islami ürünleri ele alınmıştır. Sonuç olarak da islami finansal ürünlerin çıkış amacından saptığı ve faizli birer finansal ürüne dönüştüğü kanaati belirtilmiştir.

MARUF VAKFI

İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

YAYINLARIMIZ

Seyit Nizam Mah. Mevlana Cad. No: 77 K:8 Zeytinburnu / İSTANBUL

Tel. : 0212 510 11 25

maruf@marufvakfi.org / www.marufvakfi.org

marufvakfi.org f | t marufvakfi

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

Seyit Nizam Mh. Mevlana Cd. No: 77 Kat: 8 Zeytinburnu - İstanbul
Telefon: +90 212 510 11 25 • E-mail: maruf@marufvakfi.org

MARUF İKTİSAT DERGİSİ

3. SAYISI YAYIMLANDI

Marfuk İktisat Dergisi; esas olarak İslam iktisadı çalışmalarının akademik düzeyde anlatılmasını, anlaşılmasını, geliştirilmesini ve kavramsallaştırılmasını öncelemektedir.

www.dergipark.org.tr/pub/marufiktisat

www.marufiktisat.com